د پښتو هنري ادبیاتو
د کره کتنې لنډه تاریخچه

Ketabton.com

لیکوال: عبدالخالق رشید

۱۳۹۴ لمریز کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

دپښتو هنري ادبیاتو دکره کتنې

لنډه تاریخچه

لیکوال:

عبدالخالق رشید

۱۳۹۴ل کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم: دپښتو هنري ادبیاتو دکره کتنې لنډه تاریخچه

لیکـــوال: عبدالخالق رشید (پي اچ ډي)

خپرونـدی: د افغانستان ملي تحریك، فرهنګي څانګه

وېـبپـاڼه: www.melitahrik.com

ډیزایـن: ضیاء ساپی

پښتۍ ډیزاین: فیاض حمید

چـاپشمېـر: ۱۰۰۰ ټوکه

لومړی چـاپ: د افغانستان دلیکوالو ټولنه ۱۳۷۰/ ۱۹۹۲ کال

دویم چاپ: ۱۳۹۴ ل کال/ ۲۰۱۵م

د تحریك د خپرونو لړ: (۱۱۲)

یادونه: د چاپ حقوق له ملي تحریک سره خوندي دي او د کتاب د محتوا مسولیت لیکوال پورې اړه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډالۍ

س. شپون ته !

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

سرلیک **مخ**

دویم چاپ او ددغه کتاب.. ۱

تقریظ ۵

سریزه.. ۱۱

لومړی ځپرکې:

په پښتو منځني ادبي بهیرکې دکره کتنې حالت ته یونظر........................... ۲۴

دویم ځپرکې:

دپښتواوسنۍ کره کتنې پیلامه (د رواني پیړۍ لومړۍ نمايي)..................... ۵۴

دریم ځپرکې :

پښتو معاصره کره کتنه د ودې په لور.. ۷۲

څلورم ځپرکې :

دانقلابي کره کتنې پیل.. ۱۱۲

نتیجه :.. ۱۴۶

ماخذونه.. ۱۴۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تحریك یادښت

د افغانستان ملي تحريك د (۱۳۹۳ ل) كال په پیل كې له خپلو ګرانو هېوادوالو سره ژمنه كړې وه چې د دې كال په بهیر كې به (شل عنوانونه) بېلابېل ديني، علمي، ادبي او ټولنيز اثار خپلې ټولنې ته وړاندې كوي. ملي تحريك دا ژمنه د ياد كال د كب پر (۲۸)مه نېټه پوره او د يوې پرتمينې غونډې په ترڅ كې يې شل عنوانونه علمي اثار هېوادوالو ته وړاندې كړل. ملي تحريك په ياده غونډه كې ژمنه وكړه چې د (۱۳۹۴ ل) كال په بهير كې به انشاء الله د خداى (ج) په نصرت ټول ټال سل (۱۰۰) عنوانه بېلابېل علمي اثار ټولنې ته وړاندې كوي. طبيعي خبره ده چې دا اسانه كار نه دى، ډېر زيات زيار او زحمت ته اړتيا لري، خو ملي تحريك ټينګ هوډ كړى چې خپله دا ژمنه به هم د تېرې ژمنې په څېر عملي كوي. دا اثر چې ستاسو په لاس كې دى د همدې (سل عنوانونو) ژمنه كړو اثارو له جملې څخه دى، چې د چاپ جامه اغوندي. ملي تحريك هيله لري چې له دې اثر څخه به زموږ هېوادوال په زړه پورې ګټه پورته كړي. ملي تحريك له ټولو هغو ليكوالو، ژباړونكو، سمونچارو، مالي او معنوي مرستندويانو او چاپ چارو څخه چې ددې اثارو د چاپ په دې ټول بهير كې يې يو بل سره مرسته او ملګرتيا كړې او دا فرهنګي بهير يې بريالى كړى، د زړه له كومې مننه كوي او كور ودانى ورته وايي.

د هېواد د فرهنګ د ښېرازۍ په هيله

د افغانستان ملي تحريك فرهنګي څانګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم چا پ
او ددغه کتاب پر تراخه برخلیک یوڅوکرښې

دغه لنډکی څیړنه زما دماستری تیـزس و، د اسـتاد روهــي روح یــې ښـاده ترلارښونه لاندې مې ولیکه ، په کومه ورځ چې ما له ده سره په دغه اړه خپلـه مشورتې ناسته درلوده ، نویوه هیله مې دا ترې وکړه چې استاده اوس موږ پـه داسې یوه حالت کې یو چې هرڅه ته دیوه تصادف په سـترګه ګـورو اوهرڅـه راته تصادف ښکاري ، هرڅوک چې هرڅه ولیکي ، هغه منواوسرورته ښــوروو ، خوزما هیله داده چې په دغه سخت حالت کې هم پرما زړه ونه سـيځې اوپـه خپل انتقادی لید سره مې لارښونه کړې . داچی زه نن دلته له کابل پوهنتــون څخه علومو اکاډیمی ته پرتاپسې دلارښونې لپاره راغلم ، ددې مانا داده چي ما ځانته له تاپرته بل لارښود ونه موند اونه مې باورو چې ما به لارښونه کړای شي.
ده راته وخندل او په مهربانه ژبه یې راته کړه : لکه چی انتقاد له همدغه ځایه پیل شو، هغه مهربانه استاد لاهم راته موسکی وچې خپل لومړنی ځـواب یــې داسې راکړ: پام به دې وي چی دپخوانیوهغه خبرې چی په علمی تیوری نه وي برابرې ، او یاهم د ادب په علمي مانا سم نــه پوهیــدل هغــه بــه نــه را بانــدې تاییدوې نوره څه ستونزه نه لرم... د استاد روهی پــه خبــره زه ورسـیدم ، مــا دخپلې لیکنې په ځینوبرخوپه تیره په پخوانۍ دوره کې یوځای ځان په هوایی ویاړونوپورې تړلی و خو دپانۍ په کنج کې یې را ته ولیکل چی : «هوایی خبرې به نه کوې لطفآ په سند وغږیږه»...
ما دالیکنه بشپړه کړه ، دفاع مې هم سره له دې چې اروابناد ډاکترصاحب زیور لږراته په قهرو چی ولې مې له پوهنتون څخه د باندې لارښود استاد غوره کړی

(c) ketabton.com: The Digital Library

، ترې وکړه ، اروابناد جاوید اودمعاصر تاریخ پوهاند هاشمي صاحب هم په دغه غونډه کې حاضرول ...

څوکاله بیا داکیسه همداسې پاتې شوه ، یومهال زموږ مشراکبرکرکر چې دلیکوالو داتحادیی مرستیال وپه خپل طنزي اندازکې ترغوږ راتیره کړه چې « موږد هرچا ، هرډول آثارچا پوو ... هغه اثردې چې روهي صاحب یې صفت کوي راوړه ، زه یې درته چاپوم ... » ، بیامې هغه ته ورکړ، هغوی دوروستی نظرپه لامل ځینوپوهانو ته استولی و چی ویې ګوري اوخپل نظر پرې ولیکي، یوله دغو پوهانو څخه الهام صاحب و، چی ډیره موده یې له ځان سره ساتلی و ، په کوم سیمنارکې سره مخامخ شو چې راته ویې ویل چی کاردښه کاردی خو زما له آثارو څخه دی یادونه نه ده کړې ، یوځل راشه چی سره وغږیږو . زه ورغلم له هغه سره مې خبرې وکړې ګیله یې هم هغه وه خو ما ورته وویل چې له لیکنو مې دې ګته اخیستی ده . یوه دوې ورځې وروسته کرکرصاحب او باجوړي صاحب راته وویل چی چاپ ته تیاردی لعل پاچا آزمون به یې د اهتمام چارو ته وګمارو. کتاب چاپ ته ولاړ ، حالات داندیښنې وړښکاریدل ، ۱۳۷۰کال هم په دویمه نمایي ور اوښتی و چې کتاب دکرګرصاحب او آزمون له برکته چاپ شو خوترڅو چی له مطبعی اتحادیی ته رارسیده کال پای ته ورسید، حالاتو بدلون وموند کابل په ویروابښت، خودومره مې واوریدل له مطبعې راوړل شوی او دلیکوالو داتحادیی به کوم ګدام کې پروت دی ...

د ۱۳۷۱ اوړی و، جنګونو زور اخیستی و، ټولې دولتي اداري تنظیمونو چلولې ، مجاهدین نه وو تیارنا بغه ګان وو، په هرڅه دوی پوهیدل چا ځان وزیرکړ، چا ځان معین کړ، داسې چی له موږیی هم لاره ورکه کړه دوی هم په خپلوکې سره لاس او ګریوان شول ، موږ هم دي ته سترګې په لاره وو چې نن به حالت سمیږی او سبا چی تراوسه مو نه نن نن شو اونه سبا سبا ...

(c) ketabton.com: The Digital Library

دکابل په همدغه برګ غوبل کې مې واوريدل چی استاد واصف باختري په هغو سختو حالاتو کې هم انجمن ته راځي اوهلته ناست وي ، که کوم څــوک خپلــه لاره دانجمن (شهرنو) په لورورغلطه کړي نو بيا ورسره ناســت وي اوورځ پــه همدغه دړدنګ سره تيروي ... له ماسره هم دهغه دليدو هيلــه وه چــی بايــد يوځل دی اونورياران وګورم چې داسې فکرونه کړي چې ګواکي هرڅه تــه مــو شا کړه او ټولې هيلې نورې پای ته رسيدلې دي ... ، انجمن ته ورغلم ، هغه مې وليد ، کرګر صاحب مې وليد ، له يوه اوږده ځنده وروسته مې له دوی پوښــتنه وکړه چی غواړم يوڅو جلده کتابونه می واخلم کيدای شی کــه نــه ؟ دواړو لــه لاسه ونيوم چی هله زرکړه ، راځه چی همــدااوس هــم ديګونــه پــه همــدغو کتابوپخيږي ، باورمو نه شی چی پاتې به وي ، موږ زرهغې کوټې ته ورغلو چـــی هلته دانجمن چاپ شوي کتابو پراته وو ، په يوه کنج کې می دخپل کتاب (دغه کتاب) يوه برخه ومونده ، هغه مې راواخيسته ، په لاس کې مې وه چې په دغه شيبه کې يوځوان پنجشيري مجاهد چی برګ جمپريی اغوســتی و پــه دروازه کې تر باختري اوکرصاحب را دمخه شو ، ما فکروکړ چی اوس به ماته وايی چی دا کتابونه يونه سی دولتی شتمنی ده ، موږ دهمدغو دساتنی لپاره ناست يو... خوهغه زما دتصور برعکس راغږ کړ : اندېيوال يک قوده برای مــام بتـــې ... نــان پوخته می کنيم ... زه حيران شوم چی اوس د چا کتاب ورکړم ، خپل کتابونــه مې په لاس کې وو ، هغه چی تر قوده هم زيات وو دبل چــا د کتــاب د ورکــړې جرآت مې ونه کړ ، دخپلو ټولو کتابو قوده مــې ورکــړه، اســتاد بــاختری غــږ راباندې وکړ چی له دغو نورو کتابو يې ورکړه خپل دې ځانته درسره واخلــه ... خو ما داجرآت ونه کړ چی دبل چا کتابونه دی مجاهدجان ته ورکړم ، ځکه مې خپل ورکړل ، باختری صاحب حيران حيران راته وکتل ، سترګی يې له اوښکو را ډکې شوې او ما يوڅه نور کتابونه چې هلته پاتې وو له ځان سره راواخيستل او راووتو ، ومولید چی هغه ځوان پرهغه قوده باندې اوربل کړی و، موږ تــرې را

(c) ketabton.com: The Digital Library

روان شو، په پخوانیو کفن کشانو باندې موشکر ویوست اوله هغې ورځــې بیــا ترننه مورډ دری واړه له یوه اوبله سره ورک شو اوورک یو . او داوه ددغې لنــډې خیړنی دومره اوږده کیسه ...

دګران یون دکورودان وي په کال کې مې یوځل پوښتنه کوي ، پــه دې ورځــو کې یې هم دپوښتې په ترخ کې را ته وویل چې کتابونه چــاپوي ، هرڅــه چــې تیارلرم باید وروېې لیږم . ځکه مې هوډ وکړ چي دغــه نــا خیــزه لیکنــه چــي دخلکو په خبره دپخواني چا پ په انډول مې یوڅه رنګ روغن هم ورکړی و او درک مې کړه چې ډیر زوړ شوي هم نه دی نوځکه مې دغه ځــو کربڼــې پــرې وکښلې او یون صاحب ته مې ورکړچې له مرستې یې منندوی یم.

هیله من چې دکره کتنې لوستونکي او زده کونکي به ګټه ترې واخلي او په لوستلو به یې د سترړیا احساس ونه کړي ځکه چی دغه څیړنــه ترډیــره حــده درسي بڼه لري اوباوردی چې ځوانو ادب او پښتو پوهانو ته بــه د دوی دلوړتیــا په لارکې دیوې زینې ځای ونیولای شي .

په درنښت

عبدالخالق رشید

نوی ډیلی ــ نهرو پوهنتون

د ۲۰۱۶ کال د دفبروری ۱۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

داکادیمیسین کاندید محمدصدیق روهي تقریظ

دموضوع ارزښت اونوښت :

بدیعی ادب ، په هنري ایماژونوکې دټولنیز شعور انعکاس دی اوادبی کره کتنــه دهمدغه ټولنیزشعور انعکاس ښکلاییز، فني اوفکري اړخونه تربحــث لانــدې نیسي .
په څو وروستیوکلونوکې دپښتوادبي کره کتنې په میتودیــک اوسیســتماتیک ډول دهنري ادبیاتو دلارښونې اولیرلید (دورنمــا) دټــاکلو وظیفــه پــه غــاړه اخیستې ده . سره له دې ، باید وویل شي چې ادبي کره کتنه معاصره پدیده نه ده ،دپښتو ژبې کلاسیکوشاعرانواوادیبانو له پخوا زمــانو څخــه پــه ادب کــې دابتذال او ارزان خوښــونې پرضــد مبــارزه کــړې ده. دپښــتونومیالي شــاعر خوشحال خان خټک له یوې خوا دشعرتربیتې او معرفتي وظیفې په ښه توگــه پیژندلې وې او له بلې خوایې پرهغــه بــې خونــده اوغیرفنــي ســبک بانــدې انتقادکاوه چې دشعرایستتیکي اړخ یې په پام کې نه و نیولی ،په همــدې ډول دپښتویوشمیرکلاسیکو شاعرانو اوادب پیژندونکو دښــه اوبــد شــعردپیژندلو دپاره له ځان سره معیارونه درلودل . دمعاصروهنري ادبیاتو لــه پیلیــدو ســره ادبي کره کتنې هم په نوې بڼه تبارز وکړ ، پــه تیــره دثــوردملي دموکراتیــک انقلاب په بریالیتوب سره دادبي کره کتنې دپــاره سیســتماتیک اومیتودیــک فعالیتونه پیل شول. تر اوسه پورې په پښتو ژبه کې دادبي کره کتنې تاریخچه نه وه لیکل شوې ، خالق رشید دموضوع داهمیت په درکولو ســره پــه ابتکــار لاس پورې کړ اودلومړي ځل دپاره یې دغه موضوع په منسجمه توگه وڅیړله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دکتا ب معرفي :

کتاب دتیزس لیکنې دمتداولو نورمونوپه اساس په یوې سریزې سره پیل کیږي ،چې په هغې کې دادبي کره کتنې پرماهیت ، ارزښت ، وظیفو او میتودلوجی باندې په مفصله توګه بحث شوی دی .
په سریزه کې دکره کتې تاریخي پس منظراوپه مختلفو دوروکې دنقدمعیارونه هم څیړل شوي دي .
دتیسیس لیکونکی ادبی کره کتنې ته دعلم په نظرګوري ، ځکه چې کره کتنه هم دنوروعلوموپه شان ځانته دڅیړنې میتود اوټاکلي مقولې لري خو په عین زمان کې کره کتنه دنورو مثبتوعلوموسره توپیرهم لري ځکه چې دهغې موازین اواصول دټولو کره کتونکو له خوا په مطلق ډول نه دي منل شوي اوله یوه ادبي مکتب څخه تربل ادبي مکتب پورې دکره کتنې اصول اومعیارونه توپیرپیداکوي . لیکوال په پای کې په دې خبره استنادکوي چې : « په هرحال په ادبي کره کتنه کې اصول اوموازین شته چې کولای شو هغه دنسبي احکامو په برخه کې معرفي اواستنباط کړو نه په قطعي اومطلقواحکاموسره »
لیکوال په سریزه کې دادبي کره کتنې عمده مسایلو ته عبوري کتنه کړې ده اوخپل دریځ یې هم څرګندکړی دی ، طبعیی ده چې په سریزه کې دادبي کره کتنې پرمسایلو او تیورګانو باندې مفصل بحث نشي کیدای ، لیکوال یوازې عمده اومبرم مسایل تحلیل کړي دي .
لومړی څپرکې ، په پښتو منځني ادبي بهیرکې دکره کتنې حالت ته وقف شوی دی ، لیکوال په لومړي سر کې د « منځني ادبي بهیر» اصطلاح تعریف کړیده ،خو څرنګه چې ادبي مورخانو لکه پوهاند حبیبي او پوهاند رښتین په قول یې استنادکړی اوددغه ویش دتوجیه دپاره یې زیارایستلی دی . امـاپخوا لـه دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې ليکوال دمنځني ادبي بهيردکره کتنې وضع شرح کړي ، دادبياتو لرغـونې دورې ته يې هم يوه کتنه کړې ده . خالق رشيد د « دزرينې ځانګې » دمولف له دغه نظرسره تريوحده موافقه ښوولې چې وايي :

« په پښتوکې ادبي نقدزوړاولرغونی دی ، لومړنی څيړنــې پــه دريمــه هجــري پيړۍ کې ابومحمدهاشم ابن زيد سرواني رانښلولې او پــه خپــل نــامتو اثــر « سالووړمه » کې يې دعربي اشعارودفصاحت اوبلاغت بيان وکړ »

څرنګه چې د (سالووړمه) زموږ په لاس کې نشته، په دقيق ډول نه شو ويلای چې په نوموړي کتاب کې به د (قرض الشعر) په باب څه ډول مطالب بيان شوي وي . په هرصورت ،دايوه احتمالي فرضيه ده ، ما دليکوال څخه وپوښــتل چــې ابومحمدهاشم خو يوازې دفصاحت اوبلاغت اصول بيان کړي دي . دانوله ادبــي کره کتنې سره څه اړيکه لري. ده په ځــواب کــې وويــل چــې : « دفصــاحت اوبلاغت اصول هم په حقيقت کې دادبي معيارونو او موازينوبيان دی اوله ادبي کره کتنې سره نژدې اومستقيمې اړيکې لري ، همدارنګــه د ســليمان مــاکو (تذکره الاوليا) هم دځينوشعرونوپه باب ځينې څرګندونې لري اوله همدې امله دادبي کره کتنې په پس منظرکې دغوپورتنيوآثاروته يوڅه اشاره غوندې شوې ده ،چې يادول يې په هرصورت له نه يادولو څه غوره ښــکاري ، پــه دې کــې شک نشته ،هغه څه چې د (منځني ادبي بهير) په نامه يادشوي دي دادبي کره کتنې ډګرته مشخص مواد وړاندې کولای شي . په دغه دوره کې کــه څــه هــم دادبي نقد په باب دکوم ځانګړي اثريادونه نه ده راغلــې خــو ادب پيژنــدونکو شاعرانو کله کله دنورو همقطارانو داشعارو په باب قضاوتونه کــړي دي ، خــالق رشيد په دغه برخه کې ډيره په زړه پورې څيړنه کړې ده چې دادب پيژنــدنې په برخه کې يې يوه ښه اضافه ګڼلی شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم څپرکي کې ، دپښتو اوسنی کره کتنې پيلامــه تربحــث لانــدې نيســي ، ليکوال په نظراوسنۍ کره کتنه له معاصرادب ســره پيــل کيــږي ، ده راحــت زاخيلي دپښتو داوسنۍ ادبي کره کتنې پيلونکی بللی دی اود خپل نظرداثبات لپاره له لوستونکی څخه غوښتنه کوي چې دافغان په جريده کې د (ستړې مه شې) تر سرليک لاندې دهغو ليکنوته رجوع وکــړي . پــه دې لړکــې ليکــوال دغلام محې الدين افغان نوم د اوسنی کره کتنې دبنسټ ايښودونکي پــه ډلــه کې راوړي . اودافغان دادبي کره کتنې بيلګې يې راوړې دي . وروسته ليکوال د (پښتون) اخبار اوطلــوع افغــان دځينوليکوالــو لکــه عبــدالااکبرخان اکبــر اوعبدالحی حبيبي نومونه يادوي چې دکره کتنې په تعميم کې يــې خدمتونــه کړي دي .

په دريم څپرکي کې ليکوال دپښتو معاصرې کره کتنې د ودې اوانکشــاف پــه باره کې بحث کوي ، په افغانستان کې دغه دوره دپوهاند حبيبي دويناله مخې له (۱۳۱۰ ش) څخه راپيل کيږي ، په لره پښتونخواکې دکره کتنې په وده کــې دايازداودزي، دوست محمدکامل ،تقويم الحق کاکاخيل ، حافظ محمدادريس ، قلندرمومند، هميش خليل ،سيدرسول رســا، مولينــا عبدالقادراومحمــداعظم نومونه دخاصې يادونې وړګڼل شوي ، وروسته په بره پښــتونخوا کــې ددغــې دورې دنامتوکره کتونکو الفت ،بينوا ،رښتين ، خادم ،شپون ، روهي ،اونيــازي (ترې) ليکنې تربحث لاندې نيسي اوددغوليکنو په هنداره کې دادبي نقدڅيره ګوري ،خالق رشيد ددغو ليکنو دتشريح وخت کې بی طرفه نندارچي نــه دی ، بلکي پخپله کره کتنې کې هم په انتقادي توګه تحليلوي ، دتيسيس دغه برخه لکه څومره چې جالبه ده ، هماغومره عکس العمل پارونکې هم ده ځکــه چــې دلته يوشمير ليکوال اومخلصان، پيروان ،اوخپلوان ښايی دخالق رشيدقضاوت کافي ونه ګڼي ، اماداثرليکونکی زيارباسي چې دمشخصواسنادو او شــواهدوپه راوړلو سره خپله خبره پرچوکۍ کينوي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی ،دانقلابي ادبي کــره کتنــې دپيــل اوانکشــاف پــه بــاره کــې دی،دليکوال په نظرپه عقيده له انقلاب څخه وروسته راپديخوا ادبي کره کتنې هم نوې تګلاره ،غوره کړه، په تيره دتعهداوپيغام مساله دنورو ادبي پديدو پــه لومړۍ ليکه کې ودريده، خالق رشيد په دغه څپرکي کې دکره کتنې نــا متــو استازي معرفي کړي ،اودهغودليکنوبيلګې يې راوړې دي ،همدارنګه دادبي کره کتنې په انکشاف اوپرمختيا کې د ا.ج . دليکوالواتحاديې ونډه هم ستايل شوې ده.

په وروستۍ پانه کې دڅيړنې نتيجه بيان شوې ده ، دنتيجې په برخه کې بايــد ووايوچې : هغه دلنډيزپه توګه نه ده راغلې بلکې ارمانيز اودورنمايي بڼه لري .

دتيسيس ارزيابي :

۱- دمحتوا له پلوه : دالومړی ځل دی چې دپښتوادبي کره کتنې تاريخچه ديوه ځانګړي اثرپه بڼه ليکل کيږي . له دې امله دپوهنمل خالق رشيد دغه اثر پــه ادب پيژندنه کې خاص مقام لري اوکولای شو چې په خپله نوع کې يې بکراثــر وبولو.

پوهنمل رشيد دخپل تيسيس دبشپړولو دپاره خواره واره منابع کتلې اوپه دې برخه کې يې ډيرزيارايستلی دی . تيسس لکه څنګه چې توقع کيــږي ديــوې علمي تيورۍ په واسطه رهبري شوی دی . ليکوال دادبي بهيردمسيردپيژندنې دپاره دټولنيزو ، اقتصادي جوړښتونوپه لوی چوکاټ کې دملي ادبياتوځانګړنې اونسبي خپلواکي هم په پام کې نيولې دي ،ددغسې مهمې پــروژې دبشــپړتيا دپاره ليکوال زيات وخت ته اړتيا درلوده خوداسې ښــکاري چــې ده پرزمــان باندې برې موندلی اوډيرکارېې په لږ وخت کې سرته رسولی دی .

داثرشکل : دغه اثر دتيسيس ليکنې له متداولونورمونوســره تطــابق کــوي ، ډيزاين يې دتاريخي ميتود په موازينوبرابرجوړشــوی دی . دتنقــيط اصــول او

(c) ketabton.com: The Digital Library

دماخذښودلو تکتیکونه یې معیاري دي ، په ژبه کې لفظي اومعنوي تعقیــد نــه لیدل کیږي . لیکوال ځای په ځای دحال له اقتضاً سره سم هنري ژبــه او ادبــي سبک هم استعمال کړي دي ،دتصنیف او تبویب معیارونه یې منطقي دي اویــا لږ ترلږه موَ لف زیارایستلی دی چې دتوجیه دپاره یې خپل دلایل وړاندې کړي .

ددغو یادونو په نتیجه کــې زه دخــالق رشــید دغــه اثرمثبــت ارزیــابي کــوم اودپښتوپه ادب پیژندنه کې یې یوممتع اوګټوراثربولم .

داکادیمسن کاندید

محمد صدیق روهي

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

معاصرادبي بهیر دخپل پیچلي ماهیت درشل ته دهرې ورځې په تیریدو سره نورهم ورنژدې کیږي ، که چیرې همدغه مطلب ته دعلمي اوهنري میتود اوایجاد په رڼاکې ښه ځیرشو ، په دغه اړه به دمنښت یوې پایلې ته ورسیږو که نه ؟ نن سبا په معاصر ادبي بهیرکې دځیرنې اوتخلیق دهغې طرحې اړتیا ډیره محسوسیږي، چې دهغې پربنسټ باید په همدغه پیچلي ادبي بهیراوادبي پدیدو کره توب ته زیاته پاملرنه وشي ، ما ناداچې د وړتیا پوړۍ یې باید دیوې رښتیني او علمي کره کتنې په رڼاکې په ډاګه شي. همداده چې دا پروسه په خپل وارعلمي قضاوت اودعلمي میتودلوژۍ اصولو اوپرنسیپونو ته اړتیا لري چې باید په منظم اودوامداره توګه کارورته وشي. دغه علمي میتودلوژي کیدای شي کره کتنه واوسي.کره کتنه دادبي چاڼ لپاره یوبرلاسی علم دی چې دتاریخ په اوږدو لکه نورمعقول علوم د بیلابیلو عواملو له امله دخلکو اوځیرونکو له پامه په شعوري او یاغیرشعوري توګه دیوه سستماتیک علم په توګه له پامه غورځول شوی و. ځکه په دغه علم کې تر هرڅه دمخه خبره پررښتیاوو او دهغو پرخرګندولو اوبرالا کولو باندې تړلې وه ، ادب چې ټولنیزې نیمګړتیاوې یې په هنري اوادبي قالبونو کې په ګوته کولې ،همداسې کره کوونې هم دخپلې دنده له مخې کولای شول چې په دغه ټولنیزاوادبي بهیرکې خپله روزنیزه دنده اوانتقاد ته پاملرنه وکړي. اوس که مونږ غواړو ددغه علم په تاریخي لید باندې خبرې کوو نودا ویلای شو چې کره کتنه دومره لرغوني علم دی لکه ادب اوایجاد ، دلرغوني یونان په ادبي بهیرکې ددغه علم څرک ترمیلاد مخکې په (۶) پیړۍ (*) لګیږي ، خودا ددې مانا نه لري چې دغه علم

(c) ketabton.com: The Digital Library

به هلته هم په معاصرمفهوم او ځانګړنو سره و .ځکه علمي کره کتنه په اوسنۍ ماناامفهوم له اتلسمې میلادی پیړۍ را په دیخوا دنورو علومو لکه « ژبپوهنې ، توکم پوهنې ، روانپوهنې اونوروپه څیردیوه خپلواک علم په توګه راوپړکیده او پوهانوسیستماتیکه پاملرنه ورته وکړه .چې پای کې بیلابیلــې کــړنلارې او ښوونځي په کې رامنځ ته شول » (۱)

په دعه اړه داهم ویل شوي چې : « کرتیکوس دننۍ نقد په مانا دلــومړي ځــل لپاره دارسطو اوکوانتلین دبلاغت علم دپوهانو له خوا کارول شوی دی » (۲)

پوهان داخبره مني او وايي چې هرعلم دیوې ټاکلې ټولنیزې اړتیــا لــه مخــې رامنځ ته کیږي ، وده کوي ،او په پای کې د ودې لوړو پوړیو تــه رسـیږي. کــه چیرې دادبي کره کتنې تاریخچې ته په دقیقه توګه پاملرنه وکړو، نو داپوښــتنه خامخا رامنځ ته کیږي چې آیادا اوسنۍ کره کتنه به هم هغسې کره کتنــه وي لکه د اتلسمې پیړۍ هغه ، په دغه اړه ځواب ګردسره منفي دی،

(*) شوقی ضعیف په دغه اړه لیکي : « ځکه ترمیلاد نه سپاړس پیړۍ دمخه وینو چې یونانی شعر په پراخه توګه پرمخ ځي ، تمثیلي شعر رامنځ ته کیږی اودهغه مشهورشاعران راڅرګندیږي، موږ تــه ددې هنــر پیدایښــت او د دوی پــه اخترونوکې دهغه په بدلون باندې خبره مهمه نده بلکي موږ ته دهغو مسابقو پیژندل اهمیت لري چې له دې هنر سره ملګرې وې اود کره کتنې د ډولونو یوډول ګڼل کیدې ... » (ژوندون مجله ، ۱۳۶۲کال ، ۱ ګڼه ، ۱۱مــخ) . پــه دغــه اړه موباید په پام کې وي

چې په نوموړي مقاله د ۶ پیړۍ پرځان ۱۶ لیکل شوي چې سم نه بریښي .

(۱) عرفان مجله ، ۱۳۶۳ کال ، ۸ګڼه ، ۴۱ مخ .

(۲) محمد رحیم الهام ، تیوری های ادبي ونقد ادبي ، پوهنتون کابل ، ۱۳۵۷ (۶۱)

ځکه چې کره کتنه داوسني بشریت له معنوی اوروحي ژوند یا په بله مانا ادبي ذوق سره تړاولري اودهغودتخلیقي آثارو د ارزښت اواهمیت ټاکلوپه برخه کې څیړنې کوي . دیوه ادبي اثرواقعي ځانګړتیاوې هغه څه دي چې دهغه ادبي اثر اصلي اوهنري جوهراویازړی بلل کیږي چې دهمدغه علم په رڼاکې دهغه اثر له طبیعت سره سم ترڅیړنې لاندې نیول کیږي او ارزول کیږي ځکه نو پــه دغــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اړه داویلای شو چې ، په معاصرادبی بهیرکې کره کتنه هغه لاربښود او روزنکی علم اومیتود دی چې دهغې په مرسته دیوه هیواد ملي ادبیات د ودې لوری نیسی اوپه خپل خلاق طبیعت سره یې لاربښونه کوي. کره کتنه په مجرده اوځانګړې توګه یوبې مانا اوبی ازربښته کالبد دی ، مور دهغې اهمیت له هنري اوتخلیقي آثارو سره په رابطه کې ټاکلای شو ، په عین حال کې داهم باید په پام کې ولرو چې دغه علم دخپل طبیعت له مخې داسې علم دی چې دهغه په طبیعت کې هم علمي او هم هنري توکواوځانګړنو ځای نیولی دی ،یا په بله مانا دغه علم دوه ګونی طبیعت لري علمي اوهنري .

دکره کتنې علمي اړخ پرهغو پرنسیپونوباندې ولاړدی لکه چې یوعلم یې لري ، په دي مانا چې هرعلم ځانته ځانګړي مفاهیم ، مقولي اونومونې یا اصطلاحات لري چې ادبي کره کتنه هم نوموړي توکونه لري او ددغه علم بنسټیزي ستنې ورباندې ولاړې دي. کیدای شي په دغه اړه د هغو ځانګړو مفاهیمو یادونه هم وکړو چې دهغو له مخې د ادبي کره کتنې ژانرونه او ډولونه را منځ ته شوي دي. په دغه اړه به دا اړینه وي چې د کره کتنې په برخه کې دلاندې ټکو یادونه وکړو :

الف : علمی اصل دی چې هرعلم ځانته دڅیړنې خاص اصول لري یا په بله وینا ځانګړې تیوري لري . ادبي کره کتنه هم ځانګړي اصول او میتود لوژي لري چې ددغه علم څیړنې دهغو له مخې له ادبي آثاروسره په رابطه کې ترسره کیږي.

ب : دهرعلم دپایښت په اړخ کې یومهم علمي اصل اوعلماً طرح شوی فکت علمی استدلال دی یا په ساده وینا دهغه منطق دی چې پرهغه باندې د ژغورنې اودوام چترجوړوي . په هره کره کتنه کې دناقد اویا کره کتونکي رسالت له علمی تیوری سره یوځای د پیاوړي استدلال درلودل دي چې په عملي کره کتنه کې له هغه څخه کار اخیستل کیږي. دکره کتنې دنده کره

(c) ketabton.com: The Digital Library

کول دي ، چې که دهغو لپاره نوموړي مهارتونه او اصول په پام کې ونــه نیســي داڅرګنده ده چې دعلمي توب اړخ یې ترپوښتنې لاندې راځي .
دکره کتنې بل اړخ دهغې هنري اړخ دی ، دکره کتنې په هنــري طبیعــت کــې ترټولو مهمه مساله دتصویر یا انځورمساله ده ، تصویر یــا انځــور پــه خپلــه د انساني مهارت یوه پیچلې پروسه ده، په تیره بیا چې له هنري پدیدې او آثــارو سره دهغې داړتیا اوجوړتیا خبره رامنځ ته شي ، په دغه ترڅ کــې بیــا دیــوې اساسي پدیدې ځاي غوره کوي ځکه چې تخلیق له تصویره پرته نه وي اونه را منځ ته کیږي. همدغه تصویردی چې یواثردیــوې زمــاني مــودې لــه تیرولــو وروسته دشهکاردرجې ته رسوي اویا یې نه رسوي، ځکه نــو مــوږ انځــور یــا تصویر دکره کتنې په برخه کې ډیرساده توک نه شو بللای ، برعکس همدغــه اصل دی چې کره کتنې ته امتیاز ورکوي او دعلوموپه برخه کې دغه علــم تــه دممتازعلم دریځ ورپه برخه کیږي ،چې نورعلوم دغه ځانګړتیا له ځان سره نه لري اونه یې په داسې دوه ګونی طبیعت سره پیژنو . انځور یا تصــویر پــه کــره کتنه کې معمولآ په یواړخیزډول تبارز کوي ، دبیلګې په توګه زه دلته د ګلزمان دیوې سندرې یوبیت راوړم ، کره کتونکي هڅه کوي چې موږ ته دهغــه ســاده (انځور) په ساده توګه تشریح کړي ، یا په بله وینا کره کتنې پرې وکړي ، شــعر دادی :

په ګل غونډۍ د ارغوان جوړې میلې دي
لاس راکوه ګلې ورځو چې ننداره دي

په دغه بیت کې د (ګل غونډۍ) تصویر په پام کــې نیســو ، تصویرســاده دی شاعرچې دغه شعرویلی دهغه په وړاندې کیدای شي هغه ځای وي چې هلته ، ګلونه دي ، میلې دي ،ارغوان دی ، ښکلې فضاده ، کیدای شي لوستونکی یــې هم همداسې تعبیرکړي ، خو دکره کتونکي په وړاندې اویا دهغــه لپــاره (ګــل غونډۍ) یوازې په همدغه مانا اوهمدغه درک دمنلو وړنه ده اونه یې په هغــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شان لکه چې يو شاعر او يوهنرمند يې په ګوته کــوي ، دی خپــل لوســتونکي اومينه وال تشريح کوي . ځکه چې موږ په دي باورلرو چې هنرمانا انځــور خــو کله چې هنر دکره کتنې پر پاڼوباندې د تشريح ، نقد او سپيناوي لپــاره ځــان ځلوی ، هلته بيا اساسي توک نه دی ،خکه چې تصور اوانځورپه کره کتنه کــې دويمه يا مرستياله دنده اودريځ لري . خوتصوير په هنر کې ځوارځيزه بڼه لري لکه په پورتنې شعر کې ګل غونډۍ ، خو په کره کتنه کي بيا يوازخ لري اوهغه هم مرستندوی . په دې چې د (ګل غونــډۍ) تصــويردکره کتــونکي ايجــاد او تخليق نه دی ، بلکې له شاعرڅخه يې اخيستی دی چــې پــه بــل ډول او بــل ميتود سره يې کاروي ،هغه خپل ياسين پرې تيزوي ، لــه هغــه څخــه يــوازې دڅرګندونې اوتحليل په لامل کاراخلي .

په دې مانا چې کره کتونکي (ګل غونډۍ) لــږ نــوره راســپړي او دا پــه ډاګــه اوتشريح کوي چې د ګل غونډۍ موقعيت ، تاريخ ، دوديز اهميت ، اوکــه اړتيــا وي ګرامري تحليل، او ياداچې دارغوان ميله څنګها و ولې پــه ځــاځيو اويــا شمالي کې را پيل شوي ده ؟

دکره کتنې اصول:

کره کتنه په معاصرنړی کې دادبي آثار دارزونې لپاره يو اړين علم دی، په هــره ټولنه او هرادبي بهيرکې دهغه ادبي بهيرله کمي اوکيفــي زيرمــې ســره ځــان عياروي ، همداده چې په هره ټولنه کې يې د ودې ډول او اهميت په ځــانګړې توګه دپاملرنې وړدی، يوه مساله چې دکره کتنې پيژندنې او اهميت پــه ګوتــه کولوکې اړين دي، هغه ددغه علم اصول دی ، زيــاتره پوهــان اودادبيــاتو زده کونکي تل په دغه اړه دا هيله کوي چې بايد ددغه علم پر اصولوباندې پوه شي ، دوی کيدای شي داخبره هم لوستی وي چې يوشميروايي چې دغه علم هيڅ اصول نه لري ، خوځينې نوربيا وايي چې نه داعلم دی ، يوعلم کله هم بــې لــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصولو اوموازينو اومقولو نه وي ، دغه نظر ترډيره حده ددغه علــم پــه اړه پــه نړيواله کچه منل شوی دی ، دايران نامتو ليکوال زرين کوب پــه فارســي کــره کتنې کې دهمدغه نظرپلوی ليکوال دی او دامني چې کره کتنه بي اصــولوعلم نه دي ، هغه په دغه اړه ليکي : « په هرحال په ادبــي کــره کتنــه کــې اصــول اوموازين شته چې کولای شو هغه دنسبي احکامو په برخــه کــې پــه ډاګــه او استنباط کړو ، نه په مطلقو احکاموسره ... » (۱)

---

(۱) عبدالحسين زرين کوب ، نقد ادبي ، ۱۳۴۶ کال ، (۸) مخ .

استاد روهي هم په دغه برخه کې کت مټ نظرلري اوپه دغه اړه ليکي : « ... پــه دی برخه کې دنهايي قضاوت دپاره بايد دوو پوښتنو ته غوځ ځواب ورکړشي ، لومړی داچې ، که کره کتنه علم وي نو بايــد چــې دهغــې دځيړنــې ميتــود او پرنسيپونه دټولو ادب پوهانو دپاره يوشانته دمنلو وړوي . دوهمه پوښتنه داده چې که چيرې علمي موضوع په ښکلي اوخوندورسبک وليکله شي اوپه داسې توګه وړاندې شي چې لوستونکي ترژورې اغيزې لاندې راولي . آيانه شو کولی چې دغسې ليکنه ادبي وبولو دلومړۍ پوښتنې ځواب غالبآ منفي دی ،پــه دې مانا چې دبيلابيلو کره کتونکو له خوا د کره کتنــې دپــاره مختلــف اســلوبونه ،مختلف هدفونه او ډول ډول ارزښتونه ټاکل کيږي ، که چيرې په کتابونو کــې دهنرتعريف ولټوو په سختۍ سره کولای شو يوواحد اودهنرمندانو له خوا منل شوی تعريف په لاس راوړو. همدارنګه د ادبياتو، شعراو کره کتنې دمسايلو پــه برخه کې هميشه له انفرادي ځکې اوځانګړو تمايلاتو سره مخامخ کيږو.
په دې اساس دانتقاد علم چې پرنورو انتقادکوي په خپله دانتقــاد وړدی ، پــه هرصورت که دانتقاد وړ دی يانه ، انسان نه شي کــولای لــه انتقــاد او قضــاوت ځخه ډډه وکړي » (۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د استاد روهي او زرين کوب نظريات دکره کتنې داصولو په برخه کې هغه علمي ځرګندونې دي چې په دغه برخه کې له علمي ملاتړ څخه برخمنې دي ، دوی په انساني ژوند کې پرکره کتنه اودهغې پراړتيا باندې ټينګارکوي ، خو دوی په دغه برخه کې نه دمطلقيت پلويان دي او نه هم خپلونظرياتو ته دمطلقيت بڼه ورکوي، دوی په کره کتنه کې نسبي اصول مني اوداهغه مساله ده چې په علمي لحاظ طرحه ده او دنړۍ زياتره ليکوال او پوهان دادبي کره کتنې په اړه دهمدغه اصل پلويتوب کوي او عملي اهميت ورته لري.

پوهان دکره کتنې دټاکلو اصولو په اړه بيلابيل نظريات لري ،يوشميروايي چې کره کتنه ځانګړي اصول لري ، خوچا هم تراوسه په عملي توګه دغه اصول نه دي په ګوته کړي ، چې لامل يې زه فکرکوم په دغه ټکي کې دی چې کره کتنه يوممتازعلم دی ، په دی مانا چې هم علمی اړخ لري اوهم هنري ، خو له دې سره سره هم له يو شميرپوهانو سره چې زياتره ځانونه دمترقي ادبي تيورۍ پلويان بولي وايي چې يو لړاصول په دغه برخه کې شته چې هغه دکره کتنې بنسټيز اصول بولي چې په لاندې دريو ټکو کې يې خلاصه کړي لکه :

۱- ګونديتوب ،

۲- طبقاتي توب

۳- ولسي توب (۲)

داسمه ده چې دغه دری واړه اصله دادبياتو له تشکل سره ډيرنږدي اړيکې لري اوکيدای شي دمارکسستي تيورۍ له نظره نوموړي دری اصله دکره کتنې داصو لو په برخه کې ستونزه يوځه حل کړي ، خوداهم بايد له ياده ونه باسو اوهغه داچې دمعاصري کره کتنې يوزيات

---

(۱) خيړندوی محمد صديق روهي ، ادبي څيړنې ، ۱۳۶۰ کال (۱۰۷)

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۲) باید ووایو چې داد کره کتنې په برخه کې مارکسستي طرحه ده ، ځکه نو په دغه برخه کې ماهم د شوروی ادبیاتو دکره کتنې داستاد عبدالنبي ستارزاده چې په اتیایمه لسیزه کې یې په کابل پوهنتون کې دکره کتنې درس ورکاوه له لیکنو اوبحثونو څخه کاراخیستی دی .

شمیرپوهان له دغو اصولو سره دایدیالوژیکي توپیرونو له امله یوه خوله نه دي ، دهغوی دریځ له دغو سره بیا دکټ مټ ایدیالوژیکو تو پیرونو له مخې مخالف دی، او داصولو دمنلو او نه منلو ، شته والي اونه شته په ترڅ کې باید دغه ټکی په پام کې وي چې:

« دکره کتونکي کاردهغه زوال په وړاندې پاڅون دی ، هغه چې د تاریخ په یوه دوره کې کولای شي دهنر ګریوان ونیسي ... » (۱)

اوس خبره داده چې نه موږ او نه نورڅوک داصلاحیت لري چې په دغه اړه پرمطلقیت باندې تکیه وکړي ځکه کوم نظریات چې تراوسه موږ مطالعه کړل دوی ټول په دغه اړه دنسبیت پلویان دي او وایي چې دکره کتنې داصولو په اړه دایوعلمي دریځ دی ، که فرضاً موږ پورتني دری اصله دمطلقیت په دایره کې ومنو، نودهماغو پوهانو له خوا په دې خاطر چې بشپړاصول نه ورته ښکاري ، بیا د فرعی اصول خبره هم کوي او وايي چې دنوموړو اصلي اصولو په څنګ کې دفرعي اصولو اهمیت هم زیات اود نوموړو اصولو دپیاوړتیا په برخه کې دهغو شته والي هم اړین شمیري ، دبیلګې په توګه یوله دغو فرعي اصولو(*) څخه (تاریخی نظراچونه) ده ، چې دیوې ادبي پیښې اوپه ټولیزه توګه دیوه ادبي بهیر تشریح له دغه اصله پرته شوني نه دي ، اونه کله هم کیدای شي چې ددغه اصل له ساحې دباندې دهغو دتحلیل کار ترسره شي ، ځکه چې هره ادبي پیښه او هرادبي اثر که موږ وغواړو اوکه نه، دخپل عصراوخپلي زماني تاپه پرخپله تنده باندې لري اوله تاریخي لیده باید پریوه خوا پاتې نه شي ، ځکه نوموړ دغه اصل دکره کونې په بهیر، هغه هم د نوې اومترقي کره کتنې (علمی کره کتنې) داصول په برخه کې دکلي اصولو ځای لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بله موضوع چې د پوهانو په نظر کې په کره کتنه کې دپاملرنې وړده ، هغه پــه ادبياتو کې دژانرجوړونې او رامنځ ته کولو مساله ده، په دغه اړه زه دلته اوږدې خبرې نه کوم ، ځکه چې دايومهمه اوتحليلي مساله ده، زما موخه په دغــه اړه يولنډه يادونه ده په لاندې ډول: په معاصره ادبي کره کتنــې کــې ژانرجوړونــه ددغه علم دځرګند پرمختګ لامل شوی دی، نن سبا په دغه برخه کې هم لکه د ايجادي ادبياتو په شان دپاملرنې وړاوپه زيات شميرژانرونه رامنځ تــه شــوي دي ، چې دهغو له مخې په دغه برخه کې دخيړنو لپاره ځانګړې لاره چاره اواره شوی ده، ددغه په علم جوړښت کې تراوسه پورې دا لاندې ژانرونه پــه ګوتــه شوي دي لکه : دآثارو پيژندګلوي ، تقريظ ، انتقادي مقاله، رساله، مونــوګراف ، نوښتي ژوند ليک (نوښتي پورتريت) منثور نامــه (اعــلان نامــه) مخکنــۍ او وروستنۍ خبره ، ادبي مرکه ، ليکوال ته دکره کتونکي ليک ، حاشيه ليکنــه او داسې نور ، پردغوژانرو برسيره يو شميرنورژانرونه هم شته چې هغه هم په کره کتنه کې دآثارو دطبعيت او پيژندني په څنګ دپاملرنې وړدي .

---

(۱) رضا براهني ، طلا درمس ، ايران ، ۱۳۴۸ مقدمه چاپ دوم ص ۳۱ .

(*) دادبي کره کتنې په فرعي اصولو کې دا لاندې اصول دمارکسستانو په نظر ډيرمهم دی : ۱- تاريخی نظراچونه ۲- اجتماعی نظر ۳- دشکل اومحتوا ديالکتيکی اندول ۴- دهنري ايجادياتو انفرادی والــی ۵- دبــديعی آثــارو دکلــي توکونو يووالی اونور دی ...

د ژانرجوړونې په اړه ددغې خبرې دځرګندونې اړتيا شته، چــې دغــه ژانرونــه بايد په څه ډول سره وتاکل شي ؟

زه په دغه اړه په دې نظريم چې په ادبي کره کتنه کې هــم لکــه پــه ايجــادي ادبياتوکې د ژانرجوړولو اصول هم شته او هم دکره کتنې په عمومي بهيرکې په پام کې نيول کيږي . په ژانرجوړونه کې په عمومي توګه د ژانرجــوړونې لپــاره دالاندې اصول په پام کې نيول کيږي : دخيړنو وړ مواد ، انتقادي ليــد اودهغــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پراختیا، دانتقادي څیړنې طبعیــت ، پــراخ نظــری انعکــاس ، تــاکلي هــدف ، دلیکوالۍ سبک . ددې لپاره چې له دغې مسالې سره مو په یــواړخیزاو یــا وړه دایره کې چلند نه وی کړی ، دغه ډگر بیاهم ډیرلنډ او تنګ پــه پــام کــې نــه نیسو، کیدای شي یولړنورمعیارونه هم وي چې دهغو له پلي کولــو ســره ســم کیدای شي یولړ بریالیتوبونه دځان کړو. او د ژانرجوړونې په برخه کې له هغــو څخه هم کارواخلو .

دیوې ادبي پدیدې په څیړنه او ارزونه کې دعلم او هنــر دواړو لارویــان دکــره کتنې دنده او ونډه په هراړخیزه توګه ښه درک کوي ، پرهغه مهال چې پښــتو ادب او دهغه درسالت او ایجادیت په برخه کې علمي څیړنې نه وې رامــنځ تــه شوې ، اودادبیاتو په برخه تعلیمافته پښت څه نه وو لیکلي او ویلــی ، تردغــه مهاله به که چا دادب اویوشمیر آثارو اوایجادیاتو په اړه څه ویل او یــا بــه یــې انتقاد کاوه هغه عیب بلل کیده ، اصول خو چا نه پیژندل او نه یې دادبیــاتو پــه برخه کې اهمیت ورکاوه ، دغه خبره له ځینوکسانوسره دشیطان غوږ ونه دکانه وي تراوسه هم شته ، خوځوک غوږ نه پرې ګروي ځکه چې نن سبا خبره دکره کتنې اودهغې د اصول له برکته برعکس شوې اوس کره کتنې دعلم پــه توګــه دحساسو لیکوالو او پوهانو (کره کتونکو) په منځ کې دادبیاتو د روح په توګــه خپل ځای موندلی دی . اودزړه له کوي په دغه برخه کې خپل قلمونه چلــوي .

زموږ پښتانه لیکوال نن په دي د زړه له کومي باوري شوي چې کره کتنه نن په نړیواله کچه دادبي لارښونې په برخه کې دپاملرنې وړ پوهه ده او په ادب پوهنه کې په یوه علمي پرنسیپ باندې اوښتې ده ،چې په پښتوادب کې یی هم لکــه دنورو پرمختللو ادبیاتو په شان دپښتوملي ادبیــاتو دودې پــه بهیرکــې یــې دپاملرنې وړځای موندلی دی ،ځکه نوددې اړتیا رامنځ شوې چې ددغــه علــم اوفن داهمیت په اړه دیوه قانونمند میتود له مخې چلند وشي ، بایــد وڅیــړل شي او باید وده ورکړه شي .موږ په دې باوری یو چې په پښتو کې دکره کتنــې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اړه سستماتیک (پرله پسې) کارنه دی شوی، کوم څه چې شــوي هــم دي ، هغه دنژدي لسو شلوکالو خبره ده، په دغه موده کې یوڅه دکره کتنــې پــه اړه وشول چې هغه هم د (پیلامې او پیل) بڼه لري ، تراوسه هم زموږ لیکــوال پــه دغه برخه کېږه خورا لومړني پړاوکې دي ، یوازې له یوڅوکسانو پرتــه، زیــاترو که څه کښلي او ویلی هم دي ، ډیرې ساده خبرې وې او ددغه علم تیــوریکي ډګر ته له سره ورننوتي نه دي چې دا په خپل وار د یوه پیل څرګندونه کــوي . په افغانستان کې تراوسه هم کره کتنه په یواړخیزډول کاریدلې ده ، ماناداچې دایجادي آثارو دمعرفی په برخه کې ترډیره حده له کره کتنــې څخــه یــوازې دستاینې په برخه کې کاراخیستل شوی دی ، ماناداچې په ډیروبرخو کې کــره کتنه زیاتره د ستاینې اندولې کارول شوې ده ، او یاهم دغندنی ، ان چــې کــره کتونکې ته دلیکوال د لاربنود په سترګه نه بلکې د دښمن پــه ســترګه کتــل شوي دي ، په داسې حال کې چې داد کــره کتنــې لــه طبعیــت ســره جــوړه اومیتودیکه خبره او چلند نه دی . په پرمختللو هیوادو کې کره کتنــې تــه نــه یوازې په ادبی او ایجادي برخه کې زیات اهمیت ورکول کیږي ان چــې ددغــه علم دنده د ټولنیرژوند ډګرته هم ور غزیدلې ده ، هلتــه خلــک پــه دغــه اړه داخبره کوي چې دکره کتنې دنده د آثارو او عواطفو اوهغــه شــعور را ژونــدي کول او پیژندل دي ، هغه چې د انسان او ټولنې په تربیتي روزنه کې جوړونکې برخه اخیستلای شي . هلته کره کتونکی ته دیوه شــریف انســان پــه ســترګو ګوري اوهغه دخلکو او ټولنې سترلاربنــود او روزونکــي بــولي همــداده چــې تولستون ولیکل : « زه پوشکین دبلنسکي په برکت پیژنم » .

غواړم خبره رالنډه کړم او غواړم په لنډه توګه ددغــه تحقیــق پــه اړه دومــره ووایم چې دغه ناڅیزه څیړنه او تحقیق په تیره په دغه عصرکې زما د څیړنــې لپاره یوه اړتیا وه ، ځکه چې تراوسه موږ دکره کتنې په برخه کې ددغــه علــم دتاریخچې په نامه (څه بشپړ او څه نا بشپړ) یوساده لاربنود هم نــه درلــود ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ چې هرڅه په دغه اړه هلته اودلته درلودل ، هغه ډیرخواره واره وو، یوڅه ول ، خو پرپوهیدو نه چې دا څه دي او څه وايي ، په دې نه پوهیدو چې زموږ دمنځنۍ دورې شاعراو لیکوال دغه علم ته په کومه سترګه کتلي دي او په دغه اړه دوی څه وايي او څه ایده لري ، مو ږته دا پته لږ وه چې په معاصره کره کتنه کې ژانریعني څه ؟ اویا کوم ژانرونه دلته دیوشمیرلیکوالو له خوا یا کاریدلي اویا رامنځ ته شوي دي او ولې ؟ په دغه وړه رساله کې تریوه حده همدغو تمایلاتو او پوښتنو ته یوڅه ځواب ویل شوي دی ، چې دیوه پیل په توګه کیدای شي چې زموږ راتلونکي دیوې علمي کره کتنې په رڼاکې نوې نوې خبرې ولیکي او راکشف یې کړي ځکه نو زما لیکنه هم په دغه اړه یوپیل دی . زمانه سخته پرمخ ځي ، او موږ باید پر راتلونکو باندې هغوی چې په مسوولیت سره په دغه برخه کې کار کوي باور من وو، ځکه زه باور لرم چې زموږ په معاصرادب او ادبي بهیرکې دکره کتنې وده له ذهنیت څخه د عینیت ډګرته راوځي ، ایجادي ذهنیتونه دیوه ادبي بهیر په ترڅ کې په عنیتونواوحقایقو باندې اوړي او دیوې څرګندې اړتیا بڼه غوره کوي، همداده چې موږ باید دهغې لپاره ، دهغې دعاملو لپاره په شعوري اوعلمي توګه لاس په کارشو ، همدعه موخه او دغه اهمیت و چې زه یې دغې مقدماتې هڅې ته وهڅولم او په دغه نیمګړي کار مې لاس پورې کړ، کره کتنه زموږ د ټولنې د سمون په برخه کې یو ژوند ی هڅه ده ، چې نه یوازې په ملي کچه باید داهمیت وړوي ، بلکي دهغې په مرسته کولای شو ، ځان له نړیوال ادبي بهیرسره هم یوځای او وصل کړو . په دغه رساله کې لوستونکي ته دا ټکي په ډاګه کیږي چې زموږ په پراخ ادب کې ، دهغه په بیلابیلو دورو کې کره کتنې څه بڼه ، رسالت او دندې درلودې ، ما په دغه برخه د موضوع دتحلیل او پیژندنې په برخه کې له معمول علمي څیړنیزمیتود څخه کار اخیستی ، دهرې څیړنې دمدلل کولو لپاره د ښه میتود کارول اړین دی ، هغه هم دداسې علم

(c) ketabton.com: The Digital Library

لپاره لکه کره کتنه ، مور دپښتو کره کتنې دوره یی بهیرپــه دغــه اثرکــې پــه منظمه توگه څیړلی او په دغو بهیرونو کې مــې دهغــو پــه نســبي وده بانــدې رڼااچولي ده . دری دورې ، دری بهیرونه او په هغو کې دکــره کتنــې بهیــر ... توکل پرخدای تاسې یې ولولئ خطاوې تیروتنــې بــه پــه کــې وي ، پــه رونــو سترگوکې او ژور فکرسره نظراوکتنه پرې وکړئ .

په درناوي

پوهنوال دوکتور عبدالخالق رشید

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

په پښتو منځني ادبي بهیرکې دکره کتنې حالت ته یو نظر

کله چې غواړو منځنی ادبي بهیر دیوې نومونې (اصطلاح) په توګه تشریح کړو باید ووایو چې دغه اصطلاح زموږ په ادبیاتو کې زموږ پخوانیو لیکوالو ، مورخینو او شاعرانو کارولي او راوړې ده . په تیره بیا هغه مهال چې په قراردادي توګه د ادبي دورو ټاکلو اړتیا رامنځ ته شوې ، بیانو استاد حبیبي ، رښتین او نورو دغه نومونه دپښتو ادبیاتو هغې برخې ته چې له ۹۰۰ هجري تر ۱۳۰۰ هجري پورې زماني واټن کې را ایجاد شوي کارولې ده. که له ماخځه څوک زما نظر غواړي زه بیا په دغه اړه په لنډو دومره ویلای شم چې : منځنی ادبي بهیر ، دوره هرڅه یې چې بولو ،دهرې ټولنې په ادبیا تو کې دیوې دورې په توګه تل وه او تل منل شوې ده خو باید هغې ته دیوې مجردې پدیدې په سترګو ونه ګورو په دې چې دایوه علمي نومونه ده چې اړخونه او ابعاد یې زیات دي ، په دې مانا چې دغه زماني موده باید په تاریخي ، ادبي او آن په رواني لحاظ هم وڅیړل شي اواهمیت ورکړشي. زه خو داوایم چې د چنګیزخان له انساني اوتمدني ضد یرغله (۶۱۷هجری) را په دیخوا بیا دنولسمې پیړۍ ترنیمایي ترپیل پورې زموږ په ادبیاتو کې تقریبآ دا ټول جریان په شکلي اوماناوي لحاظ یو ډول دی اوکوم داسې بدلون چې هغه باید په ځانګړي توګه یاد او یا ګوته ورته ونیسو نه په کې لیدل کیږي. دابه ومنو چې په دغه ترڅ کې په تاریخي او سیاسي لحاظ شرایط اوتحولات یوه بڼه او یو شکل نه لري ، بیلابیل نظامونه راغلي ، بیلابیل واکمنانان په دغه واټن کې واک

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته رسيدلي ، دهغوپه کړو وړو او کارنامو باندې سرې کولای شی ډيرڅه وليکي او ووايې خوادبياتو چې په دغه برخه کې هيڅ ډول بـدلون نــه دی کــړی،هيڅ ډول ادبي تمايلاتو په کې وده نه ده کړې څکه نو ويلای شــوچې هرڅــه ديــوه څرګند ورته والي په ترڅ کې رامنځ ته شوي دی ، دبيلګی پــه توګــه هماغــه تذکره چی سليمان ماکو په (۶۱۲هجري) کې وليکله ، هماغه محمد هوتک په (۱۱۴۲هجري) ليکلې اوهماغه بهيريې څارلی دی. هغه شــاعري چــې اشــرف خان هجری اورحمان بابا کړې ، او ياهم هغه غزل چي اکبرزميناداوري ويلی په هماغه فورم کې خوشال او ترهغه راوروسته پيرمحمد کاکړ او احمدشاه بابا هم څارلې ده . په داسې حال کــې چــې دايجاديــاتو اوهنــري ادبيــاتو دودې لــه قانونمندی سره سم بايد رنګارنګي را منځ ته شي څکــه چــې ادب اوهنــر لــه يونواخته او تکرارسره لکه چې انسان له ناولتيا وو په نري رنځ اختــه کيــږي ، همداسې تاوان وينې . چې بايد داسې نه وي .

لنډه داچې زما لپاره منځنی ادبي پير يا دوره پــه همدغــه پــورتنې مفهــوم او تاريخي شاليد سره په دغه څيړنه کې مطرح ده ، يوټکی مو بايد په پــام کــې وي اوهغه داچې پښتو ادبي منځني دوره دلته په هغوڅانګړنو سره نه ده مطرح لکه چې په لويديز او اروپا کې منځني دوره ياديږي ، دلته موخه يــوازې دغــه دوره بندي دافغاني ادبياتو اودهغوی له طبعيت سره په اړيکــو کــې دپــاملرنې وړده نه دلويديزتولنوهغوغوندې .

په دغه ادبی بهيرکې کره کتنه اودهغې تاريخچه په خپــل وار يــوه دپاملرنــه وړموضوع ده ، يو بهيردی چې له دغو ادبياتو سره په منظمه توګه وده کړې ده ، څومره چې دلته پښتو ادبي بهير ساده و ،کره کتنه هم ورســره ســاده ، څــو څومره يې چې وده کړې په هم هغه کچه دا هم ورسره پــرمخ تللــې، وده يــې کړې ، پيچلې شوې اوان چې علمي شوې هم ده. مخکې تردې چــې پــه دغــه ادبي بهيرکې دکره کتنې پر بهير باندې وغږيږو ، يوه لنډه کتنه تردغــه ادبــي

(c) ketabton.com: The Digital Library

بهیردمخه هغو نښوته کوو چې زموږ لیکوالوهغوته اشـاريې کـړې او لـه دغـې موضوع سره يې بې ارتباطه نه دي بللې .

کره کتنه ترمنځني پير دمخه:

زموږ په لرغونو ادبیاتوکې دکره کتنې په اړه دخیړنو لپاره دایجـادي مـوادو او آثارو څه نشته ، او نه باید په دغه برخه کې په مصنوعي توګه ځـان پـه لاپـو شاپو باندي بوخت وساتو ، سره له دي چې په دغه برخه کـې يـولړخبرې اوس موږدځیړنې دمقایسې میتود ترسیوري لاندې کولای شو ، خوزه بـاورلرم چـې بشپړې به نه وي ، یوه پیړې دمخه چې چا په دغه اړه څه ویلي او لیکلي ، نـن په خورا زیاتو دلایلونه یوازې دانتقاد وړدي بلکې د خندا وړهم دي ، ځکه چې هغوی فکرنه کاوه چې نړې به په یوه دوو پیړیو کې دکشفیاتو هغې کچـې تـه رسیږي چې نور به څه په هغې کې دپټیدو نه وي ، زموږ زیـاتو پوهـانوداخبره کړې چې دپښتو ادبیاتو په لرغوني دوره کې کره کتنـه وه ، اوپښـتانه پوهـان پرې پوهیدل ، ان چې وایې ددغه علم پیلامه هم په هم هغه دوره کې شوې ده او لومړني پښتون لیکوال چې په دغه برخه کې لاس په کارشوې هغه ابومحمد هاشم ابن زید السروانی دی چې خپل اثر « دسالو وږمه » يې هم په دغه بـاره کې لیکلي و. ددغه پټ نومیالي نوم موږ ته پټه خزانه را پیژني چې لیکي :
« ابومحمد هاشم دهلمند په سروان کې په سنه (۲۲۳) هجري قدسي زیږیدلی اوپه بست کې يې له علما او فصحا څخه لوستنه وکړه ، وروسته ولاړ په عـراق يې په کلو کلو دلویو ائمه څخه سمع وکړه او ابن خلاد چه خرګندو په ابی العینا سره يې په بغداد کې عمرونه تیرکړل اوله هغه يـې دعربـي بلاغـت او اشـعار ولوستل ابومحمد له عربي څخه په پښتو یوکتاب کښلی و چې پـه هغـه کـې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دعربي اشعارو فصاحت اوبلاغت يي بيان کړی و ، اونوم يې د(سالو وږمــه) وه » (۱)

که پردغه موضوع باندې لږ رڼا اچوو، زه فکرکوم چې که ســالووږمه زمــوږ لاس ته راغلې وای ، نو دا به بی شکه لومړی انتقادي اثرو چې دکره کتنې پــه بــاره کې هغه هم په پښتو کې ليکل شوی دی ، زه په دغــه اړه يــوازې د مقايســوی څېړنو له مخې او هغې بيلګې په شته والي سره چې ترموږ پورې را رسيدلې ده دومره په اجمالي توګه ويلای شم چې په کوم وخت کــې چــې محمــد هاشــم سرواني ژوند کاوه ، او په کوم وخت کې چې دی بغداد ته رسيدلی ، دغه مهــال په عربی نړۍ کې دکره کتنې په برخه کې يو طلايی دور دی ، داســلامی دورې په لومړيو دوو پيړيو کې دعربي ژبې په برخه کې خورا زيات پرمختګونه شــوي دي ، ان چې کره کتنې هم ديوه مضمون په توګه هم په دغــه دوره کــې خــورا زياته وده وکړه په دغه عصر کې لکه دجاهليت دعصر په شان په عربــي ژبــه کې کره کتنې لوی اهميت وموند. عربي او عجمي پوهان په دې بــاور دي چــې اموي واکمنانانو دراشدينو خليفه ګانو برعکس شعراوادب تــه پاملرنــه وکــړه اودغه ډګريې تود وساته، زياترو شاهانو او سردارانو د شعر ويلو ذوق درلــود او حتی داسې هم کيدل چی خطبې به يې هم په شعرويلې ،دهمدغوځانګړو پــه پام کې نيولو سره په لومړيو دريو پيړيو کې کره کتنې په زړه پورې وده وکړه ، دحضرت علي لمسی سکينه لومړنۍ ميرمن وه چې له کره کتنې سره يې کلکه مينه ښوده ، عبدالملک بن مروان هغه اموي خليفه و چې لوړه ادبــي اونقــادي قريحه يې درلوده ، په عباسی خليفه ګانو کې هارون الرشيد له کره کتنې سره پيژندګلوي درلوده ، مامون الرشيد هم دشعرپيژندنې ښه ذوق درلود که چيرې پردغه مهال دبغداد په اړه هم دا ويلای شو چې دلته کره کتنې هم ځانګړې ښه درلوده ،په دې مانا چې دلته کره کتنــه د ودې پــه لــور روانــه وه او ځــانګړی اهميت يې درلود . « ... په عراق کې دادب او ذوق حالت دجاهلي دورې په شان

(c) ketabton.com: The Digital Library

له وياړ او تعصب څخه خالي نه وه چي حالاتو، چاپيريال اوزماني هم لــه هغــي کړنلارې سره ورتيا درلوده، په مريد اوبصــره کــي شــاعران راټوليــدل خپــل شعرونه به يې ويل ، او يوپربل به يې مفاخره کوله ...» (۲)

دهمدغو اشارو په رڼاکي کيداى شي زموږ دليکوال ابومحمد هاشــم پــه ادبــي ذوق باندې هم ددغه عصرادبي بهير خپله اغيزه ښندلي وي ، دمحمد هوتــک په وينا دى هم دکره کتني په دغه تاوده بهيرکې په عراق کې و. او دغه تــاوده بهير پرده باندې هم خپل اثرکړى دى. ځکه نو ده هم په دغه اړه دعربي شعراو فصاحت په برخه کې خپل کارکړى اودغه کارېې بيــا دســالووړمه پــه واســطه پښتوژبې ته هم را ليږدولى دى. زموږ ليکوالو هم په دغه باره کې خپلې رايــي ويلې دي چې زموږ نامتو ليکوال حبيب الله رفيع وايي چې :

---

(۱) محمد هوتک بن داود ، پټه خزانه ، ځلورم چاپ ، کابل ، ۱۳۶۵ (۲۹) مخ .
(۲) ډاکتر عبدالحسين زرينکوب ، نقدادبى لومړى توک ، تهران ۱۳۵۴ (۱۴۰) مخ .

« په پښتو کې ادبي نقد زوړ او لرغونى دى ، لومړنى څيړني په دريمه پيړۍ کې ابومحمد هاشم ابن زيد السروانى راونښلولې او په خپل نامتو اثر (سالو وږمــه) کې يې دعربي اشعارو دفصاحت او بلاغت بيان وکړ... (۱)

په پښتو پخوانيو ادبياتوکې دويم اثر چې يوه برخه يې زموږ پــه واک کــې ده ، هغه د سليمان ماکو تذکره ده ، موږ دا منو چي داخو يوه تذکره ده اوهغه دکره کتني لپاره بشپړه نه ده ، خو يوه خبره بايد له يــاده نــه وباســو هغــه داچــې، داتذکره ده اوهغه هم دشاعرانو او دعارفانو ، چې له شعراو شاعرۍ ســره يــې سروکاردرلود،اوديوشميرشاعرانوپه اړه يې خبرېکړې چې هغــه خپلــه دکــره کتني موضوع ده ، خو دريغه چې دغه اثر هم په بشپړه توګه زموږ په واک کــې نشته ، خو بياهم ښه خبره داده چې دغه څو پاڼې يې هــم زمــوږ لپــاره دکــره کتني په برخه له هره پلوه مهمې دي. په هرډول دغه دوې بيلګې له موږ ســره

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ دکره کتنې په برخه کې هسې ديوې يــادونې پــه توګــه مرســته کــوي ، ترمنځنی بهيردمخه شته له دې پرته نورکه هرڅوک په دغه برخــه کــې څــه وايي هغه به له لاپوشاپو زيات بل څه نه وي .

منځنی ادبي بهير اوکره کتنه:

له پورتنې يادونې وروسته په جرآت سره ويلای شو چــې پــه منځنــي ادبــي بهيرکې خبره برعکس ده ، منځني ادبي بهيرخورا زياته وده کړې ، ان تــردې چې سرې ويلای شي ، دومره پياوړې دوره اوترې دمخه دومره کمزوري ادبــي جريان له يوه اوبل سره په هيڅ ډول داپرتلې وړ نه دي ، په دې مانا چې په دغه دوره کې ايجاديات وده کوي او شاعران هم په شعوري توګه دشعراو ايجاد ډګر ته مخه کوي ، کره کتنه په تما مه مانا ديوه برلاسي علم په توګه خپلــه وړتيــا اوځای لري. اودالومړی مرجع اولومړنی بهيردی چــې د کــره کتنــې منظمــې بيلګې په کې ترسترګوکيږي چې شاعران اوليکوال پردغه مهال دکــره کتنــې پراهميت پوه کاروايی کوي اوپه شعوري توګه دهنري اونوښتي پديدو په ايجاد باندې لاس پورې کوي ، دوی د وخت دکره کتنې له اصولو سره ســم لاس پــه کارکيږي، مانا داچې دادبي آثارو دمعيارونو ټاکلو لپاره کره کتنــه ديــوه منــل شوي ميتود او لاربښود بڼه غوره کړې او ديوه پراخ ادبي بهير د ودې پــه تــرڅ کې خپله لاربښودې او روزونکې دنده اورسالت دعلمي کره کتنــې پــه رڼــاکې پرمخ بيايي . چې ترټولو مخکښ او نوميالی شاعراو ليکوال ، کــره کتــونکي او هنرپوه استازی يې خوشال ختک دی چې په دغه برخه کې دشلمې پيړۍ لــه کره کتونکو سره په علمي ډګرکې پرتله ، مطالعه اوڅيړل کيدای شي .

خوشال ختک (۱۱۰۰-۱۰۲۲ هجري) په پښتو منځني ادبــي بهيرکــې لــومړني ليکوال دی چې ددغه عصرپه ادبي بهيرکې يې دکره کتنې ژوندی روح پوه کړ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

دهغه هنري اوادبي افکار په دغه ادبي بهیرکې هغه مرغلرې دي چې زموږ دمنځنیو ادبیاتو دګلپاڼوپاڼوبڼ پرهغو باندې ښکلول شوي دي. په پښتو کې دخوشال ادبي کارنامې او ادبي افکاردیوه ټولنیزدایره المعارف ځای لري ، په دې چې دادبي مطالعاتو داسې اړخ نشته چې ده به پرهغه باندې څه ویلي او لیکلي نه وي ، علامه حبیبی دده دځانګړې استعداد او ادب پوهنیزشخصیت په اړه لیکي : « ... خوشال یوعالم سړی و ، مشرقی علوم یې لوستي اودعربي او پارسي دبلاغت اوفصاحت علوم یې ښه زده وو ، په فقه اوتفسیر اونور اسلامي علومو کې یې معلومات درلوده ، پهتصوف کې هم خوشال خان بشپړ و اودده له ویناوو څخه دده پوره علمي لیاقت څرګندیږي ...» (۱)

---

(۱) بریښ ، افغان یاد (دمقالو مجموعه) کابل ۱۳۶۰کال (۹۸) مخ .

په هرډول ، زموږ په منځني ادبي بهیرکې هم خوشال ته دا ویاړ ورپه برخه شوی چې ده دکرکتني په اړه لکه دمخه هم اشاره وشوه علمي فکرکړی دی. دی په دغه برخه کې ان دراتلونکو لپاره هم په علمي لحاظ دلارښود ځای لري ، ځکه چې په خپل وخت کې برسیره پردې چې شاعردی او لیکوال ، سیاست پوه دی او هنرمن په عین حال کې یې دیوه ښه کره کتونکي دنده هم سرته رسولې ده اوپه دغه برخه په علمي معیارونو او اساساتو برابرآثارترې پاتې دي. خوشال دیو سالم ادبي بهیرد رامنځ ته کیدو په خاطردکره کتنې مقدس مقاومت اوقضاوت ته لاس واچاوه ، دده عصر په پښتونخوا کې د وچ تعصبي برلاسی عصرو ، داسې چې کله کله یې ان انتقاد او ګوتنیوي ته هم دلیکلو او ویلو اجازه نه ورکوله ، دغه حالت دداسې یوې فضا ښودنه کوله لکه داروپا دمنځني پیردوچواو دګم شرایطوپه څیر، خوخوشال له دغو حالاتو سره سره بیاهم دیوه پراخ سکوت ملا ورماته کړه اوپه پوره جرآت سره یې هغه څه په

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغاني ټولنه کې دشعراونثرپه ژبه باندې وويل چې دپوهانو په وينا پـه دغـه عصرکې دبل پښتون له توانه نه وو پوره، چې يوبرخه يې هم په دغه ترڅ کـې کره کتنه وه ، خوشال په دغه برخه کې دلومړي ځل لپاره ګام کيښود اودکـره کتنې لپاره يې يوه مقدمه راپيل کړه . يوه خبره چې په دغه اړه بايد وويله شي هغه داچې په ټول منځني ادبي بهيرچې څه زمــوږ شــاعرانو دادبيــاتو، ادبـي پديدو په باب ويلي موږ پوهيږو چې دهغوڅومره د ادبــي نقــد او کــره کتنـې اوڅومره دادب پوهنې دنورو برخو په باره کې دي . د فارسي او هندي(*) کــره کتنې په اړه دخوشال مطالعه کيداى شي ددغه ټکي لامـل شــى چــې ده پــه پښتوژبه کې په دومره ژورتيا سره دکره کتنې په اړه فکرکړي وي ، ځکــه نــو سړى ويلاى شي چې کومه ژبه او کوم فکر چې په دغه اړه ده کارولي سارى يې په ټول پښتو ادب کې ډيرلږ ليدل کيږي ، دده په نامتواثر (دســتارنامه) کــې دهغه اثر څلورم هنر چې دشعرپه اړه کښل شوى دي په خپله يوه کره کتنه ده . خوشال په دغه برخه کې شعر په علمي او هنري توګه تعريف او تشريح کړى دى ، دده نظر په دغه برخه کې هم په علمي او هم په هنري لحــاظ دپــاملرنې وړدى ، په دى مانا چې ده په دغه برخه کې دکره کتنې لپاره ديــوه مقــدماتي بحث لکه د ارسطودبوطيقاپه شان پيل کړى دى. داچې د ارسطو بوطيقا د کره کتنې په پيل اوپيلامه کې دپاملرنې وړ نړيــوال شــهکاربلل شــوي اود علمــي ارزښت له پلوه ترننه هم له اهميته ونــه ولويــد همداســې خوشــال اود هغــه انتقادي ليکنې او کره کتنه په پښتوژبه کې بوطيقايي ځاى اواهميت لري، دى دهنرپه اړه ليکي : « داهنرچې دشعردنظام دى هم داخل دکســب کمــال دى. امامشتق دى له شعوره چه جبلي طبيعت دشعرلري ، شعردهغه دى ، فنونــه ، صنعتونه يې په کسب حاصليږي ، که ډيرتحصيل

(*) په خوشال پوهنه کې يومهم بحث هند پوهنه ده ، په دې مانا چې خوشال په خپـل وخــت کــې د هنــدي ادب او ددغې ژبې له نزاکتو او ادبياتو اود هغو له مهمو آثارو سره آشنا و ، زموږ يوشميرليکوالو دده (دستارنامه) په فارســي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبه کي نظام الملک کيکاوس له (سياستنا مي سره يوشی بللي په داسي حال کي چي دا سمه نده ځکه چي خوشال په دستارنامه کي د نامتو عالم کوشليه دنامتو اثر (آرت شاستر) سره ورته والی لري .

دعلم وکا ، صنايع بدايع دشعرزده کا ، چه طبيعت دشعرجبلي نه لري، خبره به نظم نه کا... دراصل شعر په لغت کي کلام منظوم وته وايي ، دواړه مصراع دبيت په تول تللي ، په حرفونوسره سمي عروض قافيه سره جوړ ، په داکـي هرچـي وي که قصيده وي ، که غزل وي ، که رباعي وي ، که قطعه ده ، که مخمس ، کـه مسدس په ډيرو چي شعروايه شي ... دشعرپايه لويه ده دحکمت سره ياد شوي دی، پيغامبرانو ويلی دی ، ددي خانه برانداز سينه ګداز خوتعريف توصيف کوم ، لګيدلی اوردی چي هرڅه په مخ وړي . ميلمه زور ور دی واړه وينـي دلړمانـه خوري . پوهـه يـي دشـواره ده ، ويـل يـي ګـران دي، دهرچـا کارنـه دی، دشعرطبيعت په مثال دتوند باد دی ، لويي ونې طاقت لري چه ورته ودريږي او که نه بنياد محکم نه لري ، هغه ونې له ويخه ولوړوي ، قوت دعلـم بويـه چـې ويخ يې پرې محکم وي اوکه نه يې افت مضرت به پاتې نه شي ... چي بې علـم شعروايي خونقصان لري . اول خوبـه يـی درسـت ونـه وايـي ، دشـعردعيب جاسوسان ډيردي . ځان به دخندا کا... »(۱)

دخوشال دغه نظريه په خپل وار ددغه تکي څرګندويه ده چي دی دکره کتنې په علمی اصولو او ارزښت باندي په ښه توګه پوهيږي ، په دي مانا چي دي پـه دغه برخه کي ځان په رښتيا هم ديوه لارښود نقادپـه دريـځ کـي دروي ، دی دواړه علمی او هنري ورتياوي په دغه برخه کي له ځانه په ډاګه کوي ، کله چي نقد کوي ، هلته ديوه عالم له ليد سره مل دی اوکله چي ايجاد کوي ، هلته دی ديوه شاعر له ليده سره ځان غاړه غړی کوي . ځکه دی په خپله د شعر دعيب له جاسوسانو څخه ځان ساتي او نه غواړي چي ځـان دهغـو ترانتقـاد لانـدي راولي اونه غواړي په دغه برخه کي د ناپوهی له امله ځان دخندا کا. ځکـه نـو دی ديوه عالم نقاد له دريځه دخپلي نظريي له امله ډيرښه مطالعه کيدای شي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوه خبره مو په یاد وي چې ده نقاد اوکره کتونکي ته دجاسوس نومونــه یــاده کړې اوداهغه نادرنومونه ده چې له ده پرته په شرقی ادبیاتو کې له نورو نــه ده په ډاګه شوې . دی په بل ځای کې دیوه تیورسن په توګه وایی:

که شعردی هغه دی چې یې ووایي دانا
هغه څه شعر نه دي چې یې ووایي کانا
دواړه توکه څه وي درته وایم په معني
یو آواز دخره دی بل آواز دی د سورنا

بل ځای وایی :

بل که هرخو در ګوهرپیي په شعر
عیب جوی یې جاسوسی کا دافعال
هرشاعر یې په ویلو ګوت مندې کا
که په شعر کې ته من یې دی مثقال
(کلیات ۵۳۷ مخ)

خوشال په ځانګړې توګه د پښتو شعر منځني بهیر ، هغه بهیر چې په مجمــوع کې په علمي

---

(۱) خوشال خان ختک ، دستارنامه کابل ۱۳۴۵ ۲۴-۲۳ مخونه .

لحاظ دانتقاد وړ دی انتقاد کړی ، ځکه چې ده ته پښتو شــعراوادب ،ایجــاد او مطالعه په یوه تنګسیاکي ښکاري ، هغه شاعران چې ترده دمخه پــه روښــاني دوره کې دعصر نومیالي بلل کیدل دده په نظرهغوی ادبي محتوا ته لکه څنګــه چې وړوه پاملرنه نه ده کړې ، ماندا چې دخوشال دانتقادي لید له اړخــه دوی هم دکلک انتقاد وړ دی ، دخوشال دانتقاد دغه اړخ له تیوریکي پلوه هــم ســم بریښي لکه یوکره کتونکی دلویدیز دادبــي بهیــر پــه اړه لیکــي : « ... او پــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

منځنيو پيړيوکې چې په لويديز کې کليسا ته دتسليم او ايمان عصرو هــرډول تنقيدي فکر او څيړنه شرم بلل کيده ، ځکه نو ترهغوچې ددغو خنډونو ماهيت څرګند نه و ، لويديزې نړۍ ونه شواى کولاى چې د ارزښتنو په څيړنــو بانــدې بريالى شي ...» (۱)

خو موږ په پښتو ادبياتو کې دداسې اصل تطبيق نه شو کولاى چې د غه او هغه بهيرپه فکري او تاريخي لحاظ د پرتلې وړ نه دي ، يوازې په ځينو برخو کې لــږ لږ ورته والي شته چې کيداى شي هغه هم په سرسري ډول ياد شي . خوشــال هم ترځان دمخه پيرته انتقادي ګوته نيولې ځکه نو وايي :

دميرزا ديوان مې ومانده په ګوډي مسخر (مسخره) مې ارزاني خويشــکي زمند کړ

څه شې چې دخوشال په دغه انتقاد کې په ځانګړې توګه دیادونې وړدي دادی چې دی په خپل انتقاد کې دهغه په عملي اونظري اړخونو باندې ټينګــارکوي ، غواړي ديوه رسالت مند کره کتونکي په توګه دومره روښانه لارښــونه وکــړي چې دغه جرات ان په اوسني کره کتونکي کې هم خورا لږ ليدل کيږي. پــه دی مانا چې دی په رښتيا هم کره کتنه کوي ، اودشعرپه ماهيــت بانــدې د زړه لــه کومي پوهيږي ، خوشال په دغه برخه کې په دي پوهيږي چــې شــعرڅه شــي اوڅوک يې بايد ووايي ؟ دده د زړه خبره داده چې وايي :

په جهان ترشاعرۍ بدڅه نشته خداى اخته مه کړه سړى په دا جنجال

خوشال دشعر په وړاندې دمسووليت احساس پــه جــدی توګــه لــه پامــه نــه غورځوي ، مانا داچي څوک بايد شعر ووايي اوڅنګه يې بايد ووايي ؟ داهغه څه دي چې دی اندېښنه لري اوسپارښتنه کوي چې بايد دغه کار د کاراهل ترسره کړي ځکه نو په بل بيت کې په روښانه توګــه آِرمطلــب تــه راځــي او خپلــه تيوري په دغه اړه په ډاګه کوي چې :

دهغه شاعر دانې وشه په ژبه چې دشعر در دانې پلوري په مال

(c) ketabton.com: The Digital Library

(ديوان دکابل چاپ ۵۲۴مخ)

داډول تمايلات په علمي لحاظ مورږ ته يو ټکی را په ګوته کـوي اوهغـه داچـې خوشال د اصولو له مخې يوه اديب کره کتونکی دی ، نه عالم کره کتونکی ، پـه دغه اړه لوی توپير له ادبي پديدې سره د ليکوال او کره کتـونکي چلنـد دی ، هغوی چې له ادبي ژبې ، شاعرانه انداز او نورو ادبي ځانګړنو څخه کاراخلي هغه ته اديب کره کتونکی وايو او هغه چې د ادبي تلازماتو او اندازونو پرځای زيـات پرفکتونو او اصولو او منطقي استدلال ټينګارکوي ، هغه

---

(۱) زرين کوب پورتنی اثر (۳۳۱)مخ

ته مورږ عالم کره کتونکي وايو.چې ترډيرې کچې يې کره کتنه او قضاوت دادبي آثارو او ادبي پديدو په اړه له علمی او انتقادي پلوه دباور وړهم دي.
په هرډول ، که چيرې غواړو چې په منځې ادبي بهيرکې دکـره کتنـې پـه اړه خپله خبره را ونغاړو ، نوپردغه ټاپې باندې دريږو چې ددغه ادبي بهيرپـراوړدو او لنډو ، ماناداچې له روښاني دورې رانيولې بيا تر ميراحمدشاه رضواني پـورې دکره کتنې بهيرديوه ډول ترچترلاندې راځي چې هغه ته پوهـان د (ذوقـي) کره کتنې نومونه يادوي ، دکره کتنې ددغه ډول په اړه ويل شوي چې : « ذوقي کره کتنه دکره کتنې هغه ډول دی چې يوشمير شاعران او ليکوال يې ديوبـل په باب وايي او ليکي ، په دغه عصرکې هم لکه دپخوانو پـه شـان دود وه چـې دسياليو او رقابتونو بهير دغه اصل ته په زړه پورې لوړتيا ورکړه ، ددغه عصـر شاعرانو او ليکوالو نه يوازې خپلو آثارو او خپل اسلوب ته په خپلـو خبروکـې ګوته نيوله ،بلکې دنورو پخوانيو او معاصرو شاعرانو په باب يې هم خبرې کولې او هم يې خپلې علمي رايې څرګندولې چې له هغـو څخـه جـالبې او پـه زړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورې ګټې ترلاسه کولای شو ، لکه څنګه چې دپخوانو په باب دهغوی له ستاینواو درناوي څخه پوهیدل کیږي ... »(۱)

پر تېوله منځنۍ دوره کې همدغه اصل برلاسی دی اوپرهمدغه میتود باندې کره کتنه دلته خپل دریځ پرمخ بیایی اوبرلاسی میتود بلل کیږي ځکه په پښتو منځنۍ ادبي دوره کې زیاترو شاعرانو یاد ځان اویاهم دنوروپه اړه دستاینې اوکله کله غندنې په لامل له دغه میتود څخه کاراخیستی دی ، دوی کله دځان ستاینه اود نورکمی ویلی دی، چې خوشال هم په دغه برخه کې خپل کارکړی دی. دده په کره کتنوکې یوه هم په سواتنامه کې داخون درویزه پر (مخزن) باندې کره کتنه ده چې زیاتره لیکوالو، کره کتونکو دکره کتنې له مخې ډیره لوړه ارزولې ده او په دغه دوره کې دکره کتنې ترټولو ښه اوپه اصولو پوره کره کتنه بلل شوې ده. خوشال په دغه اړه وایي :

درویزه چې بیان کړی خپل کتاب دی
نوم یې مخزن الاسرار کړی جناب دی
هربیان یې ناموزون مجهول بې رنګه
خالي پاتو له دانشه له فرهنګ
که یوه مسره په شل بله په سل ده
نامربوطه ناموزونه په ویل ده
قافیه یې لام و دال سره وهلې
په ردیف کې یې نون واو سره پیلی
قصیده د بوصري ترجمه کړي
عربي یې ترپښتو مضحک راوړي

---

(۱) زرین کوب پورتنی اثر (۸۶)مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

هــر هربیــت دقصــیدې چــې در مرجــان دی
پـــه پښـــتو کـــې تراوربشـــو لا ارزان دی
معمـــــا د (آذری) ترجمـــــــه کــــــړې
تصـــوف یـــې وعـــالم وتـــه نومـــوړې
ترجمـــــه د(شاناصـــــر) یوڅواشـــــکاله
وعـــالم تـــه جـــوړه کـــړې لـــه مقالـــه
مســـلې یـــې نظـــم کـــړی پـــه پښـــتو دې
درتــه څــه وایــم چــې څــه دي دایســتودي
پـــه داهســـي شـــان کتـــا ب مباهـــات دي
دجامي تر (هفت اورنـګ) ورتــه ناویـات دي
ګنـــده پـــز د ګنـــده خـــور ســـره جـــوړیږي
خاص په خاص اوعام په عام ویـل خوښـیږي
پـــه حیـــرت بـــه واړه ګـــوتې وچیچلـــې
اخـــون پـــه مخـــزن چـــا ګـــوتې کښـــیولې
هرسړی چــې پــه مخــزن بانــدې څــه وایــي
پــه دنیــا کــې ترســاعته بــه څــوک پــایي

استاد روهي په دې باب لیکې چې :« ... خوشال نه یوازې دمضمون په لحاظ د اخوند درویزه پر(مخزن) باندې انتقاد کړی دی ، بلکې دهغه فورم اوشکل تــه یې هم ګوته نیولې ده
.د اخون درویزه پرمخزن باندې انتقاد کول هم څه آسانه خبره نــه ده ، ځکــه چې یوسفزیو پردې کتاب ډیره کلکه عقیده درلوده ...»
اومرحوم استاد حبیبي هم دخوشال دا انتقاد دسواتنامې په پایځوړو کې موجه ښودلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوه ټکي ته مو باید پام وي چې په منځني پيرکې زیاترو پښتو شاعرانو له ذوقي کره کتنې څخه کاراخیستی خو دا ددي مانا هم نه لري چې ګواکي په دغه دوره یوازي همدغه تګلاره دکره کتنې په برخه کې برلاسي تګلاره وه ، نه ، په دغه برخه کې دیوشمیرشاعرانو له خوا دکره کتنې نور ډولونه هم دشاعرانو اود هغوی دآثاروپه اړه کارول شوي دي دبیلګي په توګه موږ کولای شو دحمید ماشوخیل له خوا د برهاني کره کتنې له میتود څخه هم کار اخیستل شوی دی. خو له دی سره سره با ید ووایو چې زیاتو لیکوالو له ذوقي تګلارې څخه کار اخستی دی چې څوبیلګې یې دلته لومړی دځان ستاینې په اړه را اخلو :

خوشال وایي :

چې لاپ وهي دشعر — نن په دا دور دي ډیر
خدای دې نه کا چې به وایم — حال د دویو تیراوبیر
څوک پاوی څوک نیم پاوی — قلندر په کې نیم سیر
چې دموږه په حساب دي — هیڅ می نه دی واصل هیر
بل فقیر دولت دري پاوه — زه ترې څوشیرهی تیر...

بل ځای له همدغه شعرسره په توپیرکې داسي انتقادي توره را کاږي او لیکي :

یوپه حال اوپه ماضي کې هسې نه و
چې ښکاره یې دخبرو راته خوند کړ
دمیرزا دیوان مې ومانده په ګوډي
مسخره مې ارزاني خویشکي زمند کړ
که دولت و که واصل و که دا نور وو
په خبرو مې دهر یوریشخند کړ...

(کلیات ۳۴مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دخوشال په شعرکې داډول ګوتنوي ډيرزيات ليدل کيږي ،که څه هم په دغه ډول شعرونوکې دده ځان ستاينه خورا زياته او دپاملرنې وړښکاري ، خو دا ددې مانا نه لري چې ګواکي دی يوازې ځان وينې او جهان نه ، خوشال چې څومره دځان په باره کې رښتيا ويلي همدومره يې کټ مټ حقايق دنوروپه اړه هم په رښتياينې سره په ډاګه کړي دي ، اودشعرپه ډګر کې يې دنورو استعدادونه هم پرته له هرډول تعصب اوکينې څخه تشريح کړي او ستايلي دي. زه په دغه اړه په دې نظريم چې خوشال په خپل عصر (منځني دور) کې دټولو شاعرانو لپاره دکره کتنې په برخه کې دلارښود حيثيت او مقام لري ، ده ديوه لارښود په توګه ددغه پيردشاعرانو وړتيا وې او نيمګړتياوې دواړې په انتقادی ليد سره په ډاګه کړې دي. اودخپل دغه ليد له امله موږ ده ته دپښتوکره کتنې په تاريخ کې دلومړيتوب حق ورکوو. ده چې هرڅه ويلي هغه يې دکره کتنې داصولو له مخې ويلي دي ، ترده دمخه که ميرزاخان او نورو هم څه ويلی وو او يايې دچا په شعراوکلام باندې قضاوت کړی و ، هغوټولو دستاينوبڼه درلوده اودانتقاد څه په کې نه وو اويا لږ وو ، خو خوشال بيا په خپل وار په دغه اړه يونوی ګام پورته کړ او دلومړي ځل لپاره يې انتقا د دهغه په رښتيني او علمي مانا سره وکړ. دکره کتنې داصولو له مخې دانتقاد موخه ښيګړې او کمزورۍ دواړې په ګوته کول دي ، خوشال داکارکړی او په دغه برخه کې يې په خورا دقت سره ځان دقضاوت په ډګر کې درولی او داخبره نورو ته هم په خپل وخت کې په ډاګه شوې ده . دپيرمحمد کاکړ خبره دخوشال په اړه پرځای ده لکه چې وايي :

تل په شعر کې هم سيال دخوشال نشته
که څه درشت دی دا دده سخن دان شعر

(c) ketabton.com: The Digital Library

دځان ستاينې خبره په ټولو شرقي ادبياتو کې دود او معموله خبره ده ، په اردو، هندي او دری ژبو کې په سلګونو شاعران شته چې دغه ټکی یې په ځانګړې توګه سمبال کړی او په دغه برخه کې یې قلم چلونه کړې ده. دپښتو ادب په منځنی پیرکې هم دغه موضوع د بیلابیلو شاعرانو له خو څارل شوې ده . نومیالی شاعر رحمان بابا هم دا کار کړی او ویلي دي :

خوشالا اود ولتا مې غلامان دي
زه رحمان په پښتو ژبه عالمګیریم
دمیرزا د ارزاني دعوي به پرې کا
قدردان دشاعرانو رحمان راغی

کیدای شي ډیرخلک داسې فکروکړي چې رحمان بابا یوعاجزاوملنګ سړی و، دهغه په دغو کارو باندې کار نه و، خو داډول نظراو فکربیا دملنګ او قلنګ پرضد دی اوسړی دا ویلای شي چې رحمان یو مفکر، یوعالم اوپه هنري ارزښتونوباندی پوه او ملا مفکرو ، ده چې کومه ایجاد ګري کړی، هغه دیوه عالي فکراو تلاش پایله ده هماغسې چې خوشال وایی : « دشعرپایه لویه ده ، دحکمت سره یاد شوی ...» رحمان بابا چې د خوشال اودولت غوندې شاعرانو پرکلام باندې ګوتنیوی کوي، هغه په خپل ذات کې دغه ټکي په ډاګه کوي چې رحمان یولوی مفکراودشعرپه هنر باندې په هراړخیزه توګه پوه عالم تیرشوی دی. او داخبره چې هغه یو عادي ملنګ او له دنیا لاس په سر و ، په خپل ذات کې یوه بې مانا او دټیټ ذهنیت او درک څرګندونه کوي چې باید اهمیت ورنه کړل شي.

دپښتودشعر استاد حمید ماشوخیل دمنځني پیر له وتلو شاعرانو څخه دی ، چا چې په دغه برخه کې شاعري کړی ، هغوی ټول ده ته ، دده پوهې ته د زړه له کومي ارادت لري ، هغه هم دځان ستاینې په برخه کې ځان آزمویلی دی ، داکار د ذوقي کره کتنې له مخې علماً زیان نه لري ، خو په دې شرط چې دروغ

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه وي . حمید په ځان ستاینه کې دنورو شاعرانوپه انډول ډېرمـاهیر او ځـرک دی ، په دي ماناچې کله دی په دغه برخه کې قلم چلوي ، هغه په خپل وار لـه داسې باریکیوسره مل دی چې جالب اودپاملرنې وړ انتقاد له ځان سره لیږدوي لکه دغه بیلګې :

داناپان به ورته غوږ نیسي حمیده
ناد ان څه پوهیږي ستا په درسفتن

(دیوان ۳۱۷)

فارسیانو دحیرت ګوتې په غاښ کړې
چې حمید سخن سازي کا په پښتوکې

(دیوان ۲۷۸)

مهمه خبره داده چې حمید لکه خوشال غوندې دکره کتنې په اهمیت باندې د زړه له کومې پوهیږي او د هغې رسالت دزړه له کومې منې . دکره کتنې لپـاره لیوال او تږی دي ، هغه شاعران چې په شعرکې یې نوښت او ابتکاروي ، هغو ی تل په خپلو آثارو باندې دقضاوت لپاره سترګې په لار وي ، خو له بده مرغه چې حمید په دغه دوره کې یـوازنی څـوک دی چـې دخپـل شـعرلپاره یـې پـه پښتنواوپښتو کې قدردان نه دي موندلی ، حمید ښه شاعردی، دی پـه خپـل وخت کی لومړني شاعراو هنرمنددي چې دشعرغلا (ادبي غلا) ته یې چې نـن سبا یې په ادبي کره کتنه کې ځای ځانګړی دی اشـاره کـړی، او پـه دغـه اړه ځانګړي سپارښتنه لري لکه وایی :

دانسته مضمون دزدي له بله نه کا
دحمید ویل پخپله دي لذیذ

(دیوان ۹۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

داچې حمید لوی شاعر دی مانا داده چي لویه اوپراخه پوهه هم په دغه برخــه کې لري ، په ستاینه هم پوهیږي ، په غندنه هم ، او په کره کتنــه هــم ،ځکــه فریاد کوي :

دحمید دمینې ګوټ به کره ووزي

که پري پوه شي قدر دان صراف

(دیوان ۱۶۰ مخ)

پیرمحمد کاکړداحمدشاهي دورې نومیالي شــاعراولیکوال اوګرامــر پــوه هــم دخپل وخت دنومیالی پوه اوشاعرپه توګه د پښتو ژبې نومیالي شــاعران ټــول لوستي ، څیړلي او د دوی شعرونه یې ارزولي دي ، هغه ددغــو شــاعرانو آثــار خپلې مخې ته اچولي اودهغوپه اړه یې خپل نظرڅرګند کړی دی :

دمشهورو شاعرانو حال مې ووې

نه و ماته دنورو عیان شعر ،

چې انصاف زه پیرمحمد کړم لافې نه کړم

په هم عصرو کې مې خوښ دي دځان شعر

(دیوان ۴۲مخ)

قلندر بل شاعردی چې هغه ځان ستاینه کړې اوپه دغه پیرکې دشــاعرانو پــه حال او استعداد باندې غړیدلی دی ، دهغه په دیوان کې هم دکره کتنــې دغــه ډول ته اشاره شوې او خپل نظر یې داسې بیان کړی دی :

دپښتو ژبې په شعر په داخپله زمانه کې

پرې دی نه ښود قلندره بې حمید بل حریف

په پښتو منځنې ادبي بهیرکې زما لپاره ددغې دورې ترټولو مهــم او دپــاملرنې وړشاعرنومیالی شاعر په ځانګړې ډول دپښتوکره کتنې په تــاریخي بهیرکــې دیادونې او ستاینې وړدی ، دغه نومیالی شاعراو ادیب دخوشال دمکتب ترټولو ځوان او ورستی خانزاده کاظم خان شیدا دی. کوم څه چــې خــانزاده کــاظم

(c) ketabton.com: The Digital Library

شيدا په منځني ادبي بهيركې دكره كتنې اړوند ويلي اوليكلى هغه زما په انـد ترخوشال خان هم دپشتوكره كتنې لپاره په علمى اوميتوديک لحاظ دپاملرنې وړدي ، كاظم خان شيدا، هغه لوى شاعراومفكردى چې دهند په نيمه وچه كې يې وده كړې او دلته يې په ادبى هستونو باندې لاس پورې كړى دى ، دى دهند په بيلابيلو ژبو لكه اردو - هندي اوفارسى په ښه توګه پوهيده اوددغو ژبـو لـه ادبي شهكارونو سره يې هراړخيزه آشـنايي وه اود يادوشـويو ژبـو لـه ادبـي بهيرونو سره په تمامه مانا بلدو، همداده چي دى هم په دغـه ځـانګړي ادبـى بهيركې يولړداسې خبرې لري چې هغه زموږ لپاره زموږ له موضوع سره اړونـد خورا مهمې دي ، دكاظم شيد انظرياتي تمايل موږ ترهرڅه دمخه دده دديـوان په مقدمه كې له ځان سره لرو ، دى په دغه سريزه كې دكره كتنـې يورنګينـه تحليل زموږ په واک كې راكوي ، دغه تحليل دويم تحليل دى چـې مـوږ هغـه ددغه نوميالي اديب دفكرى ، ادبى اوانتقادى ليد يوعلمى او ميتوديک تحليـل بولو ځكه نو دلته دا اړتيا محسوسوو چې دغه مقدمه لومړى له ځان سره ولرو، بيا يې ولولو او په پاى كې له لوستونكو څخه هيله وكړو چې ويې ارزوي . كاظم خان شيدا دخپل ديوان په پيل كې دخپلې دغې سريزې په ترڅ كې مـوږ تـه ديوه نوښتګر او دهندي سبک د نوميالى سرلاري په توګه ليكي :

« راقم ددې صحيفې محمد كاظم ، شيدا تخلـص ، ختـک نسـب ، حنفـي مذهب، نقشبندي مشرب (غفرالله تعالى ذنوبه وسترعيوبه) په عرض دسـخن شناس ، روشن قياس رسوي . هرچند په نزد دخردمند ، شـان دسـخن رفيـع وبلند دى.

بيت

آب بود معنئ روشن غنى
خوب اگر بسته شود گوهراست
اواهل ددي فن عزيز وارجمند-

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیت

ازسخن ما را دماغ دیگراست

چون صدف مغز سرما گوهراست

لیکن زه چې په دوکان کې دشاعرۍ قلیل البضاعت یــم او پــه ایــوان د زبــان آورۍ زرنګار دصناعت نه لرم ،و خپل مناسبت فطري له دې شیوې ســره پــه محل دقصور کې مومم اوموانست جبلی له دې وتیر په مراحل دورتر، با وجــود آن په عنفوان الشباب کې مې استراحت دحضر په محنت دســفرمبدل شــه او الی آن مې په شام دغربت صبح دوطن مالوفــه طــالع نــه دی ، انــواع دمحــن دلشکن چې لازمه دسفرومنافي د راحت وفراغت دی ، لاحقه دخاطرفاطر.

بیت

مدتی شد چون قلم در مشق سرگردانیم

تاچه آرد برسرم آخرخط پیشانیم

بالجمله په کلبه دجدایی او په ناویه دتنهایۍ کې په مصداق ددې مضمون یم :

فرد

دل می تپد ونیست کسې را درس ما

ازقافله دوراست خروش جرس ما

به آنکه خواهش دهسې دولت لرم چې حلاوت دانزوا شم او حاصل ددې قیــل وقال ، مطابق زما دحال دی.

فرد

آئینه ام ازنور نظرمیکشد آزار

تاعاقبت کارمن ازهم نفسان چیست

بل مبرا له ځان اوجهانه وم او بهرمند له دې شان ونشانه ،

په دغه دوره کې داډول تمایلات چې دکره کتنې په برخه کې دپاملرنې وړدي، دیوزیات شمیرشاعرانو له خوا وړاندې شوي دي اوپــه آثــارو کــې یــې ځــای

(c) ketabton.com: The Digital Library

موندلي دی ، دغه بهیر په خپل وار ترهرڅه دمخه دغه ټکی په ډاګه کوي چې وايي:« دهرادیب په دننه کې یونقاد هم وي ».

موږ په منځني پیرکې دیوشمیرشاعرانوله دغه شان نظریاتو سره مخامخ کیږو چې په ټولیزه توګه دوه اړخه لري، یوداچې یوشمیرخو دقدماووپرشعرونو باندې یوازې د ارادت له مخې خبرې کړي دي ، خودویمه ډله بیا په انتقادي ډګرکې ولاړه ده اوپه جدي توګه یې انتقادکړی دی . اودځانګړو شاعرانو په شعرونو باندې غږیدلي دي چې په دغه برخه کې اشرفخان هجري ، عبدالقادرخان خټک ، قاسم علي ، کاظم شیدا ، شمس الدین کاکړ، عبدالعظیم رانیزی ، میرزاحنان ، میراحمد شاه رضواني ، عبدالله پوپلزی ، دولت لواڼی ، قلندر اونوردي . ددې لپاره چې اصله موضوع موښه روښانه کړې وي ، دیوشمیرشاعرانو په شعرونو اوکره کتنو په ترڅ کې دهغوی تحلیل راواخلو :

شمس الدین :

که څوک ونیسي په لاس میزان دشعر — په عروض کې سنجیده بیان دشعر
وبه نه رسي په شعرله رحمانه — که هرڅو کوي هوس افغان دشعر
په تحقیق سره رښتیا لسان الغیب دی — لیاقت یې درلوده لسان د شعر
پس له دویه موشګاف عبدالحمید دی — باریکي یې دکلام ده ځان دشعر
درست دیوان یې له نوخطوګفتګوی کا — هم یې واخیست له نوخطوشان دشعر
ښه مربوط شعربیان عبدالقادر کړ — ځکه دی په پښتانه کې کان دشعر
په غزل کې یې لږ پست وبلند نشته — برابر یې دی تما م سامان دشعر
علیخان په رنګین شعرکه خبرشې — هرغزل یې دی تنها دیوان دشعر
نه رسیږي دچا لاس دده ترفکر — هسي شان یې کړ بلند ایوان دشعر
دخوشال خټک په شعر نظر وکړه — چې ځکوي په یوه تار کاروان دشعر
دفقیر میرزا په شعر ویل نشته — بل به نه وي هسې شان دکان دشعر
په ردیف کې برابردی ولې دریغه — بې معنی الفاظ یې کړه عیان دشعر
قلندر و دمیرزا دیوان موجزدی — منتخب یې څوغزل بیان دشعر

(c) ketabton.com: The Digital Library

بل شاعر عبدالرحیم دبخارا دی   چې یې نه لیده ردیف پایان دشعر
پیرمحمد کاکړ په شعر کې نامدارو   یووړقبر لره ده ارمان دشعر
که د واړو شاعرانو حال بیان کړې   نه کړي څوک پرشمس الدین ګمان دشعر
(دیوان ۴۱مخ)

پیرمحمدکاکړ وایی :

جـــوړ پـــه شـــعرکې رحمـــان غیـــب اللســـان دی
پـــــه داڅیرنشــــته هرګـــــز د انســـــان شــــعر
ترمصــــرع یـــــې ځارشـــــه لــــړ دمرغلــــرو
پـــه څـــه تـــاریې اویختـــه کړیکســـان شـــعر
تـــل پـــه شـــعرکې هـــم ســـیال د خوشـــال نشـــته
کـــه څـــه درشـــت دی دا دده ســـخندان شـــعر
کـــه څـــوک بحرمـــواج وایـــی ورتـــه ښـــایي
پـــه دیـــوان کـــې یـــې مونـــده شـــي هرشـــان شـــعر
هـــیڅ ترشـــعره د رحمـــان بـــه ډیـــرکم نـــه وي
ومنصـــف تـــه دختـــک خوشـــال خـــان شـــعر
لکـــــه شـــــعر دی دده پـــــه پښـــــتونخوا کـــــې
بـــل بـــه کـــم وي پـــه داوخـــت دافغـــان شـــعر
بیــــا رنګـــــین شــــعر بیــــان عبــــدالقادرکړ
داشــــرف دی هــــم دده نــــه ســــوزان شــــعر
پـــس لـــه دویـــه موشـــګاف عبدالحمیـــد دی
چـــې یـــې ووې ښـــه نـــازک نکتـــه دان شـــعر
دمیــــرزا شــــعر بــــه جــــوړ و ولــــې دریغــــه
پـــه وحشـــي الفـــاظ ده کـــړو ویـــران شـــعر

(c) ketabton.com: The Digital Library

دمشهوروشــــــاعرانو حــــــال مــــــــې ووې
نـــــه و مـــــا وتــــــه دنـــــور بيــــان شـــــعر ه
چـــې انصـــاف زه پيرمحمــد کـــړم لافـــې نــه کـــړم
په هـــم عصـــرو کـــې مـــې خـــوښ دی دځـــان شـــعر

(ديوان مخ)

که وغواړو چې پردغو دواړو شعرونو باندې څه وليکو، په دغه اړه يوازې دومره ويلای شو چې دشــمس الـــدين کـــره کتنـــه هـــم دوه اړخـــه لـــري ، يـــوداچې ديوشميرشاعرانو لکه رحمان بابا ، خوشال خان ،علی خان حميد او نورو ته په اهميت قايل دی ستايي خو دويمـه ډلـه لکـه ميرزاخـان ترکلـک او قلنـدر ترکمزوري انتقاد لاندې راولي ، په داسې ډول چې په خپل انتقاد کې تعادل هم نه شي ساتلی او داسې تصور له سړي سره پيداکوي چې ګواکې انتقادي هـم پرتقليد باندې ولاړ دی ، شمس الدين شاعردی ، خوکه يې د کـره کتنـې پـه دريځ کې دروو ، په هغه حال کې سړی ويلای شي چې که ميزار دانتقاد وړ دی ، نو خوشال هم له آسمانه نه دی راغلی هغه هم ستونزه لري ، اوپه شعرکې يې لکه دميرزاخان په شان زيات وحشي (ناآشنا اوکله کلـه د نــه ويلــو) الفــاظ ترسترګوکيږي ، بله داچې خبره اوانتقاد يې نوی نه دی ، همدغه کټ مټ خبره پيرمحمد کاکړهم کړې ، هغه هم وايي :

دميرزا شعر به جوړ و ولې دريغه
په وحشی الفاظو ده کړ ويران شعر

په داسې حال کې چې ميرزا خان دپښتوادب په دغه ادبي پيرکې له مخکښانو څخه دی ، دوی ته دا خبره بايد معلومه وای اوپه دغـه اړه يـې بايـد پـه پټـو سترګو قضاوت نه وای کړی ، دميرزا په اړه له دغې خبرې پرته بله خبره يــوه شاعر هم نه دي ويلي ، اوکه يې ويلي نو هغه بيا داسې چا ويلـي لکـه دولـت

(c) ketabton.com: The Digital Library

لواني ، نوميالي شاعر او په پښتو شعر کې دشاعرانو سردار ، هغه دميرزا په اړه وايی :

میرزا ګنج راته خپل وښوده غني شوم
بيهوده صفت به ولې دبل چا کړم
هيڅ افغان ده غوندې شعرکړی نه دی
دی په خپل عصرکې هرچانه بهترو
يادا چې ميرزا حنان وايي :
يوميرزا ميرخان دولت دعلم کان وو
دسلوک شعريې کړی دی افضل

خوشال په خپله ټوله لويی سره په دغه اړه وايی :

له چا نه په پښتو کې ما ميزان ليدلی نه دی
ميرزا په دا لسان کې ويل کړي دي تللي

که خبره لږ را لنډه کړو ، پيرمحمد کاکړانتقاد کـړی او شـمس الـدين دهغـه دمبلغ دنده سرته رسولې ده ، پيرمحمـد کـاکړ اشـاره دميـرزا پـه شـعرکې عروضې باريکيو ته دی ، په دغه اړه بايد ووايو چې له دولته پرته زياتره پښـتو شاعران په خپلو شعرونو کې له عروضي پلوه نګوښيدلي دي ، دمصراعو انډول او وزن يې نيمګری دی لکه دغه شعر :

هرسالک چې دسلوک په لارکې سم مري
چې دحقيقت دميني پرصنم مری
(ديوان ۲۰۹) مخ

يوځل بيا د کاظم خان شيدا نظرته ورګرزو دی بې شکه په شعرپوهيږي اودکره کتنې ارزښت ورمعلوم دی، دی هم په دغه برخه کې ترنورو يوڅه زيات دمخـه شوی اوپه پښتو ژبه کې يې دشعراوشاعری په څرک پسې دخپـل نظـر نيلـی

(c) ketabton.com: The Digital Library

زین کړی اوپرهغه تړوله نازکخیالي چې دی يې په شعرکې لري، پرهغه څه چې ده دهند پرفرهنګي چا پیریال کې دځان کړی او پښتو ته يې دګـل پـه شـان رنګینه دیوان ډالې کړی وایي :

دپښتو ژبه تمامه   ده بې نظمه بې نظامه
چې اشعاروته يې ګورې   خود زما ترشعرپورې
جوړ دنثرعبارات دي   مسجع په فقرات دي
عندلیب وايي وځان ته   راشي دي زیبا بوستان ته
ګل پریشان کا له آهنګه   بیا غنچه کاندي دلتنګه
په دا هونره پښتنوکې   بیا په ژبه دپښتو کې
یومرزا ، دولت واصل هم   ښه کلام لري حاصل هم
چې قلم په لاس دخان شو   مرتب يې لوی دیوان شو

کاظم خان شیدا خبره را سپینه کړې، اوپه پښتو کې پرهغه سـتونزه غږېـدلی دی چې هغه ترننه هم پښتوشعرته ور دغـاړې ده ، اوس پـه پښـتوکې زیـات شمیر شاعران له عادي پوهې برخمن نه دي ، اوس هم لکه چې کاظم خان پـه ډېرادب سره ویلی (ګل پریشان کا له آهنګه) پـه پښـتو ژبـه کـې دکیفـي شاعرۍ په مانا نه پوهیږي ، کاظم خان یوله هغـو شـاعرانوڅخه دی چـې پـه هندی او فارسی دواړو کې د استادۍ ترپورې رسیدلی دی ، ده ته موږ له شکه پرته د شعراو هنر استاد ویلی شو هغه وایی :

کړه يې وا لکه ګره دتورو زلفو
باریکي لري تمام دیوان زما

اوداهغه خبره ده چې په ژورې پوهې ، هغه هم په ادبیاتوکې سړی درک کـوي او پرهغې به دهنر په معامله کې ځان عیاروي . ځکه نو سړی ویلای شـي چـې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دده انتقادي نظرپه دغه برخه کې ځانګړی دهاستاد بینوا دده دفن او فکـر پـه اړه کاږي :
« سره له دې چې سخن شناسان اودفن ماهرانو ته دا صلاح حق ورکوي . بلکی دهغوی اصلاح دځان په حق کې یوډول احسان ګني . بیاهم دخپلو اشعارو لـه ویونکو څخه یوه بله هیله لري اوهغه داچې دوی باید د شیدا اشـعارو تـه پـه سرسري نظر ونه ګوري اوڅه قدریې په تامل او دقت سره ولولي . ځکـه چـې دده دځینو اشعارو مفهوم او ادبي خوند په سرسري نظر نه څرګندیږی ... » (۱)

دکاظم خان شیدا کره کتنه په پښـتو منځنـي ادبـي بهیرکـې دپښـتو شـعر دغوړیدوپه برخه کې له یوې خوا دپاملرنې وړده او له بلې خوا ښه لارښونکې ، ځکه چې دی په دغه برخه کې ډیرژورفکرکوي داسې چې داوسنیو شاعرانو له توانه هم نه دی پوره ، شعرته پرهنري ارزښت برسیره له ملـي پلـوه اهمیـت ورکوي ، نوښت او نویوالی اوهنري وړتیاوې هغه څه دي چې دپښتوشـعرپه اړه یې هرهغه چا ته چې شعروایې سپارښتنه کوي چې دا وړتیا دپښتو شعرد ودې او پرمختیا یوازني لامل بولي .
رضواني په دغه کاروان له وروستیو کسانو څخه دی چې دپښـتومنځني پیـر دشاعرانو په اړه یې خپله ایده اونظریه ویلې ده، دی هم اته تنه شـاعران چـې هغه خوشال خان دپښتو شاعرانو پاچـا ، عبـدالقادرخان لکـه چـې دی یـې دخوشال لومړنی زوی بولي او یوه تیروتنه ده ، هجـري ، کـاظم خـان شـیدا ، رحمان بابا ، حمید ، علیخان ، بابوجان ته داسـتادۍ پـه سـترګوګوري، دیـوه اوږده شعرپه دغه ترخ کې ده هم هغه څه ویلي لکه چې له نورو مو ولوسـتل ، دی دخپل شعر په پای کې وایي :

وو په قدرومنزلت کې په خپل دور	دا اته واړه په مثل د شاهان
نور د ډول اود سورنې شاعران ډیردي	رضواني دغه شمیرلي استادان

(c) ketabton.com: The Digital Library

پا یله :

دانتقادي مطالعاتو له پلوه څه چې دپښتو منځني پیرپه ادبیاتو اوپه تیره بیا په کره کتنه کې دپاملرنې وړدي هغه دادي چې زیاتره شاعرانوچې څه دځانو او یا نورو دشعراو اوافکاروپه اړه ویلي ، دهغــوی ډیــری د (مفــاخرې) بڼــه لــري ، مفاخره د زیاتروادبپوهانو لکه ایراني

---

(۱) کاظم خان شیدا ، دیوان ، کابل ۱۳۳۱ کال سریزه

لیکوال لطفعلي صورتګر او افغان ادبپوه اروابناد الهام په کره کتنه کــې نــه ده شمیرلې ، خو پښتو کلاسیکو شاعرانو په منځ کې داسې کسان هم شته چې په عین مفاخره کې یې شدیده انتقادي
روحیه هم دځان کړې ده چې دغه تمایل زه فکرکوم له نقــد څخــه نــه شــې بیلیدای. بله خبره چې ددغه ادبي بهیرپه اړه یې باید وکړو ، هغه داچې له کره کتنې سره دوه ډوله چلند شوې دی ،
یوداچې سم او دکره کتنې له اصولوسره برابر چلند او دویم ستایوال چلند دی ، په دې مانا چې لیکوالواوشاعرانو ځان دنورو شــاعران د افکــار تراغیزلانــدې راوستی ، هغوی ته یې دومره امتیاز ورکړی چې له ډیره درنښته یې کره کتنــه له یاده وتلې ده اوپه دغه برخه کې یې نظر نیمګړی دی . دریمه خبره داده چې په دغه بهیرکې هرڅه چې ویل شوي هغه د(ذوقــي) کــره کتنــې ترســیوري لاندې دي اودغه ډول په دغه برخه کې برلاس ډول دی ، ذوقی کره کتنه لکــه چې له نامه څخه یې ښکاري د نړی په ادبیاتو کې دځاني ذوق بڼه او اصول لــه ځانه سره لري ، او څه ناڅه دغه ډول پردغه مهال پــه زیــاترو شــرقی ادبــي بهیرونوکې لکه چینایی ، هندی ، فارسي اوان عربي کې ددغــو ادبیــاتو دکــره کونې په لړکې کارول شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پردغو ټکو برسیره باید ووایو چې په دغه پیرکې دیوه مهم اثرچې هغه هم لــه کره کتنې سره تړاولري هم را منځ ته شوی چې هغه (پټه خزانه) دی ، دغه اثر دمحمدبن داود له خوا په ۱۱۴۲هجري کال کې په کندهارکې لیکل شــوی دی، دغه اثریوه ادبي تذکره ده، په هغې کې دادبی آثارو په ایجاد باندې خبرې لري او دهغې په ترڅ کې یې په ادبي پدیدو او ایجادیاتو باندې قضــاوت کــړی دی.
نومیالی لیکوال زلمی هیواد مل ددغه اثر په اړه لیکي :
« ... دپخوانیو شــاعرانو پــه بــاب دمحمــدهوتک لــه دې ډول قضــاوت څخــه څرګندیږي چې ده دهغو شاعرانو دکلام په باب نظــر څرګنــد کــړی دی چــې دیوانونه یې ورته لیدلي دي، یایې دکلام ډیرې ستونزې ورته په لاس کې وې ، دمعاصرو شاعرانوپه کلام داکثرو آثارو او دیوانونه یــې لیــدلي دي ، او پرهغــو آزادانه نقد کوي او حتی دپاچا دشعرپه باب که ضعفونه او خامۍ ولري پرته لــه هیڅ ډول ملاحظې او ویرې خپلې خبرې کوي ... » (۱)
په علمي لحاظ دمحمد هوتک کره کتنه هم په خپل جوړښت کې ډیرنوي څــه نه لري ،څه چې ده په دغه باره کې ویلي هغه ترډیــره حــده دشــاعراولیکوال فزیکي اکر باندې دکره کتنې پرځای غږیدلی دی ، له بده مرغه چــې همدغــه ساده تشریح په راوروسته کې هم یوشمیرلیکوالو ان زموږ په دري اوپښتو کې په همدغې آسانۍ سره څارلې چې زیاتره د ادبي پدیــدې پرځــای دشــاعرپه څیره او جوله باندې بوخت شوي دي. محمد هوتک یوخل بیــاهم هغــه تیــره خبره په ساده نثرکې داسې کښلې ده : « خوشال بیګ هم دغزلو دیوان لرینه ، چې دده غزلونه ډیرښه دي، او کله کله هزل په شعروایی ... » (۲)
اوداهم هغه خبره ده لکه چې پیرمحمد کاکړترهرچا دمخه په دغه اړه کړې ده، ځکه نوداکومه نوې خبره نه شو بللای ، خوله دې سره سره دا دویلو وړده چــې په دغه اثرکې دپښتو ژبی اوادبیاتو، پښتو شعر او هنرپه باب خبرې راغلې دي او یواړخ یې دکره کتنې له موضوع سره تړاو لري ، داچې دا دسلیمان ماکو لــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

تذکرې وروسته دویمه تذکره ده نویې دیوه مقدماتي اثرپــه پــه توګــه ونــده دپاملرنې وړده. محمد هوتک په اثرکې دمحمد یونس په اړه لیکــي : « محمــد یونس په پیښور کې علمونه اوکتابونه ولوستل او په هغه وقت کې عبدالرحمان بابا ژوندی و دهغه شاګرد شو. اود شعر دیوان یې جوړکا، چې ډیرغــزل لــري ، محمد هوتک حکایت کا، چې محمد یونس په خپله دیره کــې ډیرپــاتې کــړم اوهره ورځ یې ماته ویل چې یوه نن شپه لا وکړه بیا نو ولاړسه . یــوه میاشــتي یې زما عزت وکااوهره ورځ به یې اشعار ابدار ویل ... (۳)

---

(۱) دمحمد هوتک ژونداومزار ، کابل ۱۳۶۲ (۷۸)مخ

(۲) پټه خزانه ، کابل ۱۳۵۷ (۳۸)مخ.

(۳) همدغه اثر (۶۲) مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم څپرکی

دپښتو اوسنۍ کره کتنې پيلامه

(د شلمې پېړۍ لومړۍ نمايي)

دپښتو هنري ادبياتو د ودې اوايجاد دپيـل پـه برخـه کـې دنولسـمې پيـړۍ وروستي کلونه په ځانګړې توګه دیادونې وړدي ځکه چې په دغوکلونـو کـې چې د منځني او معاصرپير ترمنځ پوله بلل کيدای شي،دپښتو ادبياتودايجـاد په برخه کې دنوي ادبي خوځون نښې نښانې را وتوکيدې . په دې مانا چې نـور نوکلاسيک ادب خپله شکلي اوماناوي وړتيا په نوي رنګ او نويو فورمو کې چې دنوي عصر ايجاديات ورته وايي رامنځ ته شول، په دغه برخـه کـې ترهرڅـه دمخه په پښتو کې دمنشيانو(منشي احمد جان ، مولوي احمـد اونـور) هلـې ځلې او يو لړادبي کارونه ديوې پيلامې په توګه دیادولو وړدي. برسيره پـردوی يوڅه راوروسته استاد راحت زاخيلي په دغه بهيرکې دهنري ستوري په شـان په نوي ډول او نوې روحيې سره دپښتوادب پرآسمان باندې راوپړکيد. اونثريې له شکه پرته په نوي بنه هغه څه زموږ په واک کې راکړل چې په تمامه مانـايې دعصرله نړيوال بهيرسرههم سيالي کوله او هم يې ورته والی ورسره درلود ، ده يوشميرداسې آثار لکه (شليدلې پنه) (کونډه نجلۍ) اوتردغوهم اوچت (ناول دمارخې) اونورايجاديات پردغه مهالپښتو ادب ته ور ډالۍ کړل چې دغو تولـو

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خپل ذات کې د نوي انداز او نوي طرز اوعصرکې پيغام په شکلي او معنـوي لحاظ له ځان سره درلود. هرڅوک چې دغـه آثارپـه لـومړي نظرگـوري نـو داپوښتنې ورسره رامنځ ته کيږي چې ولې په پښتوادب کې د منشيانواو راحت په آثارو سره دپاملرنې وړ توپير رامنځ ته شو ؟ ولې د راحت آثـارو پـه خپـل عصرکې دنوي ادب ځانګړتياوې دځان کړې ؟ او يا ولې د راحت په ادبي جـاج اوتفکرکې دادب په تيره بيا دمعاصريت او معاصرو ادبي ژانـرو خبـرې ديـوې اړتيا بڼه ومونده ؟ دغو ټولو خبرو ته ځواب کيـدای شـي دا وي چـې راحـت پردغه ځانګړي مهال ديوه داسې ليکوال پـه حيـث را وپېژنـد چـې دخپـل عصرادبي روح يې په عامه اود پښتو ادبي بهيراړتيايې پـه خاصـه توګـه درک کړه اوپه دغه ادبي بهيرکې يې په نويو او نوښتني هستونو باندې لاس پورې کړ ځکه نو دده په باب داخبره سمه ده چې وايي : « پښتو په موجوده ترقي يافتـه سټايل کې اچول د راحت صاحب ايجاد دی . په دې لحاظ که ورته دنوې پښتو موجد وويلای شو نو بې ځايه به نه وي (۱) . که موږ راحت اودهغه ادبي افکارلږ په غورسره وګورو او ويي لولو ، زه په دغه اړه داخبره په پوره باورسره کـولای شم چې د اوسنۍ کره کتنې نظري طرحه په کوزه پښتو نخواکې د را حـت لـه افکارو سره تړلې ده اوده ته منسوبيدای شي داځکه چې دادب پـه اړه داسـې فکرکول په خپل ذات کې ديوه دقيق او علمي درک پايله بلل کيـدای شـي او آثاريې په خپل ذات کې دعصرځانګړنې په خورا دقت دځان کـړې دي ، دی د ناول دمارخې يا نتيجه عشق په مقدمه کې ليکي : « ناظرينو دا کتاب فی الوقع صحيح قصه ده ، مګرديوې وجهی اصلی نوم پری ايښـی دی ، اميـد دی چـې ناظرين به دې قصی لره په نظـر درغبـت وګـوري ځکـه چـې دحـال زمـانې سرګذشت دی او زما دچشم ديد واقعه ده چـې پـه سـنه ۱۹۰۶، سـنه ۱۹۰۷ ، ۱۹۰۸ او ۱۹۰۹ کې تيره شوې ده ... (۲)

(c) ketabton.com: The Digital Library

داخبره په خپله دا په ګوته کوي چې ، دی که ایجاد ګرو ، نو څیړونکی هم و، او دتخلیقی او تحقیقی ادب په رمزونو باندې د زړه له کومی پوهیده ، ځکـه دده په اړه هم هغه عموي وینه په ښه توګه صدق کوي چې : « دهرشاعر او هنـرمن په دننه کې یوکره کتونکی رمزهم پټ دی » ځکه نو د راحت له شخصیت سره که څه هم دی شاعردی اوکیسه لیکونکی خولـه دغـو ځانګړنوسـره یـې پـه آثاروکې انتقادي خبرې هم شته چې دهغو له مخې یې یـوکره کتـونکي هـم بللای شو.دا سمه ده چې مورږ هغه ته یو مسلکي کره کتونکی نـه شـو ویـلای ځکه چې دی تل ایجاد کوي او دغه اړخ یې ترانتقادی هغه پیاوړی دی ، ده پـه (سترې مه شي)کی د ټولنیزانتقاد یوه برخه زمورږ په واک کې راکړې ده.
په افغانستان کې محمود طرزی لومړنی لیکوال و چې د پخوانۍ زمانې شـعری بهیراو پخوانی شعر، شعري سمبولونه او تشبیه ګانې ، چـې پـه هغـه شـعري بهیرکې یې هنري انځورونه جوړول دخندا وړاویا په بله ویناداننتقـاد وړوبلـل ، محمود طرزی د اوسنی نوی شعرپلوی شاعراو منتقدو چې له ده وروسته دغـه تګلاره دسراج الاخبار زیاترو لیکوالو اوشاعرانو دځان تګلاره کړه ، دوی ټولـو بیا پرپخواني شعراو دهغه په شعري جوړښت باندې کلک انتقادونه وکـړل. پـه افغانستان کې دپښتو ژبې ګوتې په شمارلیکوال هم په دغه برخه کې د محمود طرزي پرلار روان شول، اوهماغه انتقادی بهیریې دپښـتو شـعرپه برخـه کـې وخاره . دسراج اخبارپه پاڼوکې چې څه مورږ د کره کتنې د ډولونو په نامه څـه وینو هغه زیاتره د کتاب معرفی ، دشاعرانو ژوند لیکونه ، په پخواني شعر باندې ګوت نیوي دي چې دتقریظ او مقالو بڼه لري. دبیلګې په توګه دمولـوي غـلام محې الدین افغان دسراج الاخباردپنځم کال په (۴) ګڼه کې د (حالات خوشال ختک) ترسرلیک لاندې مقاله خپره کړه ، په دغه مقالـه ده د خوشـال خـان دشعرپه څرنګوالي باندې په بشپړه توګه خبـرې او انتقـادي کتنـه کـړې ده ، ترکومه ځایه چې د لیکنې شکلي جوړښت دی ، هغه په هراړخیزه توګه دیوې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړنی انتقادی اوادبي مقالې بنه لري او لیکنه یې دیوې انتقادي لیکنې ډیرې ځانګړنې لري ، افغان دغه مقاله په فارسي ژبه لیکلې ده چې په یوه برخه کې د خوشال په اړه وایي : « ... دیوان خوشال خان که بحر زخار پندونصایح وضرب الامثال وجواهرنا یاب است درحجم از کتاب دیوان حافظ (رح) بزرگ می باشد، دیگردرعلوم وفنون مختلفه این شخص زاید ازیک صد کتاب تصنیف کرده است. اما الحال ازتصنیف او همین دیوان وفضل نامه و فرخنامه وریاض الحقیقه وعیاردانش(*) ترجمه انوارسهیلی به مشکل میسرمی شود. این بدیع افغان دراکثرمعقولات ومنقولات علامه

(*) وروستیوڅیړنوونښوده چې دغه ژباړه دخوشال خان نه بلکی دهغه د نومیالی اوادیب زوی ده .

دهرگذشته است. علاوه ازین خان موصوف درشجاعت وجوانمردی وسخاوت رستم وقت وحاتم دوران خود بود... اشعارافغانی او بی مثل واشعارفارسی خوشال خان بدرجه اعلی می
باشد... » (۱)

انتقادي اوادبي مقاله دکره کتنې یومهم ژانردی چې په هغه کې دادبیاتو مهمې ځانګړنې ، بهیرونه او سبکونه څیړل کیږي ، د سراج الاخبار لیکوالو هم له دغه ادبي ژانرڅخه کاراخیستی او یولړادبي اوټولنیزمسایل یې په دغه ژانرکې توضیح کړي دی ، ترکومه ځایه چې څرګنده ده،دسراج الاخبار د لیکوالو انتقادي ژبه په نثراونظم کې یوډول نه ښکاري اونه هم په دغه برخه کې خپل اندول ساتلی شي ، دوی ادبی کره کتنې ته پاملرنه کړې ، خو زیاتره هغه څه چې په نثراو انتقادی مقاله کې لیکي ، هغه ګرده دهغو له شعروینې اوکره کتنې سره په تمامه مانا توپیرلري ، په دې مانا چې د دوی شعری ژبه ترنثري هغې دادبیاتواو شعري تحلیل په اړه ډیره تیزه ده. دمثال په توګه که چیرې دافغان

(c) ketabton.com: The Digital Library

له مقالې سره دهغه شعرپرتله کړو ، نو دهغه له شــعره مــوږ تــه دهغــه وړتيــا اوانتقادي ژبه له هره پلوه سمه ښکاري شعريې دادی :

بياچې مخ د دلبرشمس وقمربولي په تخمين به دا سودا کوې ترکومه
لمرپه دوو ګوتو هيڅا نه دی پټ کړی ته به داد حق اخفا کوې ترکومه
نه رسيږي دچا لاس به وکاکل ته ته د زلفو به سودا کوې ترکومه
دلبران ټول بې وفادي وفا نه کا ته يې طمع د وفا کوې ترکومه
معشوقان دعاشقانو قاتلان دي ته دترکو تمنا کوې ترکومه
دفرنګو په تيغ زړه زما سوری شو دجرمن به نمنا کوې ترکومه
ديورپ وحال ته ګوره حال يې څه شو خوشالي به په ايشيا کوې ترکومه
راشه راشه سترګې وموږه بيدارشه دنرګس به تما شا کوې ترکومه
دغنم په شان خاموش شه خوله که پټه ته به ګل غوندې خندا کوې ترکومه
حميد څه شو چې بيدل دپښتنو وو ته رحمان غوندې وينا کوې ترکومه
نه څوک غوږ باسي نه پند اخلي افغانه
چپ شه ته به دا وينا کوې ترکومه

زه فکرکوم چې دمعاصرشعراو شعری بهير په برخه کې ددغه شعرانتقادي اړخ ډيرپياوړی اوډپاملرنې وړدی ،کله چې پردغه شعرباندې دکره کتنې پــه پلمــه خبرې کوو، نو ترهرڅه دمخه مو دغه پوښتنه ترسترګوکيږي چې دا انتقاد دی که نه ؟ هو، انتقاد دی خودشکل له مخې دمعاصرې کره کتنې بڼــه نــه لــري ، داسمه ده چې په دغه انتقادسره زموږ دادبي بهيرتګلوری ديوه نوي پرمختــګ په لور پرانيستل شو، دشعردبدلون طرحه له همدغه ځايه را پيــل شــوه، خــو بياهم دشکل له مخې دغه انتقادهماغه بڼه لري لکه چې په تيرڅـــپرکي کــې موديوشميرپخوانيوشاعرانودنظرياتو په ترڅ کې ولوسته، کيدای شــي داســې

(c) ketabton.com: The Digital Library

طرحو ته هم په معاصرمفهوم (ذوقي) کره کتنه وواېو. دکره کتنې په اړه دا خبره دیوزیات شمیرپوهانو له خوا منل شوې چې په دغې پوهه کې دمسایلو

---

(۱) سراج الاخبار ، پنځم کال ، ۴گنه ، ۱۳۳۳ هجري کال.

دښې تشریح په موخه یومهم اصل چې په پام کې نیول کیږي ، هغه دنوي او زاړه ترمنځ د دیالکتیکی اړیکوداندول په نظرکې نیول او خوندي کول دي چې دغه ځانګړتیا د کرکتنې د روزنیزاړخ دپیاوړتیا لامل دی . سره له دې چې په دغه شعرکې دیوې نیمګړتیا نښه له ورایه داده چې له پخواني شعري بهیرسره ډیرسرسري چلند شوی دی ، خو دلته باید دا ټکي په ګوته کړو چې کله ذوقی کره کتنه یادوو، هدف دلته هغه نومونه ده چې ادب پوهانو له اوږدې مودې را په دې خوا په تیره په ختیزو ادبیاتوکې ددغه ډول انتقاد لپاره غوره کړې ده ، که چیرې (ذوق) دښکلاییز مفهوم په توګه په عام ډول په پام کې ونیسو، کیدای شي دامفهوم بیا دادبې خیړنو په نورو برخو کې مطالعه او وڅیړو. دافغان ددغه شعرپه ترڅ کې زموږ لپاره دکره کتنې په برخه کې یوڅرک ترسترګوکیږي چې دهغه له مخې دغه کره کتنه دنوښت په لحاظ هم زیات اهمیت لري ، لکه چې مخکې هم اشاره وشوه ، په دغه کره کتنه زموږ په شعري بهیرکې یوټاکونکی بدلون رامنځ ته شو دا چې مثبت بایدوارزول شي اوکه منفي داپه خپله یوه فردي ذهني مساله ده ، شعراو ژوند ، ژوند او شعر یوبریدشو چې په نوي ډول یې په معاصرادبي بهیرکې دیوه فکري بدلون ساه ننه ایستله او په افغاني ادب کې دغه پوله د تحول او بدلون پوله ده ، که چیرې دا خبره هم وکړو چې دغه پیراو دا ډول نظریات په علمي اوعملي توګه ، ددې لامل شول چې په شعرکې باید زاړه انځورونه ، سمبولونه او ان تخیلونه له یوه بدلون سره مخامخ شي او له یونواخته موضوعګانوڅخه دي په نوښتي ادب کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دېره وشي ، دافغان اودده دعصرله يارانوسره ادبی بدلون يوه اړتيا شوه اودغــه اړتيا په خپل وار کره کتنه اودهغې واک اوځواک و. چې دغه شعرپه دغه برخه کې ديوې بيلګې په توګه ځان په ځانګړې وړتيا سره زموږ په وړانــدې طرحــه کوي اودکره کتنې يوه ښه اوعلمي بيلګه بلل کيدای شي لکه چې يــو ليکــوال ليکي :

« کره کتنه دادبي آثارو بهيربدلوي، دادبي اثرپه ميتود اوکړنلاره بانــدې ژورې اغيزې کوي که ادبي کره کتنه نه وي ، نو په نوښتي آثاروکې زياتې بې لارۍ او ګډوډۍ رامنځ ته کيږي... » (۱)

لنډه داچې که نوی شعرزموږ د زماني حتمي غوښتنه وي ، که نوی شعردټولنې دنوي برخليک په بدلون کې څرګند رسالت لري ، که له شاعر سره دنــوي ادب او فرهنګ دبډايي پوښتنه وي ، نو دا ځانګړتياوې هم ددغه شعرپه انتقادي ژبه کې څرګنده ، مثبته ، روزونکې او علمي کره کتنه ده.

---

(۱) لکچرهای آموزشي ، (ګستتنر) دکابل پوهنتون چاپ ۱۳۶۲ (۱۴۵) مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شلمې پېړۍ د پرشم کلونه

۱ــ پښتونخوا :

دپښتوکره کتنې په پيل کې د رواني پيړۍ ديرشم کلونه پــه ځــانګړې توګــه ديادونې وړ دي، هغه علم چې په راتلونکې کې بايد د اوسنۍ کره کتنې په نامه ياد شي دهغه دپيل کلونه اود ودې پړاو له همدغو کلونو را په ديخوا پيل شوى دى ، په دغوشپو ورځوکې يوشميرخپرونې له کوزې پښتونخوا خپــرې شــوې چې هغو په ادبي اوهنري لحاظ ډېراهميت اوځــانګړى دريــځ درلــود اود کــره کتنې نوې بحثونه يې را پيل کړل ..

په دغوخپرونو کې يو شميرداسي ليکنې زموږ ترسترګوکيږي چې هغوتــه پــه هراړخيزه توګه په پښتوکې د اوسنۍ علمي کره کتنې په برخــه کــې لــومړنې علمي بيلګې ويلاى شو. دلته دوه ډوله ليکنې زموږ ترسترګوکيږي يا پــه بلــه وينا دانتقادي ژانرونو دوه ډوله دلته وينوچې يوه يې انتقادي مقاله او بلــه يــې کتاب پيژندنه يا پيژندګلوي ده ، په دغو ليکنــوکې پښــتو ادبــي بهيرتــه پــه انتقادي نظرکتل شوي خو دغه انتقادي کتنه بيا هــم ترډېــره حــده د پښــتو ادبياتو دغه پيرته ديوې بشپړې او سالمې لارښوونې دنــده نــه شــي ترســره کولاى چې لامل يې يوازې او يوازې دمسلکى کره کتونکونشته والى بللاى شو، يوشميرليکوالو او کره کتونکو په دغه وخت کې په ځانګړې توګه دپښتو دهغو شعرونو لپاره چې په مشاعروکې ويل شوي دي يولړلارښووونى په ګوتــه کــړې دي ، دا ډول ليکنې پردغه مهال په (پښتون) اخبارکې خپــرې شــوې دى. د ۱۹۳۸ کال په هغې مشاعره کې چې د کوهاټ پــه پوليټکــل مشــاعره باندې نامتوده نامتو اديب ، شاعراو ليکوال عبدالاکبرخان وويل :

(c) ketabton.com: The Digital Library

« ... ځما رونړو ! دشعرخاوندانو ! دقام جوړول او تباه کيدل ترډيره حده پــورې ستا سې لاس کې دی ، تاسو قوم له يونوی تخيل ورکونکي خلق يــې ، تاســې دقامې جذباتو احساســاتود آينــو خاونــدان يــې ، تاســې دقــام اود جــذباتو بيدارونکي يې . تاسې دقام په احساساتو جذباتو لوبي کونکي يې ، هغــه ! يــو عرض کوم چې هميشه دخپل فن دترقۍ خيال ســاتي . هميشــه شعروســخن خپل تخيل دقامي ستاينې تمدن تعمير په لارکې دصرف کولو کوشش وکړئ . دنيا ځان پسې روانه کړئ او تاسې دنيا سره ځۍ . زه دامنم چې دبدقسمتۍ نه زموږ پښتون قام دادب طرفته توجه په داسې وقت کې وکړه، چې هغــه ډيــره دبي ارزۍ زمانه ده ، تمامي دنيا په بلا اخته ده ، دسياسي کشمکشۍ زمانه ده ، پښتون هم په سخته ابتلا کې دی ، لوږه ، بی آرامي دسياسي ابتکارشوق مــوږ کوټلی کارته نه وزګاروي په داسې وخت صحيح لتريچر پيداکول ګرانه خبــره ده ولی بياهم که چيرې هغه خلق چې د سياسياتونه جدا دي اووخــت ورســره شته ، هغوی دا کارپه لاس کې واخلي . د ی طرفتــه توجــه وکــړي اودا قــومي خدمت اوکړي نو دابه يولوی جهاد وي ، زه دخپل قوم په خدمت کې عرض کوم چې دداسې خلقو قدر وکړئ ، دهغوی حوصله زياته کړئ ، ولــي چــې صــحيح ليتريچر دخلکو دخيالاتو عکس دقوم حال او مستقبل ښه کولی شي ... »(١)

په همدغه اړه په (پښتون) کې يوبل ځای لولو:

« ديوقوم دلتريچرنه مراد دهغه تحريري کارنامه ده، چې دهغې نه موږ دهغــې قوم دعروج او زوال حال معلومولی شوو. په دې ريکارد کې د تاريخ لويه حصه ده . دويمه درجه دفلسفې ده ، ددې نه ديوه قام د ذهني قوت حال معلوميږي. دې ته کوټلي يا وزني ليتريچرويلی شوو. دريمه حصه دادب ده چې هغــې تــه ادب لطيف وايي يا لايت ليتريچر په دې لحاظ سره يوازې ضروري نــه ده چــې هغه قوم ديوقوم جمالياتی ضرورت پوره کوي ، روح يې تازه کوي ، لکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

---

(۱) پښتون اخبار، ۱۹۳۸ کال دنوامبرمیاشت (۲۹) مخ .

ددې لحاظ نه هم ډیرضروري دی چې دهغې نه دیوه قام تخلیقي روپ صـحیح اندازلګي. دادب لطیف شوق ذوق چې په هغې کې شاعري ، افسانه نویســي او تمثیل نګاري داخل ده ، په یوه قوم کې هغه وخت پوخوالي ته ته رسي او ترقي کوي چې د روزی دګټلـو، دکشـمکش دمنـزل نـه تیرشـوی وي او د ذهنـي اوجسماني سترِوالي دلرې کولو دپاره ، د آرام اودسکون طلب ګاروي. چونکـه دقومونو د ژوند دا دور صرف نزاکت خیال سره تعلق لري ددې دپـاره دیوقـوم دادب لطیف نه مورِ دهغې قوم دحالت دا انداز لګولي شو چې ده په دنیـا کـې دکشمکش حیات خـومره درجـې تیـرې کـړي دي او دخـومره مصـیبتونو - سختیونه پس بې آرام موندلي دی. اود جذباتو او احساساتو د نزاکت دلحاظ نه دخومره ذهني ریګمالی اوصفایی ورته ضررت پیښ شوی دی.

حضرات ! اوس راحئ چې په دې رڼاکې مورِ دپښتو ژبـې پـه ادب نظروکـړو او وګورو چې مورِ څه کړي دي، څه راته پاتې دي ، او مورِ له څه په کاردي اوڅـه رنګ به مورِ خپله ژبه ددې تقریرقابله کړو ، دابه مورِ پـه دوه طریقـو ګـورو ، یودهغې وخت ادب چې دنیا کې دعلم دومره چرچه نـه وه . او یـوددې وخـت یعنی دموجوده دورحال چې هرقام د ژبې علم وفن دلحاظه په تېوپونو روان دی ، دجمالیاتي لحاظه نه هم او دغیرجمالیاتي لحاظه هم . » (۱)

داډول فکري تګلاره دکوزې پښتونخوا په زیاتروخپرونو(*) کي لیدله کیـږي، خو دایوپوښتنه داوسنیوعلمي پرمختګونو له مخې ورسره مطرح کیږي چې آیا مورِ داډول طرحې په ادبي کره کتنه کې وشمیرو اوکه په ادبي تیوری کې ؟ نن سباد ادبیاتواو ادب پوهنې ساحه په بیلابیلوعلمی څانګو باندې ویشله شـوې څکه نوپه دغه برخه کې خبره په یوه څانګه باندې نه خلاصه کیږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

له بله پلوه زه فکرکوم دغه لنډه تبصره به بې ځایه نه وي چې با يد وويله شي هغه داچې: په دغو ليکنو هم دادبی کره کتنه اوهم ادبي تيوري دواړه سره ګډ شوي اواوډل شوي دي. کله چې دپورتنی ليکنې پيل لولو، هلته په ډاګه يوشميرخبرې يادي شوي چې هغه د ادبي تيورۍ په ميتودلوژۍ باندې برابرې دي، خوکله يې چې دپای ټکي ته راځو، هلته بيا داسې څه لولو

---

(۱) پښتون اخبار ، ۱۹۳۸ سپتمبرد لومړۍ نيټي ګڼه ، (۴۱) مخ .

(*) په دغو خپرونوکې نومیالې مجلې : لار، رهبر، پښتون، خپلواک .... اونورې راځي.

چې هغه له کره کتنې سره سرلګوي همداده چې موږ دا ډول ليکنې اوطرحې هم ادبی تيوري بللای شواو هم ادبي کره کتنه ، په دې چې علمی بيس پې خورا پياوړی دی، په مستقيمه اوغيرمستقيمه توګه دادبي ودې له کاروان سره په زړه پورې مرسته ، لارښونه اوپريوه سمت باندې دهغه لارښونه خپله رسالت او دنده بولي ، وګورئ دا چې اکبرخان وايي : لطيف ادب په يوه مقام کې هغه وخت دپوخوالي مرحلي ته رسيږي چې د « روزی ګټلو دکشمکش دمنزل نه تيرشوی وي » داهغه علمي نظريه ده چې نن سبا يې مارکسستي پوهان حواله په مارکس اومارکسيسم ورکوي اوادب په اړه يې دهغه په نبوغ کې شميري. کيدای شي موږ هم دپښتون مفکر دا خبره په ادبی تيوری کې راوړو ، خويوڅه چې بايد په ډيردقت سره زموږ په پام کې وي هغه داده چې دپورتنې ليکنې ترمهاله په ختيزکې پوهان لاهم په دې نه پوهيدل چې ادبي تيوري اويانورادبی علوم به له يوه او بله دومره سره بيل وي لکه ادبی کره کتنه او ادبي تيوري ، زه اوس هم په دې باوري يم چې د ادبی تيوری ، کره کتنې او ادب تاريخ دخيرنو دپولو خبره لاهم په ډيرو برخوکې ګونګه ده ، لاهم نازکه ده اوپوره بيلتانه ته لاهم وخت پاتې دی. دپښتوادب په علمي وده کې دکوزې پښتونخوا ونډه په دې دپام وړ ده چې هغوی ترموږ مخکې دنړۍ له ادبياتو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

دهغوی له ادبي بهیرونو سره آشنا شول اوهغه ځانګړني چې لویدیزادب ته پـه تحقیقی او تخلیقي برخوکې وربرخه وې دهغو له مخې دلته (په پښتو ژبه کې) ډېرخه دهغو په شان اودلویدیزبهیرونو تراغیزلاندې ترسره شوي دي . خو لـه دغو ځانګړنو سره سره ختیزادب په تولیزه توګه لاهم له دودیزپوښ څخه چې تردغه وخته په ختیزکې دود و نه دی راوتلی چې پښتو یې هـم یوبرخــه وه ، دلته هم کره کتنه لا دخپوړ دور وهي اوپرمخ ځینه ...

په دغه اړه یوځه دکره کتنې عملي برخې ته را ستنیږو چې هغه دکره کتنې د ژانرونو برخه ده ، موږ دپورتنیو نظریاتو په څنګ کې دکــره کتنــې د ژانرونــو یوشمیربیلګې له ځان سره لرو چې دهغو له مخې هم کولای شو دکــره کتنــې یوه برخه په ډېره ښه توګه وڅیړو او ویې پیژنو، دکره کتنې دبیلابیلو ژانرو پــه ترڅ کې یوهم اعلانامه ده ، دا یو ژانردی چې نن سبا یې پوهان دکره کتنې پــه برخه کې دپاملرنې وړبولي ، په کوزه پښتونخوا کې ددغــه ژانرزیــاتې بیلګــې دکتابونو پرپشتیوباندې ګوروچې په ځانګړې ډول سره یــې لیکــي چــې دوې بیلګې یې دادي :

شهیده سکینه:

« دا هغه مشـــهوره اوږه غوڅـــونکې ډرامــه ده ،چــې پــه لوســتوېې دســړي دسترګونه بې اختیاره د اوښکو سیلاب روانیږي ، په دې کې د پښـــتو زنانــه وو مظلومې په داسې طریقه بیان کړې شوې ده چې یو سنګدل نه سنګدل ســړی هم بې اثره نه شي پاتې کیدی ». (۱)

خوږ ژوندون:

« دایوه نوې ډرامه ده چې په (پښتون) کې مسلسل شایع شوې ده او اوس پــه کتابي شکل کې میدان ته راووته . ددې متعلق به داقدر ویل بس وي چــې پــه پښتوژبه کې ددې مثال نشته ، په دې کې زموږ هغه عیبونه ښکاره کــړه کــړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوي دي چې دکومو په سبب پښتون قام په غاردتباهۍ کې پروت دی ، قیمت صرف ځلوراني » (۲)

---

(۱) پښتون اخبار، (۱۹۳۸) دسپتمبردګنې پښتی.

(۲) همدغه اثر د دسامبرګڼه .

۲ـ افغانستان :

په افغانستان کې دا ډول لیکنې چې دشکل اومحتوا په لحاظ زموږ لـه بحـث سره تړاوموندلای شی زموږ لپاره ځانګړې اهمیت لري ، یوه خبره چې باید پـه دغه برخه کې مخکې له مخکې وشي داده چې په افغانستان کې د پښـتونخوا په اندول دتحقیقي ادب لمنه ترزیاتې اندازې پراخه اود پاملرنې وړده، همداده چې دلته دادبي کره کتنې په اړه هم ډیرڅه چې ددغې پوهې له طبعیت سره نږدي ترسره شوي دي . همداده چې بره پښتونخوا له کوزې هغې

په ډیروبرخوکې توپیرلري ، په افغانستان ترټولو مخکنی خپرونه (طلوع افغان) ده چې یوشمیرمقالې یې دکره کتنې په اړه دیـادونې وړدي ، دادبـي آثـارو مطالعه ، څیړنه او تحقیق په دغه خپرونه کې ترسره شوی اود ادبـي جریـانونو پرتلیزجاج هم په ډیروبرخو کې دلته ترسترګوکیږي. دطلـوع افغـان اونـورو خپرونو په ترڅ کې پرکره کتنه باندې دیوې عصري او ادبـي اړتیـا پـه توګـه خبرې شوې دي ، اوداهغه دپاملرنې وړخبره ده چې په راتلـونکې کـې زیـات شمیرلیکوالوهغې ته دیوه شعوري حرکـت پـه توګـه پراختیـاورکړه اودایـې دپښتوادب دودې اوترقۍ ترټولو ښه اوعلمي لاره وبلله اود داسې یوه حرکـت نښې په دغه برخه کې رامنځ ته شوې لکه چې یو لیکوال په دغـه برخـه کـې اشاره ورته کړې ده : « که څه هم خلک اوتاریخ ترټولو باخبره قضاوت کونکي دي اوخپل وروستي قضاوت دادبي او هنري پدیدو په باب ترسره کـوي ، کـره

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوونکی دي چې ټاکلې پولې په ګوتو کوي اوپه خپلــه څیړنــه بانــدې دیــوې ابداعي پدیدې په دننه کې دې نتیجې ته رسیږي چې کومه یوه یې ارزښتناکه اوکومه یوه مبتذله بې پیامه تکراري او تعقیدي ده ... »

هغه وخت چې استاد حبیبي دطلوع افغان چلونکی و په دغه وخــت کــې یــو لړآثارله پورتنی میتودلوژۍ سره سم رامنځ ته شول ، دمثال په توګه د (۱۳۱۷) لمریزکال په (۱۷) ګڼه کې « دکابــل دپښــتوټولنې اقتــراح تــه یــوه کتنــه » یوسرلیک خپورشوی دی ، هلته دنومــوړې اقتــراح پربنســټ دوی پوښــتنې طرحه شوې :

۱ ــ پښتو به څه ډول لوړه شي ؟

۲- پښتو به په څه ډول خپره شي ؟

دغه دوه اصله هغه موضوع وه چې پرهغې باندې یوزیــات شــمیرلیکوالو لکــه سیدقاسم رشتیا اونورو په خپل وار وار خپلې نظریې ولیکلې، دغــه لــړۍ پــه څوګڼوکې اوږده شوه ، رښتیا په خپل نظرکې په دغه اړه لیکلــي دی اوعلامــه حبیبي هغه بیا انتقاد کړی دی په لاندې ډول :

« ... په څلورمه فقره کې فاضل لیکونکي دپښتودالفبا اصلاح ته توجه کړې ده ، دا فقره زما په عقیده تروخت دمخه ده د ژبو د رسم الخط اصلاحات یاترمیم یا تبدیل هغه وخت کیږي چې په یووار ژبه په صــحیح ډول مــخ تــه راووزي،اود ژوندون ساه ومومي ، بیا نو په دې خبرو کې څیړنه کیږي. تراوسه لازمــوږ ژبــه عاموخلکو زده کړې نه ده. په رسمیاتواولیک کې یې پل نــه دي ایښــی ، آثــار اوکتب یې ورک دي ، اوس که موږ د ریم الخط په سمون بوخت شوو ، یــوادبي عام فوضویت به جوړشي ، چې بیا یې علاج هم ګران دی، په دې باب کې مــوږ ته دنوروملتو تجربه هم پرته ده ، دوی هغه وخــت د رســم الخــط پــه اصــلاح کامیاب شول چې یوواریې خپلې ژبې ته وجود ورکی . اوس کــه مــوږ پــه دې ګران کاربوخت شو اولکه چې جنــاب رښــتیا لیکــي مــثلا : د مرکباتوپرځــای

(c) ketabton.com: The Digital Library

مفردات غوره کوو اودحرکاتو پرځای لکه لاتین حروف مخصوص حروف ولیکو داکار علاوه پردي چې اوس زموږ له لاسه نه دی پوره ذاتآبه هم مسلم او مفیـد نه وي ... » (۱)

---

(۱) عبدالحی حبیبي « دکابل دپښتوټولنې اقتراح ته یوه کتنه » طلوع افغان ۱۷۰ گڼه (۱۳۱۷) کال ، (۱۳) مخ .

ددغې اقتراح په ترخ کې چې زموږ په خپرونو کې یې دغه لـومړني بیلګـه ده، ډیري اوپه انتقادي لحاظ دپاملرنې وړخبرې دعلامه استاد حبیبي له خوا ویـل شوي او وړاندیزشوې دي. هغه د ښاغلي رښتیا ځواب په ادبي لحـاظ ورکـړی دی. مانادا‌چې نقدیې کړی ، خو رښتیا بیا پرنقد باندې نقد کـړی ، زه فکرکـوم چې دا په افغاني ادب کې دنقد پرنقد لومړنۍ بیلګه هم وي ، نقـد پرنقـد پـه اوسني علمي کره کتنه کې دآثاروا ادبي بهیرونو دپیژندنې او تشریح په برخه کې په علمي اوانتقادي لحاظ یومهم او دپاملرنې وړانتقادي اصـل دی. ښـاغلی رښتیا هم خپله لیکنه د (ځواب توضیح نه دی) بیـاځلې خپـل ځـواب دنقـد پرنقد په بڼه وړاندې کړی دی.

په هرډول، په افغاني ادب کې ددې ډول لیکنولړۍ چې دکره کتنې په لومړنیـو بیلګو کې راځې یوه جالبه لړۍ ده، که چیرې موږ وغواړو چې پـردواړو لیکنـو باندې یوه پرتلیزه کتنه وکړو، نو بیاهم دعلمي کره کتنې له عینکوورته وګورو اوداویلای شوچې دغه دواړې لیکنې پرهغو عواملو باندې نـه راڅرخـي ، هغـه چې دپورتنیو دوو پوښتنو په اړه طرح شـوې دي، کـه مـوږ د دواړو لیکوالـو طرحې لږ په غورسره ولولو، دیوه دریم ګړي نظرله مخې سـړی دا ویـلای شـو چې دواړه لوري په دغه اړه حق په جانب دي ، دواړو دیوې مفکورې له دریځـه موضوع ته کتنه کړې ،او په یوه شان یې له مسالې سـره تحلیلـی اوانتقـادي چلند کړی دی. د دوی تحلیل او دلایل دپوښتنې وړ نه دي ، یوازني څـه چـې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوستونکي او څېړونکـــي تــه دپوښـــتني وړدي هغــه دادي چـــې دوی بيــاهم دوروستي ټکي يا په بله وينا پايلي په توګه څه نه دي په ګوته کړی اودادغې کره کتنې نيمګړتيا بللای شو.

په هرډول دابايد ووايو چې په طلوع افغان کې خپرې شوې کره کتنې په خپل عصرکې يو دپاملرنې وړټکي موږ ته راپه ګوته کوي اوهغه داچی ددغو انتقادي ليکنوبڼه ځانګړې ده ځکه نودا په ګوته کوي چې ددغو کره کتنو پربنسټ موږ کولای شو په راتلونکي کی ديوشميرجالبواو دپاملرنې وړکره کتنو شاهدان وو.

دطلوع افغان دليکنولړی مخ په لوړده ، دپښـــتونخوا لــه هغــو ســره پــه يــوه توپيرکې ترسترګوکيږي. دلته دطلوع افغان او پښـــتون اخبــار د اعــلان نــامو يولنډ پرتليزجاج اخلو، دپښتون هغه مو مخکې ولوستی ، داهم د طلوع افغــان څخه دخوشال دکلياتو دچا پ اعلانامه :

« وپښتنوته دعلمي اوادبي سوغات دی ، چې په (۱۱۲۸) مخ او (۸۴) مخه کــې دخوشال خان سوانح او دده پراشعارو او تبصره چې ټوله (۱۲۱۲) مخه ضــخيم ادبي اثردی . دا کتاب فقط خوسوه جلده له ډيرو قلمي نسخو څخه چا پ شوی دی، شايقين دی ترتماميدو دمخه په کندهار کې د طلوع افغــان اداري څخــه جلد په (۱۰) افغانۍ رانيسی ...» (۱)

---

(۱) طلوع افغان . (۱۹) کنه ، ۱۳۱۷ کال (۴) مخ .

په هرډول ديوې نتيجې په توګه :

دکره کتنې بهيرپه بره اولره پښتونخوا څه ناڅه له يوه او بل سره همرنګي لري ، لاهم دخپل پيل په لومړني پړاو کې دی ، په پښتونخوا دغــه بهيرلــه نړيــوال ادبي بهيرسره په ارتباط کې په نوي ډول او نويواصولو سره روان دی ،خــو پــه افغانستان کې دننه دغه عصره دغې برخې ته ديوې ځانګړې پوهې او ځانګړې

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسلک په توګه یوځه لاره پردغه مهال لاهم په مخ کې وه خو له دې سره سره باید ووایو پرکوم شي چې سړی ډاډمن کیدای شي هغــه دادی چــې عمــومی لیوالتیا ددې لپاره شته چې کره کتنې ته باید په اهمیت سره وکتل شي. کــوم لیکوال چې په دغه برخه کې په دغه دوره کې کــارکوي ، دوی مســلکی کــره کتونکي نه دي ، دوی هغه لیکوال اوایجادګردي ، چې په دواړو خــواوکي قلــم چلوي ، دکره کتنې ډول یې هم ددغه علم داصولوهراړخیزه ځانګړنــه نــه پــه ګوته کوي ، یوازې دکره کتنې په یوه اړخ چې هغه هم تاریخي اړخ دی هرڅــه راڅرخوي ، د ډولونو خبره یې هم یوازې د تقریظونه بڼه لري چې ان هغه هم د بشپړو تقریظونو ځانګړنی په ځینووختوکې نه لري ، خوله دي سره ســره هــم داســـتاد حبیبـــي کارونـــه او تقریظونـــه او څرګنـــدونې چـــې دخوشـــال اوعبدالقادرخان پردیوانویې لیکلې تر ټولو مهمې اومخکنۍ بیلګې دي چې پــه علمي لحاظ حساب پرې کیدای شی . ځکه نو ویلای شو چې دی لومړنی څوک و چې دلومړۍ پښتو کره کتنې له پیل سره دده نوم په لومړیتوب کــې راځــي. ترده وروسته بینوا په دغه برخه کې رغنــده ګامونــه پورتــه کــړي دده کــوم تقریظونه چې دپیرمحمد کاکړاو کاظم خان شیدا پردیوانو باندې راغلي دي په انتقادي لحاظ ځانګړي دي ، داستاد الفت او پوهاند رښتین کارونه (دحمیــد پردیوان) لومړۍ انتقادي هڅې دي چې دکره کتنې په برخه کې یــې ترســره کړې دي. همداسې په پښتونخوا د استادکامل ، همیش خلیــل او پــه لســګونو نورو انتقادي کارونه څه دمعاصرو ادبیاتو په اړه اویاهم د کلاسیکو ادبیــاتو پــه اړه په علمي او ادبی لحاظ دپاملرنې او یادونې وړدي. کابل مجلې پــه خپــل وار په دغه موده (لومړۍ نیمایي) دانتقادي لیکنو په خپرولوکې ډیره مهمه دنــده ترسره کړه ، په دغه موده کې له دغې لارې په سلګونو انتقادی لیکنې خپــرې شوې چې دهغو له لارې موږ دیولړانتقادونو او جوړونکو آثارو دخپرولو شاهدان یو ، لکه : دپښتوښه شاعرڅوک دی ؟ (۱۳۱۹) . ملــي ادیــب کــوم یــودی ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱۳۱۹) . دهندوستان نومیالی شاعرټاګور (۱۳۱۸) . فضلت او انتقاد (۱۳۱۷) او په لسګونو نورهغه سرلیکونه دي چې دکره کتنې پورتنۍ ځانګړنې سره له دې چې لومړۍ بیلګې ورته ویلای شو زمونږ ددغه پیردنومیالیو لیکوالـو لـه خـوا لیکل شوي دي.

======

« ... اوهغه آثار چې له انتقادڅخه پاتې شي
دخلکو په نظر ارزښت نه لري ... »
روهي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريیم څپرکی

پښتومعاصره کره کتنه د ودې پر لور

د رواني میلادي پیړۍ په دویمه نیمایي کې هسې چې پښتو ژبــه اوادب د ودې اوپرمختګ لاره نیسي همداسې کره کتنه هم پــه دغــه تــرڅ کــې وده کــوي اودزیات شمیرلیکوالو په وړاندې دهغې داهمیت خبره هم رامــنځ تــه کیــږي. زیاتره لیکوال اوشاعران دادبي تیروتنو اوغلطیو دمخنوي په موخه کره کتنــې ته په کلکه اړتیا محسوسوي ځکه چې د زده کړې کچه لــوړه ځــي هغوافغــان ځوانانو چې په خارج کې د ادبیاتواو فرهنګي ښانګوپــه برخــه کــې زده کــړې وکړې، هغوی په دغه برخه کې له یوعالم تجربــو ســره هیــواد تــه راســتنږي اودخپلوتجربو په رڼاکې پښتو ادب او په خاصه توګه کره کتني تــه نــوي ســاه ورکوي چې یوه بیلګه یې هم په پښتو ژبه کې دکره کتنې وده اوپرمختــګ دی چې خبره یې دمسلکي کره کتنې ترپولې پــورې رســیږي. داســې چــې دوی دادبي آثــاروا ادبــي بهیرونــو دودې لپــاره دکــره کتنــې جهادتــه ملاتــړي اودخپلومترقي خیړنو په ترڅ کې دوی په دقیقه توګه دکره کتنې په برخه کې په علمي لحاظ لاس په کارکیږي. خو په ښنګ کې یې یوشمیرداســې لیکــوال اوخیړونکي هم شته چې هغوی لاهم له عصري پرمختګو څخه ناخبره او یوازې پرهم هغه دودیز دول لیکنې اوخیړنې کوي ، چې ګټورتیــا یــې لــه مــوادو را

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولولوپرته په نورو برخوکي ډيره محسوسه نه ده ، خو له دې سره سره داهــم
بايد ووايو چې ددغې ډلې دا ډول کارونه (دموادو راټولول) داسې هم نــه دي
چې سرې يی په هيڅ وشميري برعکس زه په دې باوريم چې کارونــه يــې پــه
خپله برخه اوان دموادو د راټولو په برخه کې د ستاينې قدرداني وړدی. دهنري
موادو اوآثارو يا په بله وينا دمعتبرونسخو کشف او پيژندنه چې دغــو ليکوالــو
هغوی چې زموږ يوشمير ورته د دوديزو خيړنو پلويان اوپيروان وايي دعصــرد
ادب په تاريخ کې دپاملرنې وړخپرکی او برخه جوړوي. دوی سره لــه دې چــې
لوی کاريې کړی دی ، دوی په کره کتنه کې له
خورا ساده ډولونواو تګلاروڅخه کار اخيســتی دی (*) دهغــوی دليکنولمنــه
دکره کتنې دعلم له

(*) په دغه برخه کې هدف ټول هغه کسان دي چې پرآثارو باندې تقريظونه دکره کتنې په نامه ليکي دي ، په داســې حال کې چې دوی په هغوکې دکره کتنې پرځای په نورو مسايلولکه ادبي تيوري او ادب تــاريخ بانــدې ږغيــدلي دي اودتقريظ ځانګړني يې په پام کې نه دي نيولې .

مخې ډيره وړه او تنګه ده. ځکه دوی پرهغو ميتودونو او اصولو لکه چــی مــوږ
ورباندې پوهيږو نه پوهيدل اوياداچې کله کلــه يــې ان پــه لــوی لاس نــه دي
غوښتي چې کره کتنه وکړي ، دوی برعکس له کره کتنــې څخــه دقــدما وو د
آثارو دکره کولو په برخه کې کرکه کړې ده اوپه دغه کار سره يې دخپل عصرله
ادبي بهيرڅخه يو مصــنوعي ادبــي بهيرجــوړکړی دی. پــه دغــه برخــه کــې
يوشميرليکوال چې ددغو نويو او پخوانيو ترمنځ يې دوصل کړی جــوړه کــړې
هم شته چې ددوی نظرياتو له موږ سره د معاصرې اوعلمي کره کتنې په برخــه
کې ډيره مرسته کړې ده ، په دغه ډله کې يوهم علامه حبيبي دي چې نظريــې
دادي :

(c) ketabton.com: The Digital Library

« مادمخه وویل چې په پښتوشعرکې د فکري تحول نوې دوره لــه (۱۳۱۰ ش) کاله څخه شروع شوې ده. اوداد یوه قرن څلورمــه برخــه تــر۱۳۳۵ پــورې زه دمنځګړو دوره ګڼم ځکه چې دغه دوره دپښتودکلاسیک شعراونوې غورځنګ ترمنځ دیوې منځنې دورې حیثیت لري ... په دې دوره کــې دپښتوشــعرفورم اوقالب هغه دخوشال خان او رحمان او ددوی دملګرو په څیرو خو فکریې نوی و دشعرمحتوی اوښتې وه ... »(۱)

له همدغه شعري بهیرسره سم زموږ کره کتنه هم په تیره په افغانســتان کــې ځنګ په ځنګ روانه ده. زیاتره هغه شاعران او لیکوال چې پردغــه مهــال پــه دغه منځګړي دور پورې اړه لري د څیړنواو هستونو په کار بانــدې لاس پــورې کوي. چې دوی ترډېره حده په دغه برخه کې له یوشــمیربریاوو ســره مــل وو. دوی پښتو ته نثر په نوې بڼه ور ډالۍ کړ، داسې چې تردوی دمخه پښتو نثر په افغانستان کې دلوستلو نه و. ځکه نودابايد په ډاګه کړو چې په دغه دوره کــې دمنځګړو لیکوالو آثار او ایجادیات په ځانګړې توګه دیادونې وړدي.

اوس که چیرې ، په ځانګړې توګه په همدغه هنري چاپیریال کې د کره کتنــې حالت څیړو ، دلته دپخوا په انډول ډېرکوچنی تحــرک زمــوږ ترســترګوکیږي. داځکه چې دغه پیل دې اوهرڅه په پیل کې له یولړستونزو سره مله وي ،خــو له دې سره سره هم دکره کتنې په برخه کې هم دلته په افغانستان کې اوهم په پښتونخوا کې کوټلي کار پیل شوی، مانا داچې کره کتنه په یوډول نه یو ډول د ادب اوهنر زړه ته لاره ور مومي او یوشمیرداسې بیلګی یــې زمــوږ ترســترګو کیږي چې دهغو پرستنو باندې موږ کولای شو د راتلونکې په لور کوټلي ګامونه پورته کړو او کره کتنه په یوه نوې او جوړونکې بڼې سره ووینو. چې دلته ورتــه یوه لنډه کتنه کوو:

---

(۱) عبد الحی حبیبي ، په اوسني پښتو شعرکې د ژوند څپې ، ۱۳۶۰ کال (۲۷) مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف : په پښتونخوا کې:

په پښتونخوا کې دکره کتنې دغه سترجهاد ترډیره حده، یوشمیرخپرونو لکــه (خپلواک) (رهبر) (دوران) اوداسې نورو اخبارو په غاړه واخیست ، هغه آثــار چې په دغوخپرونو کې دکره کتنې په بڼه خپاره شوي دي ، هغه ترډیره حــده هغه لاربڼونې دي، چې هغو له شکه پرته دپښتو ادبیاتو دودې اوپرمختګ پــه ترڅ کې خپله لاره پرانیسته، دوی یوشمیرداسې څه دخپلوخپرونو له لارې په دغه برخه کې خپاره کړل چې په هغو کې په رښتیا هم په فــاکتونو او حقــایقو باندې خبرې شوې دي چې دهنري ادب او هنر دودې اوپرمختګ په برخه کــې په نړیواله کچه منل شوي علمي بهیردی ، یوله هغو لیکوالو څیړونکو څخه چې په دغه برخه کې په لومړي قدم لاس ورباندې ایښــودای شــو ، هغــه نومیــالی لیکوال ایازداودزی دی چې لیکنې او څیړنې په دغه برخه کې دنوی غلمی کره کتنې په برخــه کــې لاربڼــونکې اود پــاملرنې وړدي. ایــازداودزی پــه دغــو شپوورځوکې د کره کتنې په برخه کې ډیرځلیدلی دی ، ده چې څه پــه دغــه وخت کې لیکلي ، پرهغو باندې هغه خالیګاوې ډکې شــوې، هغــه چــې ددغــه وخت هنري ادبیاتو دهغو لپاره اړتیادرلوده، دبیلګې په توګه هغه په خپلــواک خپرونه کې د (پښتواونثر) تر سرلیک لاندې یواوږده مقاله لیکلې ده ، دایــوه په رښتینې مانا انتقادي مقالــه ده ، ددغــې مقــالې پــه ســر کې د اخبارمــدیر یولنډیزلیکلي چې په هغه کې لولو:

« ایازداودزی هرڅوک پیژني ، ځکه چې ایاز یوښه فنکاردی، یوښه شــاعردی ، او ډیراوچت نقاد دی ، ایاز چې پــه پښتوشــاعری کــې دفــن اوښــکلا کــومې مرغلرې پیلې دي، نوهغودپښتوشاعری سینګاراو ښایست یوپه دوه کړی دی، ولې بل خوایې چې دنثرپه میدان کې د ژوند په هراړخ کې قدم راپورتــه کــړی نودقلم دزور یې ډیره ستاینه شوې ده... »

(c) ketabton.com: The Digital Library

داياز داودزی دغه کره کونکې مقاله ډيره اوږده ده ځکه نو ددې اړتيا شته چې دهغه دکره کتنې ورموضوعات بايد دلته راپه ګوته کړل شي پــه لانــدې ډول :
دمقالې په پيل کې يوه مهمه موضوع چې (پښتو پښــتو غــواړي) رامــنځ تــه شوې ده ، په دغه اړه دده ځانګړې رايه چې يوانتقادي ليد دی، داســې ليکــل شوي ده :

« پښتو ، پښتو ځکه غواړي چې پښتنو ورسره چيرې هم پښتو نه ده کړې، نــه يې چرې دځان سره دليکنې مانۍ ته بوتلې ده ، او نه يې دعلم اوزده کړې پــه مسند دځان سره کينولې ده ، چې پاچايی به يې کوله، خيته به يې مړه وه نــو پارسي به يې ويله ، شايد دايې ګڼله چې ګني هم دادوړو تړو ، بربنډو او لغــړو ژبه ده ، اوړې خيته بــه پښــتو وايــی او مــړه خيتــه بــه پارســي... دلوســتلو پښتنوهمدغه کاردی چې دپښتونه اول په فارسي ، عربي اونن اردو اوانګريزي زيات مين دي، دا مينتوب څه بدنه دی ، بايد بنده ډيرې ژبــې زده کــړي خــو پکارداده چې کومې ژبي زده کړي نو چې دهغې علمي او ادبــي ننګــه دتــوان مطابق په خپله ژبه کې واوړې او دخپلې ژبې لمن د رنګ رنګ ملغلرو نه ډکــه کړي ... »

په دغه مقاله کې دويمه موضوع « په پښتوکې نثرولې نشــته ؟ » ايــاز داود زي په دغه برخه کې پردغه ټکي باندې لاس کلک نيولی چې ولي موږ شعرويلو ته هڅه کوو، ولې په پښتو کې نثرنه ليکل کيږي . هغه په دغه مقاله کې دمســالې بيلابيل اړخونو څيړلې دي اوموخه يې داده چې بايد پښتو نثرپه هــرډول چــې کيږي بايد وده وکړي، عام شي اودهنري هڅو په ترڅ کې بايــد وغــوړيږي ، ده په دغه اړه دخپل زړه براس ډيرښــه ايســتلی ځکــه نــو ديوشــميرليکوالو او شاعرانوپه اړه ليکي :

« په خيبرکې خدای پاک حمزه پيداکړو چې پښتوادب به ورباندې تل فخرکوي ، هغه شاعردی ، ښه شاعردی ، ځکه چې دهغه ټول ژوند هډو يوشعردی . هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل ژوند په خپل فن قربـان کـړی دی، خـو ددغـه سـترې هسـتۍ اثرپـه خیبرداوشو چې دخیبرهره ګټه پورته کوې نو شاعرترینه دلاندې نه راوځي او نثر... ؟ دکابل دپښتو ټولنې دایرکټر ښاغلی ګل پاچا الفت (غوره اشـعار) نـوم کتاب چي په لاس راغلو نوهم مې اوخندل اوهم مې وژړل ، خندامې ځکه کوله چې داسې ښکلی چاپ شوی کتاب اوپه پښتوکې . ژړا مې په دې خبره راغلـه چې دکابل دټولنې دایرکټرچې هم شاعرشو ، نو دچا نه به څوک څه ګیله کوي منم چې هغه به نثرلیکي ، ښه به یې لیکي ، علمی څیزونه یې هم لیکلـی دی ، خو دهغه دشعراثر به دهغه په چاپیرچل کې هم هغه وي کوم چې دخوشال دی یاد حمزه دی ، هسې خو رښتین هم شاعردی ، مجروح ، بینـوا، قیـام الـدین خادم اوداسې نور ټول شاعران دي ، خو چې دټولنې مشرشـاعردی نـو نوربـه ارمرو شاعري کوي،دلته هم زموږ ټول مشران شاعران دی ، ګران کامل صـیب که مورخ اومحقق دی نوشاعرهم دی ، عن چي هغه کاکاجی هم شـاعردی ... »
(۱)

که چیرې دایاز داودزي دغې کره کتنې ته لږ ځیرشو او دیوې ادبي مقـالې پـه توګه یې تحلیل کړو ، ترډیره حده په کې دیوې جامع ، روزنیـزې کـره کتنـې ځانګړنې په هراړخیزه توګه ومومو، داځکه چې هغه په دغه ځـانګړې زمـاني شیبه کې زموږ دلیکوالو پاملرنه په ادبیاتو کې هغه مهم اصل ته ور اړولې چـې هغه نه یوازې دپښتو ژبې لپاره حیاتي ده بلکې له دغې لارې مـوږ خپلـه لاره دنړیوال ادبي بهیرپه لور ورباسو. ده نثردیوې اړتیا په توګه، دیوې طرحې پـه توګه مطرح کړی دی ، اودایې په ګوته کړې چې ولې باید ټول ددې لپاره هڅـه وکړو چې باید شاعران شو ، دایاز داودزي د نثرلویوالی اواهمیت په دې کې دی چې ده په خپله دغه مقاله کې دهنري نثرخبره او اړتیا رامنځ تـه کـړې چـې دغه نوې ټکي یې کره کتنې ته لوی اهمیت ورپه برخه کړی دی. کیـدای شـي چې ددغې کره کتنې لوی اغیزبه داهم شوی وي چې موږ په راورسته کې لـوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

نثرليكونكي وموندل لكه بينوا او الفت او لسګونو نور رامنځ تــه کـړل ، ځکــه نوداخبره بې ځايه نه ده چې اوس يوشميرليکوال اوکره کتونکي دالفت نثرتــه هم دهنريت له امله شعروايي . لنــډه داچــې د ايــازداود زي کــره کتنــه پــه هراړخيزه توګه يوه روزنيزه کره کتنه ده چې موږ د روښانه لرليــدونو پــه لــور هڅوي.

همدارنګه مقالې په (رهبر) خپرونه کې هم ترسترګو کيږي چــې يادونــه يــې اړينه بريښي ، په دغه خپرونه کې چې موږ کومې انتقادي ليکنې لولــو، دهغــو يوشميرپه زړه پورې دي اويوشميرنه ، دلته موږ يوازې پرهغــو ليکنــو بانــدې رڼااچووچې هغه هم دپښتونخوا په يوشميرنومياليو پورې اړه لــري، د رهبرپــه ډيرو کره کتنوکې يوه هم هغه کره کتنه دیادولو وړده ،چې دکامل صــاحب پــر (رحمان بابا) نومي اثرباندې د تقويم الحق له خوا ليکل شوې ده ، په دغه مقاله کې دانتقاد ټکی دادی چې کامل صاحب د رحمــان بابــا د ژونــد نيټــه غلطــه ښودلې ده ، دميا تقويم الحق په ځواب کې کامل صاحب ليکي چې :

« ګرانه ميا صاحبه : وعليکم السلام و رحمة الله وبرکاه ، ړومبی به ددې خبــرې معافی وغواړم چې کتاب مې په خپله خپل ليک سره درونه ليږلو پــه هرحــال خليق صاحب سره دخدای ښه وکړي چې ځما پرځای يې دافرض ادا کړو. هغــه بله ورځ مې په (رهبر) کې په (رحمان بابا) ستا سو قيمتي اود قــدروړخيالات چې ځما په نامه مو دخط په شکل ليکل وو ولوستل، په کتــاب کــې د دومــره ژورې دلچسپۍ اخيستلو او ما له مو په خپلو خيالاتو دوباره غوراوفکر دموقعی راکولو دپاره ډيره ډيره مننه کوم. په خپل فاضلانه تنقيــد کــې تاســو ځينــې خبرې خوداسې ليکلې دي ، دهغودځواب دپاره خــو شــايد چــې ځمــا دغــه عريضه کافي ده. خوځينې داسې بحثونه مو هم ځيړلي دي چې دهغــو دحــل کولو دپاره به ځما تر پوهې دامعروضات هيڅ کله کــافي نــه وي، پــه هرحــال

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترخپله استعداده د (رهبر) ځای سره سم به دخپل موقف د وضاحت کوښښ وکړم.

ستاسو وړومبی اعتراض دادی چي ما درحمان بابا د زیږیدو کال دلوستونکو عرض ته د (۱۰۶۰ او ۱۰۷۸ هجري) منځ کي پریښی دی. حال دادی چي دهغه په دیوان کي یوشعردی چي په دي باب زموږ ښه رهنمایی کوي ، په دی باب ما دومره اوږد بحث کړی دی چي دهغه خلاصه هم دلته راوړل هم راته ګران ښکاري ... » (۱)

دغه کره کتنه یو اوږد بحث او انتقاد دی ، خو دکیفیت له مخي دومره زیاته خوځونکي او ژوندی یا په بله مانه ډیره اغیزناکه نه ده ، داسمه ده چي کامل یو عالم لیکوال دی، خو که یي کره کتنه د ایازداود زي له هغي سره پرتله کوو ، دایازداودزي کره کتنه پري اوچته ده اوپه

---

(۱) دوست محمد کامل مومند، رحمان بابا ، رهبر ۱۷ګنه ، ۱۹۵۸ کال (۷) ګنه.

علمي لحاظ یي ارزښت خورا لوړدی. خوله دي سره سره هم کامل صاحب ددغه عصرپه کره کتونکو کي ځانګړی ځای او مقام لري په تیره د متنپوهني په برخه کي، دده ځای ځانګړی دی ، ده د زیاتوپښتو آثارو سمونه کړي اود زیاتو آثارو سریزي یي دخپل وخت دکره کتني په برخه کي دیادوني وړدي.

دپښتونخوا ددغو شپوورځو په کره کتنوکي زیاتره دکره کتني یوشمیرژانرونه لکه انتقادي مقالي ، تقریظونه ،کتا ب پیژندنهدي، چي دیولړیي یوشمیربیلګي لکه پورتني دوي موږ په دقیقه توګه ولوستي چي د کره کتني علمي بیلګي ورته ویلای شو. پورتنی دوي مقالي په دغومجلوکي ډیري جالبي اود پاملرني وړ مقالي وي چي دعلمي کره کتني په اړه جامع بیلګي زموږ په واک کي راکولای شي. همدغه بهیرپه یوشمیرنورو مجلواو اخبارو لکه (پښتو) (

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمهوریت) (اولس) (سیلاب) (لار) او داسې نورو کې هم لیــدای او لوســتای شو،خوداټکی باید ووایو چې تردې ټولو خپرونو د (پښتو) مجلې لــړۍ دکــره کتنې په بهیرکې یوځه پرله پسې والی ښیی چې کیدای شي دغه لــړۍ دکــره کتنې په برخه کې نوره هم په دوامداره توګه وڅیړل شي ځکه چــې پــه دغــه مجله کې دنوې کره کتنې له اصولو سره سمې کره کتنې دیوزیــات شــمیرهغو پښتنولیکوالو له خوا چې دوی ددغې زمانې اړتیا پرضرورت بانــدې پوهیــدل لیکل شوې او خپرې شوې دي. په دغو کره کتنوکې یوشمیرداسې کره کتنــې هم شته چې که په دقیقه توګه وڅیړل شي اوولیدل شي ، کیــدای شــي چــې دهغوله مخې دپښتو ژبې په یولړمهموآثارو او تذکروباندې چــې ددغــې ژبــې لرغونتوب دویمې هجري پیړۍ ته رسوي ډیرویارانو ته شکونه پیداشــي ، لــه بلې خوا یولړداسې کره کتنې هم شته چې په هــیڅ ډول راتلــونکې او د نویــو پدیدو دودې لپاره دښه نیته موخه له ځان سره نه لري ،لکه دغه انتقادي لیک چې د آزاد نظم دغندنې په خاطر پــه (دوران) کــې خپورشــوی دی : « ... زه دهرنوي څیزخلاف نه یم، خو موږ ته داهم کتل په کاردي چې موږ دکوم څیــز چې ابتدا کوو دهغه انجام به څه وي ، آزاد نظم د اردو او انګریزې ادب کې اوس ځان ته بیل مقام جوړکړی دی ، خو پښتو کې د آزاد نظم رواج لانشــته او زمــا یقین دی چې که آزاد نظم پښتوکې راغی نودابه ډیریاران بې لارې کړي . آزاد نظم دپاره تجربه ، دعروضوعلم ، د اوزانوپیژنــدګلوۍ ســره ســره دموســیقي قدرتي حس پکاردی اودا څیزونه د ډیرو کمو خلکو په نصــیب دی . پښــتوکې زاړه دومره صنعتونه شته دي ، اوهغوصنعتونوکې نورې دومره زیــاتې تجربــې شوې دي اوکیدای شي ، چې د آزاد نظم ضرورت هــم مــوږ تــه نشــته او کــه هردپښتو شاعرآزاد نظم لیکل شروع کړي (ځکه چې نن آساني هرچا ته مزه ورکوي) نودا به دپښتودتنزل په لوري کې اولې قدم وي اردو کې ما پــه خپلــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

آزاد نظمونه ليکلی دي ، خو پښتو سره زما قدرتي مينه ماته اجازه نــه راکــوي چې زه پښتوآزاد نظم وليکم ... » (۱)
کيدای شي چې له پورتني ليکوال ســره دده داخبــره ومنــو؟ نــه ، ځکــه زه فکرکوم چې ترده بې ميني او بدبين ليکوال په دغه پيرکې ډيرلږ ليدل کيږي ، دی په دې نه پوهيږي چې آزاد نظم يا آزاد شعر دنوي عصــر ډالــی ده ، داکــه ځوک غواړي اوکه نه ، دشعردغه ډول به خپل تګلوری دپرمختياپه لور پــرمخ بيايي اودخپل عصرتاپه به خامخا پرخپله تنده باندي وهي، هيڅوک به

---

(۱) دوران دويم ټوک ، (۳۲-۳۱) ګڼه ، (۱۹۵۸) کال (۵۰) مخ .

داورسره ونه مني چې ده غوندې له دغې اړينــې پديــدې ســره دې دښــمني وښيی اودهغې په مخ کې دې ډب شي. داکوم منطق دی چې اردو او انګريــزي دې آزاد نظم ځانګړی مقام ولري او په پښتوکې دې بيا ډيرياران بې لارې کړي ؟ که شعرپه رښتيا هم شعروي ، نو دا به بيشکه په نوي فورم کې ښکلي او پــه زړه پوري وي ، آيا دا سمه ده چې پښتو ژبه او ددغې ژبې شعري بهيــردې لــه دغه پرمختګه وروسته پاتې شي او يابه دا انصاف وي چې پښتو بايد پــه لــوی لاس دپرمختګ له دغه کاروان څخه پريوه خوا وساتو، آيادا انصــاف دی چــې زموږ پښتون شاعرپه نورو ژبوکې آزاد نظم وايی او په خپله ژبه کې بيا له هغــه څخه ډده کوي ؟
دغې ستونزې ته ځواب له هره پلوه منفي دی ځکه نودا ويلای شو چې ددغې کره کتنې علمي بنسټ اواســتدلالي منطــق لــه يــوې خــوا لوســتونکي تــه ډيرکمزوری ښکاري اوله بلې خوا يې خبره له تشو احساساتوپرته بل څه نه ده .
په دغه بهيرکې داسې کره کتنې هم شته چې ديوې ادبي پيښې ، يوه ادبي اثر اويو شاعر خو لاڅه کوې چې ګردسره يی ديوه ادبي بهيراو يوې رسالتمې ادبی

(c) ketabton.com: The Digital Library

پدیدې اوبهیر په مخ کې هم دچا خبر ه دشگوبندونه درولي دي ، سره لــه دې چې دغه بندونه به دومره مهم اوعلمي بنسټ ونه لري خوبیاهم دیو شمیر پــه وړاندې تریوه وخته کولای شي یوذهنیت رامنځ ته او مدلل کړي .
دپښتونخوا په ادبی بهیرکې دکتاب داعلان ژانر هم لــه پخوانیــو ډولونوســره ډیرلږ توپیرلري ،دبیلگې په توگه د ۱۹۵۸کال د (رهبــر) پــه (۱۷) گڼــه کــې داجمل خټک دغیرته چیغي په اړه لیکل شوي : "دغیــرت چغــه دپښــتونخوا دمشهور ادیب اوشاعر اجمل خټک دپښتني غیرت نه د ډکو او دزمانې ناترسو ځپیړو دلاسه دسولو نظمونو مجموعه ده اوریدو سره مړغیرت را ژوندی کــوي او اوده غیرته را بیداروي په چا پ شوو مجموعو کې په هرلحاظ مثالي مجموعه ده " (۱)
که چیرې پورتني اعلان دتیرو پنځوسو پخوانیو کلونو له هغو سره پرتله کړو ، له هغو سره دجولې او منځپانگې له مخې ډیرلږ توپیرلري ، په دغه اړه کــولای شو چې له دغه اعلان سره د (شهیده سکینه) اعــلان دخپلــې دغــې ادعــا دثبوت په خاطرسره پرتله کړو. که څه توپیرهم په کې وي نو هغه به یوازې یــو کوچنی لفظي توپیروي او بس.
دتقریظ په برخه کې هم د پښتونخوا دادبیاتو په اړه داخبره کولای شو چې لــه یو لړمحدودو تقریظونو پرته چې دکره کتنې له مخې په وړو اصولو سمبال دي ، په نورو کې دیوه انتقادي تقریظ وړتیا وې خورا لږ لیدل کیــږي. پــه دې چــې زیاتره تقریظونه یوازې نگه ستاینې دي او پرهمدغه موخه باندې لیکل شــوې دي ، ځکه نو په هغوی کې داثرله محتوا سره اړوند څه په کې نشته په دی مانا چې په اثرکې خبره پریو څه ده اوپرتقریظ کې لیکوال داثر له موضــوع څخــه دباندې په نورو موضوعاتودي . خو په عین وخت کې یوشمیر تقریظونه داســې هم شته چې هغوته په کره کتنې برابر تقریظ ویلای شو ، اوهغه تولې ځانگړنې له ځان سره لري ، هغه چې دیوه انتقادی تقریظ ځانگړنه باید وي . ددې لپــاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي ديوه ښه تقريظ ځانګړني مو دلته په ګوته کړې وي ، په دغه برخه کــې د (تربور) د ډرامې تقريظ را اخلو ، دهغه له مخې چې موږ کــولای شــو ددغــې درامې په ټولو ځانګړنو باندې په ښه توګه پوه شو دغه تقــرظ دحــافظ محمــد ادريس له خوا داسې ليکل شوی دی :

" ... په تربورکې دمال ، دولت دبربادی ، دخــراب مجلــس ، دجــواری دشــرابو دتعليم اودقتل وغيره مسئلوبحث شوی دی ، خودا بحثونه قابــل مصــنف پــه داسې انداز کې کړي دي چې نه يی دځانه واعظ جوړکړی دی اونه تنها ديندار، خپل ځان يي شاته ساتلی دی اوځنګه چې واقعات په خپله ښــويدل دغســې ورسره دقلم سياهي هم په کاغذ خوريدله ... دتربور ترتيب دلوستو سره تعلق لري ماورته د رقابــت پــه ســترګه کتلــي دي ، خــوداول نــه ترآخــره پــورې دهرکردارخصوصيتونه دهغې په بره ختل ، بياد هغې راکوزيدل ټول پــه ځــای شوي دي هرکردار هغه قسم کارونه کوي او په هغه لهجــه کــې خبــرې کــوي کومه چې دهغه دپاره مقرره ده " (۲)

دايوه ښه بيلګه ده ، چې دپښتونخوا په معاصر ادب کــې داډول بيلګــې خــورا زياتی

---

(۱) رهبر (۱۷) ګڼه (۱۹۵۸) کال د کتاب وروستی پښتې

(۲) حافظ محمد ادريس ، تربور (۱۹۶۱) کال ، سريزه

ترسترګوکيږي ، ځکه چې ټولو ليکوالو يوازې دې خوا ته پاملرنه نــه ده کــړې چې بايد يوازې دکتاب دساده پيژندګلوی په موخه څه وليکي ، دوی بــرعکس په دغه برخه کې هڅه کړې چې داثرپرمنځپانګه باندې دهغه لــه پيژنــدګلوی سره يوځای يوڅه دلوستونکي پــه واک کــې ورکــړي اوداثرهغــه ځــانګړې را برسيره کړي ، هغه چې داثراډانه جوړوي. په دغه برخه کې داهم دیادولو وړده چې دلته هم زياترو ليکوالو دکره کتنې ځای په خپلو تقريظونــو کــې دادبــي

(c) ketabton.com: The Digital Library

تیوری مسایلو ته ور پرېښی دی او دلنډکي تقریظ پرځای یی تیوریکي بحثونه کښلي دي.

دپښتونخوا دکره کتنو په لړکي یوبل ځلاند مشال هـم زمـوږ ترسـترګوکيږي چي هغه قلندر مومنددی ، ددغـه نـامتو ليکـوال زيـاتره کرکتنــې زموږپــه پښتوکره کتنه کې هغه څه دي چې د پښتوادب په وده او ورتيا پيژندنـه کــې زموږ لارښونه کولای شي . کله چي موږ دده زياتره ليکنې لولو او يايي د تحليل منګولو ته سپارو ، قلندرمومند يولږ داسې ليکنې هم لري چي په ټوليزه توګـه کولای شي دهغو تيروتنو سمونه په کې وشي چي هغه ديو شـمير ليکوالـو او پوهانو له خوا دهغوی داحساس په لمنه کې پرپښتو ادب باندي وراړول شـوي دي. دقلندر مومند د ډيرو نامتو کره کتنو په ترڅ کې چې لوړ ادبي ارزښت لري ، يوه هم هغه کره کتنه ده چې د ۱۹۷۹کال په (پښتو) مجله کې خپره شوي ده ، ددغې کره کتنې سرليک داسې دی : (پټـه خزانـه فــی الميــزان ، د يــونس دديوان شهادت)

په دغه کره کتنه يا انتقادي ليکنه کې ديونس پرديوان اوهغه بحث باندي پوره رڼا اچول شوي چې ديونس په باب په پټــه خرانــه کــې راغلــی دی ، ډيرښــه استدلال په کې شوی اود يوه معاصرنقاد په توګه يي موضوع په مستنده توګـه دعصرله ټولو ځانګړتياوو سره اړونده څيړلي اوتحليل کړې ده . مخکې تـردې چې ددغې کره کتنې يوه برخه دلته راواخلم بايـد ووايـم چــې دکـره کتنــې موضوع يی ډيره جالبه ، واقعاً ادبی کره کتنه يا کره کونه بايد دکره اوناکره آثـا رو کره توب ته ځان وقف کړي ، دهغو مانا، مفهوم او ارزښت بايد لومړی خپلــه کره کتونکی درک کړي اوله هغه وروسته يی بايد نورو ته وليږدوي. لکــه چــې اشاره وشوه دغه کره کتنه ډيره جالبه ده ، خوداچې له دغه ډول ليکنې څخـه پښتنو ضد کسانو زياته ګټه پورته کړي ، زما په نظر داموضــوع بايــد اوس پــه دغه خاصه زماني شيبه کې بياهم ديوې پوښتنې په حال کې پريږدو څکه کــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسناد او رښتيني واقعيتونه څوکاله نورهم زموږ لاس ته رانه شي ، فکرکوم چي بيا به موږ خپله په ډاګ پاتې شو ، زما ددغه اثر لارښود استاد پــه خپــل يــوه يادښت کې زما د لارښوونې په موخه يوه ډيره په زړه پوره خبــر ه ليکلــې ده داسي چې :

"که زموږ نيکونوموږ ته غني ادبي ميراث نه دی پريښي ، دا ستا يا زما قصور نه دی ، په زوره بايد امتياز ورنه کړو "

که داډول پرعلمي پرنسيپ ولاړې خبرې په ټوليزه توګه دپښتو کره کتني پــه اړه په پام کې ونيسو نو رښتيا ده چې فرهنګ او فرهنګی پديدې په احساساتو باندې وده نه شي کولای ، ممکن تريوه وخته اويوه حده په دغه ترڅ کې يو څه پرمختګ ترسترګوشي، خو علم ، هغه هم کره کتنه ډير بــی رحمــه علــم دی، ډيرزر دخپلو علمي څيړنوپه ترڅ کې په علمي منطق سره دهــرې ادبــی او نــا ادبی ليکنې کره توب اوســمون زمــوږ پــه واک کــې راکــولای شــي ، علمــي پرمختګونه د عصرله شونيتاوو سره په تماس ډيرپه بيړه روان دي اوقضــاوتونه لکه آزادې فرښتني زموږ پرسر حاضراو ناظر دي . قلندر هم ځان پــه واقعيــت سمبال بولي اوليکي :

" ... ديونس او رحمان بابا ترمنځه داستادۍ او شــاګردۍ رشــته هــم درحمــت هوتک دافسانې يوه حصه ده ،چې ديونس ديوان پرې هيڅ شهادت نه ورکوي، صرف په دي بنيادچې ديونس په ديوان کې يونظم داسې دی چې د رحمان بابا مرګ ته په کې اشاره شوې ده دا دعوی کول چي يونس دهغه شاګردوو صحيح نه ښکاري په خپله دغه نظم کې چې يونس شعرونه لــري ، پنځــه شــعرونه د رحمان بابا په حقله دي او شپږشعروکې د (ښويارانو دجدايی) فرياد شوی دی ، په دې لحاظ دانظم د رحمان بابا او يونس ترمنځه دشاګردۍ په ځای د دواړو ترمنځه د دوستۍ په ثبوت کې پيش کيدی شي اوداهم هله چې موږدچا مرثيه ليکل صرف دهغه دمعاصر ذمه واري وکړو اوکه داسي وشي نو بيا محتوا کاشی

(c) ketabton.com: The Digital Library

او میرانیس چې دامام حسین علیه السلام مرثیې لیکلي دي هم دحضرت امام معاصروګڼرلي شی ... " (۱)

په دغه اثرباندې دهمدغې مجلې په ترڅ کې نورلیکنې هم شوې دي چې دکره کتنې په برخه کې دیادولو وړ دي ، . دقلندر مومند په مقالو برسیره یولړخپلواک ایجادي او ترجمه شوي آثارهم دپاملرنې وړدي چې یویې هغه چې تراوسه دوه ځله چا پ شوی هم دي د (تنقید) په نامه یادیږي چې دکره کتنې په برخه کې له موږ سره په علمی او تیوریکی لحاظ ډیره مرسته کولای شي.

دغه اثر (تنقید،تلخیص او تنقیح) لکه څنګه چې له نامه یې ښکاري اوخپله قلندرخپله هم وایي چې دهدسن (متوفی ۱۹۲۰) دمشهوراومعرو ف کتاب دیوه باب لنډیزاوخلاصه ده . (introduction to the study of literature)

که چیرې دنوموړي اثرمحتویات په عمومی لحاظ دکره کتنې اوپه ځانګړې توګه په پښتوژبه کې ددغه علم دمینه والو لپاره په پام کې نیسو ، زه فکرکوم چې په دغه ځانګړي وخت کې دځانګړې پاملرنې وړو. دا لومړني خارجی اثر دی چې په دغه اړه په دغه وخت کي دیوه ځانګړي اثر په توګه چاپیږي ، قلندر لکه چې دکره کتنې په برخه کې ما دده علمي دریځ اومقام ته اشاره وکړه ، په پښتونخوا کې بی له شکه یو سترګور،عالم اوپوه کره کتونکی دی ، ماته ددغه اثر په خپرولو سره دیوه ځانګړې لید خاوند ښکاري ، ده په دغه اثرکې له یوې خوا دکره کتنې په اړه هغه مهم نظریات را اخیستې چې ددغې پوهې دتګلوري په ټاکلوکې مهم دي ، خومهم تردي لاداچې ده له یوې خوا داکار دلیکوال دنظریاتو ترڅنګ ترسره کړی خو له بلې خوایی ددغو نظریاتو او اصولو په اړه خپل نظریات ور زیات کړي دي ، دده خپل نظریات په دغه اړه دکره کتنې په اړه دده د نظر څرګندونه هم زموږ په واک کې راکوي . دویلیم هدسن داثردتلخیص شویو مطالبو په پایله کې قلندر هم ځای ځای یوځه ور

(c) ketabton.com: The Digital Library

زيات کړي دي اويايی دليکوال په نظرياتو باندي خپله تبصره هم کــړې ده . زه باورلرم چې دا په پښتو ژبه کې لومړني اثردي چې دشلمې پيړۍ په اوږدو کــې دکره کتنی په اړه تيوريکی نظريات او اصول مورږ ته ددغه تلخيص په ترڅ کــې راپيژني اوقلندر په دغه برخه کې لومړنی ليکوال

---

(۱) قلندر مومند (ديونس د ديوان شهادت) پښتو مجله (۱۱) گڼه ، (۱۹۷۹) کال پيښور (۲۴) مخ .

دی چې داډول نظريات په پښتو ژبه زمونږ په واک کې راکــوي. دغــه کــوچني اثرټول په پنځوبرخو کې خلاصه شوې ، چې په لومړۍ برخه کې يی تنقيد څه ته وايي ؟ دتنقيد عام تعريف ، په تنقيد عام اعتراضونه ، ولټر او مورلي ،تنقيد يو تخليقی عمل دی ، دتنقيد غلط استعمال ،دتنقيد صــحيح اســتعمال ، پــه دويمه برخه کې يی : استقرايی تنقيد ، نقاد دمشرح اومفسرپه توګه ، دحکمی اواستقرايی تنقيد توپير، تاريخی تنقيد، دحکمی تنقيد مثالونه ، جديــدنقاد ، په دريمه برخه کې : تنقيدی ادب دادب يوقسم، دنقاد لپاره ضروری خيزونه ، بصيرت ، غيرجانبداري ، په څلورمه برخه کې : دنقادی تقابلي مطالعه ، دتنقيد تاريخ دادبي تاريخ حصه ده ، تنقيد او تخليق ، اوپه پنځمه برخه کې : ذاتی او انفرادي تنقيد ، دلسنګ او اناتول فرانس نظريات ، دنقادانو اجتماع، دکلاسيک مفهوم په ادب کې ،دبقا بهترين اصــول ، دهــم عصــرادب خيړنــه ، کلاســيک دمعيار په حيث . اونور انتقادي اوتيوريکی معلومات راغلی دي .

دقلندر بل اثر (نظميات) دی، ايوب صابر په خپل اثر (جديدپښتوادب) کې په دغه ټکي معترف دی اودايي په ګوته کړې چې قلندر دنــوي تنقيــد پــه کــره کتونکوکې هغه څوک دی ، چې په دغه برخه کې ځانګړې مقام لري .

دپښتونخوا په ادبياتو کې ديوې ټولنې نوم چې هغه (ادبي تنقيدي ټولنه بنو) وه داټولنه ترډيره حده لکه چې نوم يې سرې ته ورڅرګندوي ، سرې فکرکوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

، دلته به هم دکره کتني په اړه څه ترسره شوي وي ، خوداسې نه ده ، ځکه چې دغه ټولنه بیا د اولسي تنقیدي ټولنې په نامه هم یاده شوې ده اومرام یې داو چې : « ... مختصرآ باید ووایم چې اولسي تنقیدی ټولنه ددې مقصد اونسب العین دپاره جوړه شوې وه ، چې په دې کې به دلیکوالو په داسې ډول تربیت کیږي ، چې هغه انساني مسایل دادب په نسخه کې شامل کړي اوعام ولس ته یې د ور کړي یعنی زموږ مطلب د داسې لیکوالو وجود و چې زموږ د ژوند حقیقی کشالې هم د رمان په ژبه بیان کولی شي . او دداسې ادب تخلیق کول وو چې هغه نه یوازې دیوې شیبې ذهنی سرور پیداکوي ، بلکې هغه زموږ شعور دغفلت او دلاپوهی دخوب نه بیداروي » (۱)

ترکومه ځایه چې د (ښنون ادب) له سریزې څخه ښکاري ، ددغې ټولنې لیکوالواو شاعرانو ددې پرځای چې ځانونه په ادبي دنده باندې بوخت کړي . برعکس په ځانګړو اختلافاتو چې هغه هم ځانګړي او کله کله مفکوروي دي اخته پاتې شوي دي، چې څرګنده بیلګه یې همدغه اثر(ښنو ادب) هم بللای شو.په دغه اثرکې هم ددغه لیکوال په وینا دمترقی لیکوالودمعرفی لپاره یومعیار اودشاته راښکونکولپاره بل معیار په ښنه کړی دي. په داسې حال کې چې دادبی آثارو دتحلیل اومعرفی لپاره باید یوازې یو معیار ، هغه هم ادبي انتقادي معیار په پام کې وي.

په هرډول ، دابايد ووایو چې دپښتونخوا په لیکوالوکې دکره کتني په برخه کې یوشمیرلیکوالو لکه همیش خلیل ، کامل صاحب ، رسا (دادبي تنقید لیکوال چې اثریې په نسبي توګه دکره کتنې په باب ښه اثرګڼل کیږي ،اوشاید چې دکره کتنې په برخه کې لومړی چاپ شوي اثرهم وي) مولانا عبدالقادر ، قلندر مومند ، محمد اعظم اعظم د (پښتوافسانه) لیکوال اوداسې نور

---

(۱) مجبور سوراني ، دښوادب ، پیښور ۱۹۷۱ کال (۱۱) مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

يادولاى شو . دوى په رښتياهم دكره كتنې په برخــه كــې پــه علمــي لحــاظ ډيرمهم كارونه ترسره كړي او په دغه برخه كې يي دنړيوالو آثارو په پــام كــې نيولوسره علمي آثار ليكلى اوخپاره كړي دي. په دغه برخــه كــې پرپورتنيــو ليكوالو برسيره د ددغو ليكوالو آثار اونومونه په ځانگړي ډول ديــادونې وړدي لكه ، سمندرخان سمندر (دقرآن ژړا) سحر يوسفزى د (ادب څه دى) ليكوال ، ايوب صابر، افضل رضا چې دوه اثره (تحقيق اوتنقيد) (تخليق اوتنقيد) يــې دمعاصرې كره كتنې په برخه كې په ځانگړي توگه ديادونې وړدي.

ب : بره پښتونخوا (افغانستان) :

په افغانستان كې هم په دې وروستيو كلونو كې دكره كتنې په برخه كې دلــرو كره كتنو په شان يواوچت گام پورته شوى هغه داچــې دلتــه پــه پښــتوادبي بهيركې دتحقيق برخه دپښتونخوا په انډول تريوه حده پياوړي ښــكاري ، پــه دغه اړه تراوسه دپوهانوداخبره بى له شكه منلاى شو چې پښتونخوا اودهغــې ادبى بهير په تخليقي برخه كې ترافغانستان مخكي دى، زه دا نه وايم چې پــه افغانستان كې به تحقيق ترپښتونخوا دعلمي دلايلو له مخــې ډيرمخكــې وي ، ښايى نه وي ، يوازې يوخه چې په دغه برخه كې څرگند دي ،هغــه هڅــې دي چې په تيره نيمه پيړۍ كې په افغانستان د پښتوادب او ژبى لپاره په پرله پسې ډول راپيل شوې دي. ددې په څنگ كې داخبره هم ده لكه چې زياتره پوهــان په دې باور دي او وايي چې تحقيق پــه بــره پښــتونخوايا افغانســتان كــې او تخليق په كوزه پښتونخوا (اوسنۍ پښــتونخوا) كــې بــې ســارى دى، ځكــه دتحقيق په برخه كې چې كوم بهير په پورتني زمانى پيركــې روان و او كومــو

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهانوچې په برخه کې دپاملرنې وړ کارپیل کړي و ، هغه ددې لامـل دی چـې افغانستان په تحقیقي لحاظ اوچت اوبرلاسی وښيي ، زه خپله داخبره د کـانې کرښه نه بولم ، ځکه باور لرم چې دغه بهیربه یومهال یا دیر ښه شي او یابه هم کمزوری ، همداده چې زه په خپل عصر کې په دغه باره کې خبرې کوم اوبس .
که چیرې موږ اوس همدغه خبره دیوې پوښتنې پـه توګـه مطـرح کـړو چـې داډیرکار او ډیرخه چې په دغه اړه ترسره شوي هغه څه او کـوم کارونـه دي ؟
په دغه اړه لکه چې ما مخکې هم یادونه وکړه یوه دتسلسل موضوع ده ، چـې په دغه برخه کې په ځانګړې توګه باید له علمي پلوه په پام کې ونیول شي ، په دغه دوره کې یو شمیرنخبه لیکوال او څیړونکي که څـه هـم دوی د(علـوم ادبیه) د مکتب شاګردان وو لکه علامه حبیبی ، الفت ، بینوا ، خادم ، رښـتین او رشاد ، دوی په خپل وخت کې دادبیاتو او په تیره بیـا دکـره شـعور اوکـره کتنې په برخه کې په علمي اونظري توګه دپاملرنې وړ کارونـه ترسـره کـړل ، دوی په دغه تاریخی مقطع کې هغه څوک وو چې لـه یـوې خـوا یـې د ادبـي آثاروپه موندلوپسې پښې را لوڅې کړې وې او له بلې پلوه یې باید هغـه خـام مواد پاخه او معرفی کړي وای ، همداده چې دوی دوه ګونې دندې ترسره کـړې دي چې په هراړخیزه توګه په علمی لحاظ په دغه زماني برخه کې د پاملرنې او ستاینې وړ دي. داخو دقضیې یو اړخ شو ، بله خبره چې پـه دغـه اړه پردغـه مهال په ځانګړې توګه دیادونې وړده هغه داده چې یوشمیر علمي هڅې چې د پورتنیو لیکوالو دمطالعاتو پرتګلوري یې وده وکړه ، هغه دادي چې موږ په دغه زماني پیرکې د کره کتنې په برخه کې دمسلکی څیـرو او نقـادانو سـره چـې اصلی دنده یې ترډیره حده کره کتنه ده له علمي کارو سره هم مخامخ کیـږو، په دی مانا چې دلته یوشمیر کره کتونکي داسې هـم رامـنځ تـه شـول چـې ترپخوانیو لیکوالو او څیړونکو یې لیکنې اوڅیړنې ژونـدۍ او دمعاصـرې کـره کتنې له اصولو سره برابرې ښکاریدې. دوي په خپلو کره کونـو کـې د علمـي

(c) ketabton.com: The Digital Library

قضاوت خبره جدي نيولې وه او په دغه برخه کې يې په پښتو ادبي بهيرکې دکره کتنې په نامه يونوی ميتوديک څپرکی پرانيست.

دغه ډله او د دوی نظريات د رواني پيړۍ په څلويښتمو کالونو کې په کابل مجله کې تر سترګوکيږي او دا په ډاګه کوي چې په نسبي توګه دکره کتنې پرعلمی متيود لوژۍ برابر څه را منځ ته کيږي همداده چې دلته دوه جريانه موږ ليدای شو ، يو هغه چې دنورو ليکوالو د نظرياتو پربنسټ رامنځ ته شوی او بل هغه چې د پښتو ليکوالوپرنظرياتو رامنځ ته شوی او يايې وده ورکړې ده . مانا داچې په دغه وخت کې کره کتنه د وروستيو علمي پرمختګونو له علمي روح سره خپله لاره زموږ تر پښتو ادبی بهير پورې هم راباسي او سړي په دي ډاډه کوي چې دغه انتقادی هلي ځلې کولای شي دادبي مطالعاتود يوې روښانه راتلونکې په لور خپله لاره ور وباسي . دباندنيو ليکوالو په ډله کې يوهم روسي پښتو پوه ګ . ف . ګيرس دی چې په دغه مهال کې دکره کتنې په اړه ليکي :« په افغانی مطبوعاتو کې انتقادونه اود ادب مسايل شته ،خو عمومي جنبه لري ، او په خصوصي ډول سره ددغه انکشاف جريان دتجزيي لاندې نه دی نيول شوی . دپښتنو فلالوجستانو ډيرمقالې داسې دي چې يوازې توصيفی رنګ لري نه واقعي ...» (۱)

دګيرس خبره هم هغه د (علوم ادبيه) دپلويانو ده چې دوی دهرڅه په باره کې ليکل اودهرڅه په باره کې يې خپلې خبرې درلودې ، دده مراد له واقعيتوبه زه فکرکوم هماغه علمي انتقادي ليکنه ده چې دادبی آثارو دشکل اومحتوی په باره کې بايد خپل تحليل، تجزيه او نتيجه ګرې وړاندې کړي . ګيرس په دغه برخه کې يوڅه علمی هم مخکې تللي دی اويولړعلمي ليکنې يې هم کړې دي چې يوه يی هم داستاد رښتين پر (پښتو ادب تاريخ) باندې تبصره ده چې ليکي :

(c) ketabton.com: The Digital Library

« ... ددې کتا ب ليکل دپښتوادبياتو دتاريخ په موضوع کې لـومړی کـاردی او همداوجه ده چې له نيمګړتياوو څخه بې برخې نه دی ، دپښـتو دادب د دورو ويش چې دکتاب له خوا پيشنهاد شـوي دی صـحيح نـه دی ، ځکـه دا دورې دپاچهانواو اميرانو دتغيراو تبديل پربنسټ ټاکل شوي دي ، بايد دادب د دورو ويش په خپله د ادبي پيښو دوختو له مخــې ټاکـل شـوې وای . ايـدياليوژيک مسايل او ديوه ليکوال داستادی فن په کې تشريح شوي نه دي ، ددې پرځـای چې د اوسنيو نثرليکونکو آثار تجزيه کړي ، مولف يــوازې د دوی نومونـه پـه فهرست کې درج کړي دي »(۲)

---

(۱) ګ . ف . ګيرس ، پښتو ادب ته يوه عمومي کتنه ، کابل مجله ، (۱) ګڼه ، ۱۳۴۱ کال ۱۳ مخ .
(۲) همدغه اثر (۱۴) مخ

دګيرس کوم آثار چې ارواښاد معتمد شينواري په دغو کلونو کې له روسي ژبې پښتو ته راژباړلي ، هغو زمونږ ددغه عصر دانتقادی بهيرله ودې ســره د علمــي لارښود په توګه مرسته کړې ده ، مانا داچې دغو آثارو لږترلږه داخبره مونږ تــه را په ګوته کړې چې پښتو کره کتنه کارغواړي چې بايد دهغې دعامولو او ودې ورکولو په کارکې رغنده کارته ملاوتړل شي ځکه نوزه فکرکـوم چــې ددغـو ليکنو روزنيز اړخ زمونږ د راتلونکولپاره په علمی لحاظ دپاملرنې وړو.
دهمدغې لړې (دکابل مجلې په خلويښتم کالونه) په ترڅ کې دپوهاند رښتين ، الفت ، خادم ، استاد روهي او شپون يولړ ليکنې ځانګړې تکلاره وهــي چــې دلته يې په يوشميرليکنو باندې لنډې خبرې کوو :
د پوهاند رښتين له خوا په دغه دوره کې يو لړ ليکنې په کابل مجله کې خپرې شوي ، چې په علمي لحاظ د پخوا په انډول د پاملرنې او يــادونې وړ دي ، مانــا داچې له کره کتنو يې يو څه علمي تومنه ترلاسه کيــدای شــي ، او پــه خپلـو ليکنو کې کولای شي دښه اونيمګړي اثر ، کره او ناکره ترمنځ خپل قضــاوت او

(c) ketabton.com: The Digital Library

انتقاد په سمه ژبه اوادبي انداز سره وکړي، دده ددغه مهال په ليکنو کې يوه هغه ليکنه دپاملرنې وړ ده چې ده د رحمان بابا دمشاعرې د ارزونې په باب کړې ده ، ددغې ليکنې يوه برخه دلته په ګډه ديوه نسبتآ ښه عملي انتقاد په توګه دلته را اخلو :

« بختانی هم ښه شعري طبعه لري ،مګر دلته ده د پخوانيوشاعرانو يادونه په ساده او روانه ژبه کړې ده ، او کوم نوي شی په لاس نه دي ورغلی . د ملګرو ياد عنوان هم سم نه دي ، ولې چې لرغوني شاعران هيڅکله د ملګرو په نامه نه ياديږي . په ملګرتيا کې هم عصري ، او هم فکري شرط دی ، يوازې کيدای شی چې هميش ، ساقي ، ساغر د ملګرو په نامه وبولي » (۱)

داستاد رښتين دليکنې دغه لړی تقريبآ په همدغه شان ترپايه پورې رسيدلي ده ، ترکومه چې ښکاري اوما دده دغه کره کتنه په غور سره ولوسته ، نو دا ټکی په کې له شکه پرته ښکاري چې د کره کتنې يوه ښه او په منطقی لحاظ يوه کره روزنيزه ليکنه او کره کتنه ده .

استاد الفت په دغه لړکې بل ليکوال دی چې ليکنې يې له تخليقي مزاج سره په رابطه کې رامنځ ته شوي ، دی لکه څنګه چې په خپلو ليکنو کې يو انتقادی ليکوال بلل شوی ، همداسې په خپلو کره کتنو کې يې هم دځانګړې ډول کره کتنې په پا م کې نيونکی کره کتونکي ليکوال دی ، دده کره کتنې هم يوډول تخليقي اړخ لري ، چې مورږ ته د يوې معياري کره کتنې حال او قال دواړه راپه ګوته کوي . دلته دده دهغې کره کتنې يو بيلګه را اخلو هغه چې د نامتو ليکوال

---

(۱) صديق الله رښتين (درحمان بابا مشاعرې ته يوه کتنه) ، کابل مجله ، (۲) ګڼه ۱۳۴۱کال ، (۱۴) مخ .

او شاعر بينوا په (اوسني ليکوال) باندې يې کښلې ده. الفت په داسې يو مهال او چاپيريال پورې اړه لري چې هغه د کره کتنې لپاره په ټوليزه توګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دهضميدو حوصله نه لري ، خو داچې دلته يې جرآت کړي دهغــه لامــل دادی
چې دي پربينوا باندې باور لري اوپوهيږي چې بينوا ديوه ليکوال په توګه ددې
زغم لري چې دده خبره هم واوري او هم يې وزغمي ځکه نو ليکي :
« ګرانه بينوا په عمر او په قلم دې برکت !
ستا په اجازه ستا په کتاب (اوسني ليکوال) څه ليکم ، يوازې ستاينه نه کــوم ،
په تاباندې اعتراض هم کوم ،ځکه چې ته هغومره تريو او تريخ سړی نه يې چې
څوک درنه لا په خوب کې هم وډارشي . ســتا يــو خصوصــيت دادی چــې تــه
محبوب کيدای شې او مهيب کيدای نه شې ... په هرصورت داويلی شــو ، چــې
ته په خپلو قضاوتونو او ادبي تبصره کې آزاد نه يې او انتقادي جنبــه پــه دغــه
کتاب کې نيمګړې ده . زه هم دغه نيمګړتيا دمجبوريــت او معــذوريت اغيــزه
ګڼم او تا نه ملامتوم ، مګرنورو خبرو ته دې توجه را اړم ، چې کــه زمــا نظريــه
درته ښکاره شي په نورو جلدو کې به ورته اعتنا وکړې اوهغه دادي : زمــا پــه
فکر په دې کتا ب کې دتاليف او تصنيف په لحاظ يو مشخص او معين پروګــرام
نه ی تعقيب شوی ، يعني دا توازن او تناسب په کې نه دی ساتل شوي چې پــه
يوه ليکوال باندې بايد څومره بحث وشي اود بحث اساسي ټکي او مهمې برخې
بايد کومې وي ... په دې کتا ب کې د ليکوالو اوشاعرانو په جمله کــې يــو نــيم
سړي داسې هم راغلي دی چې په مسلکي او اجتماعي لحــاظ د انتقــاد وړدی
مګر بينوا دا ونه شــوکړای چــې دهغــه اصــلي څيــره وښــيي ، امــا بــالعکس
مجبورشوی چې په ښه رنګ اوبڼه يې معرفي کړي . دا کتاب اساساَ دتخلص په
اعتبار الفبآ په ترتيب سره تدوين شوي او چا چې تخلص نه درلود نو بيايې نوم
په هماغه ترتيب راغلي دی ،يعني د نامه او تخلص ګډوډي په کــې ده ،نــو کــه
چيرې کتاب دنامه په لحاظ مرتب شوی وای دغه اختلاط نه پيښــيده ، ځکــه
چې نوم هرڅوک لري او تخلص ټولو ته نه دی رسيدلی ، او بيــا لا داســې هــم
شوي دي چې ځينې کسان چې تخلص هم لري تخلص ته يــې اعتبــار نــه دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورکړشوي بلکي نوم يې تخلص ګڼل شــوی دی ... دا و زمــا ديــوه ســطحی او سرسر نظرمحصول چې په دغه کتاب خرګند شو ، مګر زه دامنم چې زما دغــه کتنه نيمګړې ده ځکه چې ما ټول کتاب د کره کتنې په اساس نه دی کتلــي او يوازې دکتاب په ځينو برخو کې مې دغه څه وليدل چې ښــاغلي بينــوا دښــه سړيتوب او لويي سينې په اعتماد او زما اوډده د ټينګې دوستی او ملګرتيا پــه مرسته يې اظهار جايز وګڼل شو، زه ښاغلي بينوا ته سربيره ددغه مهم او درانه کتاب په تبرک داتبريک هم وايم چې ده په خپل د غه کتــاب بانــدې د ادبــي انتقاد ور پرانيست اوله هرچا څخه يې دکره کتنې غوښــتنه وکــړه ، يعنــي دا افتخار هم دده په نصيب شو چې له انتقاد نه ونه ويريده او ليکوال يې دخپــل کتاب دنقص اوعيب پلټلوته راوبلل ، مبــارک دې شــه ، بختــوره ورو ره دغــه کاميابي » (۱)

له دغې ليکنې څخه وروسته له ما او له هرچا سره داپوښتنه را منځ کيږي چې که چيرې

---

(۱) ګل پاچا الفت ، (اوسني ليکوال) ، کابل مجله (۱) ګڼه ۱۳۴۱ کال (۲۶ - ۲۷) مخونه

استاد بينوا او استاد الفت له پوبل سره دوستان نــه وای ، او دوســتي يــې نــه درلودای ، څه فکربايد وکړو چې د الفت به دغه انتقاد په دومره صراحت ســره پربينوا غوندې ليکوال ، سياستمدار او ښه شاعر باندې هغه هم پردغه مهــال کيدای شو ؟ زه خو وايم چې که دوی دواړه دوستان نه وای دا ډول انتقــاد بــه هم کله هم پريو ادبي اثر (اوسني ليکوال) باندې مونږ نه درلــود ، ځکــه چــې پردغه مهال خو کره کتنې ته زمونږ ليکوال اوشاعر په علمی نظر نه کتــل اونــه پرې پوهيدل ، استاد الفت په ډاګه وايي چې دې داسې نقاد نه دي چې څــوک يې نقد ونه زغمي نقد به ورباندې ونه کړي ، په داسې حال کې چې دا ډول بــې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پلوي ، پرداسې لوی ليکوال او شاعر لکه الفت باندې هم په خپله يو انتقاد دی .

له استاد الفته را وروسته په دغه بهیرکې اوس يوه بل پړاو ته ورمخه کوو ، هغه پړاو ته چې دهغه په ترڅ کې پښتو کره کتنه دخپلې ودې له هــره پلــوه نــوي پړاو ته ورداخليږي، په دغه پړاو کې کره کتنه په يوه مسلکي تګلوري ور مخه کوي ، په پښتوادبي بهير کې دلومړي ځل لپاره موږ تــه ديــوه مســلکې کــره کتونکي پته لګيږي لکه استاد صديق روهي ، روهي سره له دي چې په ښوونه او روزنه او فلسفه کې يې زده کړې وکړې خو دعملي کار اوتحقيق ســاحه يــې بيا هم کره کتنه شوه ، په شرقی ادبياتو کې تراوسه پورې په دغــه برخــه کــې ديوه مسلکي ليکوال پته ان په نورو ګاونډيو ژبو کې هم نه ليدل کيــدل، خــو روهي په دغه بهيرکې په يوه ځانګړي جراآت سره را څرګندشواود لومړي ځل لپاره يې د عالم کره کتونکي په توګه په ليکنو لاس پورې کړ. دده دليکنو لړۍ په تيره بياد کره کتنې په اړه د کابل مجلې په ترڅ کې ترسترګوشوې، د روهي په اړه به په راتلونکې ډيرې خبرې ولرو، ځکه چې هغه موږ دادبياتو په مادي او معنوي اړخ دخپلو مطالعاتو او څيړنو په تــرڅ کــې آشــنا کــړو ، ده د روانــې ميلادي پيړۍ په دويمه نمايي کې وکولای شول چې دمعاصرې مترقي اوعلمي کره کتنې اصول پښتو معاصر ادبي بهيرته ورمعرفي کړی او دايــي د معاصــرو ادبي بهيرونو د اغيز په اړه ترټولو مهم راز او رمز وباله ، روهي په دغه ترڅ کــې هغه مهال عملي ګامونه پورته کړل چې دی دکابل مجلې مدير وټاکل شو ، دده په دوره کې کابل مجله ديوې نګه ادبی او تيوريکی مجلې په توګه خپله دنــده پيل کړه . کومې ليکنې چې دده له خوا په دغو خپرونو (کابل مجلــه ، زيــري او نورو کې) خپرې شوې ، هغه له يوې خوا زموږ دپښــتوعلمي کــره کتنــې پــه ځانګړې اوله بلې خوا دعمومي ادبی ودې په برخه کې د لارښوونو په توګــه را پرکيږي چې په خپل دريځ سره يې په خپل وخت کې ډير لړزانک پلونه ونړول

(c) ketabton.com: The Digital Library

، اودکابل مجلې په پاڼوکې يې ستره پانگه خپره کړه ، ده د روانـــې پيــړۍ پــه دويمه نمايي کې دده په نغوته يوه کره کتنه لکه څرنگه چې دکتاب ليکوال يې له ده انگيري دهغه د (دنبوغ او عبقريت کتاب ته يوه کتنه) پــه نامــه خپـــره شوې ده ، په دغه مقاله کې دخادم صاحب پورتنی اثر په علمي او دقيقه توگــه لوستل شوي او دنبوغ موضوع چې دخپل فلسفي ماهيت له مخـــې پــه ډيـــرو کمزورو دلايلو توضيح شوې دلته دمقالي دليکوال له خوا په معقولو دلايلو سره چې پرنوموړي کتاب باندې ليکل شوي انتقادشوي ده چې يوه برخه يې دلته را اخلو : « ۴ـ دنبوع اقسام ، ترعنوان لاندې (په يوديرشم مخ کې) ملنگ جان ، شيرزاد آهنگراو خليفه سکندر آهنگر دنوابغو له جملې شــميرل شـــوي دي . ملنگ جان ته نا بغه نه شو ويلای ـ البته ملنگ جان يو ملي شاعردی ، دده له اشعارو ملي احساسات اودپښتونولي جذبه څرگنديږي په ساده اوعامه فهمــه ژبه يې خپل مطالب بيان کړي او شاعرانه تخيل يې درلــود. شــعري فکــر يـــي دعوامو له فکر سره برابردي نو ځکه ځينی عوام خلــک ورتــه خوشـــبين دی اوکه دهغوی په نظر نابغه ورشي هم د تعجب ځای نه دی امــا کــه پــه علمـــي اجتماعي اوادبي اساس ورته گورو نو دده شعر کــوم ابتکــاري شــعر نــه دی ، اوداسې مطالب يې ذکرکړي چې ترنه مخ کې ځينې نور شاعران پرې غږيــدلي دي اوپه دغه عصرکې خو هرسړی په دومره جزيی خبرو پوهيږي نن ورځ پــه افغانستان کې ښه شاعران شته چې د اجتماعي ، فلسفي ادبي افکارو خاوندان دي چې ملنگ جان ته داحق نه ورکول کيږي چې دهغوسره دي مقايســه هــم شي ځکه دملنگ جان او د دوی ترمنځ ډيرزيات فرق شته .

مگر دابه ومنم چې دعوامو شاعرانوپه ډله کې راتلای شي نو که څــوک ملنــگ جان ته دنابغه خطاب وکړي دامعني به ولري چې تقريباً هر شـــاعر نابغــه دی » (۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څه هم دغه کره کتنه داستاد روهي په نامه نه ده خپره شوې ، خــو داچــې دی دکابل مجلې چلوونکی دی استاد خادم خپله ځوابیه کره کتنه چې خــدای شته علمآ خواره ده روهي صاحب ته په ګواښ سره داسې پیل کــوي : « کابــل مجله د دپښتو ټولنې میاشتنې نشریه ده ، چې مسوول چلونکي یــې ښــاغلي محمد صدیق روهي دی ، زه هم په پښتو ټولنه کې کارکوم ، نو زه او دی دواړه همکاران یو. روهی صاحب دکابل مجلې دسرِ کال په (۵۱۳) ګڼه کې یوه مقاله خپره کړې ده چې عنوان یې دی (دنبوغ او عبقریت کتاب تــه یــوه کتنــه » دامقاله دعبدالحکیم هلالي پــه نامــه خپــره شــوې ده ، لیکــونکی د ادبیــاتو دپــوهنځي محصــل ښــودل شــوی دی خــو پــه تیــرو څوکــالوکې چــې زه دادبیاتودفاکولتې استادوم ، دغه محصل ما هیڅ لیدلی کتلــی نــه دی اوهــیڅ پیژندګوي ورسره نه لرم خو زما اریانتیاپه دي کې ده چې دوســتي او دښــمني خو دواړه دپیژندګلوي څخه پیداکیږي. » (۲)

خادم صاحب دخپلې لیکنې په ترخ کې په دغه اړه دوام ورکوي : « ... له دغــه پورته عباراتو ، طرز اسلوب ، سیاق او سباق څخه هرچا ته معلومیدای شي چې مقاله انتقادي نه ده ، انتقامي ده ، په دې خبره باندې نور دلایل او شــواهد هــم شته ، یو له هغو څخه دادی زه چې دپښتوټولنې سابقه دار غړی یــم ، روهــې صاحب زما مقالې دري څلور میاشتې ځنډوي اوپه کابــل مجلــه کــې یــې نــه نشروي او په مقابل کې یې دغسې مقــالې پیــداکوي او بــې دپښــتوټولنې لــه مشورې یې په خپل مسو لیت نشروي. که نه وي نو دیومحصل څه سرخوږیږي چې دحسادت او انتقاد له احساسه ډکه مقاله دپښتوټولنې دیــورکن پرعلیــه هغه هم دکابل په مجله کې خپره کړي. داخبرې که د فاکولتې دکوم استاد پــه خوله شوې وای خو یوه خبره وه ، مګر یو شاګرد څنګه کولای شي دبي موجبه قهر دسرولو دپاره دفاکولتې پراستاذانو اس وځغلوي ... » (۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخکې تردې چې دپورتنۍ لیکنې سره اړوند د روهي یادګیرنه دیوې ښې کره کتنې په توګه

---

(۱) عبدالحکیم هلالي ، (دنبوغ او عبقریت کتاب ته یوه کتنه) ، کابل (۴) ګنه ۱۳۴۱ (۵۳) مخ .
(۲) قیام الدین خادم ، (دنبوغ او عبقریت کتاب) کابل مجله ، (۸) ګنه ، ۱۳۴۱ (۳۱) مخ .
(۳) همدغه ګنه (۳۴) مخ .

کټ مټ رانقل کړو ، باید یوه خبره په پام کې ونیسو چې په پورتنې کره کتنې کې دوه ټکي دخادم صاحب کمزورتیا ډېره اوچته راڅرګندوي یو داچې وایي دښمني او دوستۍ دپیژندګلوۍ له مخې کیږي، داکومه ادبي خبره نه ده ، دخادم صاحب په ځواب کې د انتقاد پرځای یوازې فردي ګیلې او اداري اړیکي په ګوته شوي دي ، چې داکار دادبی انتقاد په فرعي څنډه کې دبحث وړکیدای شي. بله مهمه خبره داده چې داډول دریځ نه شي کولای دیوشاعراو لیکوال ادبی مهارت او ماهیت په ګوته کړي ، برعکس خبره له اصلي مسیره پربله خوا بیایی همداده چې ترننه پورې مورِ ځاني ګیلې او انډیوالي له ادبی مسایلو څخه نه شوبیلولای .

ددغې مشاجرې په پای کې استاد روهي دکره کتنې پر میتود لوژۍ باندې ولاړه نتیجه ګیري کړې اوخپله کره کتنه یې چې د کره کتنې ځانګړنې په کې ښکاري زمورِ په واک کې راکوي لکه چې لیکي : « کابل مجلې پښتوادب ته دخدمت په غرض همیشه تخلیقي اوتحقیقي موضوعات خپاره کړې دي اوزیار یې ایستلی دي چې په پښتوادب کې دانتقاد (Criticism) لار پرانیزي ،همدارنګه دپښتو ژبې ، پښتنې کلتور او دپښتنې ادبي رجالو دمعرفۍ دپاره یې موثر ګامونه او چت کړي دي اودخپلو هیواد والوداستفادې دپاره یې علمي او اجتماعي مضامین نشرکړي دي. مخصوصآ په دې وروستیو وختو کې یې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبي انتقاد خواته زياته توجه کړې ده . خوله بده مرغه زمــوږ اکثــره ليکــوال دانتقاد له فن سره لکه ښنګه چې ښايي آشنا نه دي ، زه دامنم چــې تراوســه پورې زموږ په ليکنو کې په سلو کې سل خالص او صادقانه انتقاد ډيرکم ليــدل کيږي او همدارنګه کوم ليکوال چې د انتقاد په معرض کې واقع شي ، دهغه پــه دښمني او شخصي اغراضو يې تعبيروي ، البتــه ددې خبــرې علــت واضــح او ښکاره دي اوهغه داچې موږ په دې برخه کې ابتدايي ګامونــه پورتــه کــوو ، او ابتدايي ګامونه کلک او مضبوط نه وي ، کابل مجلې دپښتومشــهورو ليکوالــو دمعرفی په سلسله کې دهيواد دپياوړو اديبانو لکه ښــاغلي رښــتين ، بينــوا ، ښاغلي خادم او ښاغلي الفت پرآثــارو او ليکنــو بانــدې انتقــادي تبصــرې او مضامين خپاره کړي دي ، موږ ته دا معلومه ده چې په مترقــي هيوادونــو کــې پرتېولو مهمو آثارو او علمي شخصيتونو انتقادي مقالې ليکل کيږي اوهغه آثــار چې له انتقادڅخه پاتې شي ، دخلکو په نظر ارزښت نه لــري . دهمــدې اصــل پربنا موږ په مجله کې دعلمی او ادبي انتقاد دپاره دروازه خلاصه کړه اوعلمــي او ادبي انتقادونه مو خپاره کړل ، خو ددې انتقادونو دځينو په مقابل کې عکس العملونه را پيدا شول او په دې وسيله يې موږ خپلونيمګړتياووته ملتفت کــړو، هيله کوو چې په راتلونکې به دخپلو همکارانو او پوهو ليکوالــو پــه مرســته او لارښونه دمجلې انتقادي برخه ډيره ښکلې او ســپيڅلې شــي. مــوږ هروخــت انتقاد اوريدو ته حاضر يو ځکه چې بې له انتقادڅخه پرمختګ او ترقي منــتځ ته نه شي راتلای . دعلمي او ادبی کره کتنــې دروازه چــې د مجلــې لــه خــوا پرانستل شوې ده دعلمی او ادبی کره کتونکو پرمخ خلاصه وې او دانتقاد دفن دتعميم اوترويج دپاره به مقدماتي خدمت وکړي . دمجلې اداره پښتو ليکوالــو ته بلنه ورکوي چې ترټولو دمخه پرموږ انتقاد وکړي اودعلــم او ادب دخــدمت دپاره له موږ نه خپله مرسته اوهمکاري ونه سپموي » (۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱) محمد صدیق روهی ، (یاد گیرنه) کابل ۱۳۴۱کال (۸) گنه ، (۴۸) مخ .

داستاد روهي ددغه پير په كره كتنو كې دالاندې كره كتنې دیادونې وړدي : « دكره كتنې تاريخي پس منظر او معيارونه ، دادبي كره كتنې ادب (ايتكيت) ، د روښانيانودنهضت خرنګوالی دتاريخ اوفلسفي په رڼاكې ، لـه روښانيانوسره داخوند درويزه او اخوند پنجو دمخالفت اصلي علتونـه ، داخونـد درويـزه پـه ليكنو كې دپښتنو دكلتور او اجتماعي سايكالوجي انعكاس، دميافقيرالله جلال آبادي دپښتو شعرونو سبک ، دميافقيرالله په (طريق الارشاد) کـې دشـريعت اوطريقت موضوع ته كتنه ، دخوشال دښووني اوروني فلسفه، دخوشال ختک سواتنامه (دټولنيزو اصلاحاتو هينداره) دخوشال اخلاقـي ايـډيال دخوشـال داخلاقی ايډيال په حيث ، دخوشال په آثـاروکې دمضـمون اوشـكل تنـوع ، رحمان بابا اود اشراق فلسفه ، دپښتو لومړني درسـي كتـاب تـه يـوه كتنـه ، دپښتو يوه قلمي نسخه ، په پښتو كيسوكې رياليستيک تمايلات، دكابل مجلې دپنځوس كلنی نشراتی دوري عمومی خصوصيات او نور... »(۱)
په دغه دوره کې بل زموږ دنظروړ بل كره كتونكي حبيب الله تږی نيازی دی (ما دخپل تيز دليكلو پرمهال ديو شميرسياسي ملحوظاتواو بنديزونو له امله يو ازې نيازي ليكلي و) نيازی دخپل وخت او دكره كتنې په برخه کـې علمـي او مترقي تګلاره پرمخ بيايي ، او په خپل عصرکې دكلكو علمي اصولو اوميتودونو پلوی و، ده هڅه كوله چې ادبي كره كونه بايد دخپلو جـدی اصـولوپه رڼـاكې پښتو ادبياتوته لاره ورپيداكړي. دتږي نيازي په اړه يو ټكي دويلو وړدی اوهغه داچې ده دخپل ادبی ژوند په ترڅ کې هراړخيزې هڅې كړې دي، پـه لومړيـو کې يې ادبي ليكنې زياتې كولې، پرپښتو معاصرادب باندې يې ليكنـې جـالبې ليكنې دي همداده چې استاد روهي دده په اړه ليكي : « په ۱۳۳۷کـې حبيـب

(c) ketabton.com: The Digital Library

الله ترې د مجلې (کابل) مدیرشو، دده دلیکنې لهجه تونده وه نــو ځکــه د درو ګنو له خپرولو وروسته دمجلې له مدیریت نه موقوف شو... » (۲)

دده دتوندې ژبې اوتوند ګوزار اغیزدده په آثارو کې هــم خرګنــددی، دادبــي آثارو دکره کتنې پــه برخــه کــې یــې تــل پــه بــي زړه ســوي ګــوزارکړی او یوشمیرداسې کره کتنې ترې پاتې دي چې زموږ په معاصر کــې ادب ، او کــره کتنه کې په علمي لحاظ ځانګړی اهمیت لري. دده په دغو لیکنو کــې ده یــوه لیکنه (معاصر افغاني ادب) ده چې په ۱۳۳۹ کال کې په کابل مجله کې چــاپ شوې ده ، ترې په دغه مقاله کې دپښتومعاصرادبي بهیــر پــروده ، او وروســته پاتې باندې خبرې کوي او ورسره سره پریو شمیر لیکوالواو شاعرانو لکه خادم ، رښتین ، تره کي ، الفت ، مجروح، زمریالي ، بینوا او جلالي بانــدې یــې هــم خپله تبصره کړې ده. په دغه ترڅ کې دی دبینوا په اړه لیکــي : « بینواکــه لــه نورهرڅه بینوا دی ، نود شعراو ادب په نړۍ کې خو یې برخه په خپل وخت کې ترهیڅا کمه نه ده، دی هم په نظم او نثرکې ډېره ستره برخه لري ، آثاریې پــه مستقل او متفرق ډول د وطن په مطبوعاتو کې خپــاره شــوي دي. دبینــوا یــو ډیرستر امتیازدخپلې دورې په لیکوالو کې دادی چې د ډرامې په لیکلو کې هم ماهراو (زوړګنهکار) یې ددې لړلیکنو یوه نمونه ده ، که دښاغلي بینوا په نثــر کې دابرخه نه وي ، نو سړی ویلای شي چې دده دنظم خوا لــه نثرڅخــه ډېــره قوي ده... بینوا په هرحال بینوا دی اودعیش اوعشرت باده یــې لــه بینوایــانو څخه نه شي بیلولي ، ځکه دی هغه ښوک دي چې په اخترونوکې دیتیمانو پــه حال ځوریږي ، او دپردیسان په هدیره اوښکې تویوي ... » (۳)

---

(۱) محمد صدیق روهی ، ادبي ښیړنې ، کابل ۱۳۶۰کال (۸) ګڼه ، (۲۹۹) مخ .

(۲) همدغه اثر (۳۰۰) مخ .

(۳) حبیب الله نیازی ، معاصر افغانی ادب ، کابل مجله (۷) ګڼه ، ۱۳۳۹ کال (۴۹) مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترې د خپلې مقالې په پای کې بیاهم د (نوي میلان) تر کوچني سرلیک لاندې یونتیجه ګیري لري چې دهغې له مخې دده د کره کتنې او کره کونې مهارت او جرآت ډیراوچت ښکاري او لیکي چې : « دپورته خبرو په پای کې بایــد داهــم وویلي شي، چې په معاصر افغاني ادب کې یو نوی میلان د ورایه ځرګنداوهغــه دادی چې (ادب دژوند لپاره) همدا میلان و چې له یوې خوا په افغاني ادب کې ولسي فکرغښتلی ا وله بلې خوا ادبي لیکنې ولســي ژبــې او ژونــد تــه رتــې ورنږدې شوې ، ځکه چې دامهال افغانی لیکوالو هم له دې ســترحقیقت څخــه ډډه ونه شوه کړای چې ادب باید یو هدف ولري ،اودا هدف باید ولس وي ، البته په دي کې شک نشته چې دکیسو ځینې مثالونه په افغاني ادب کې دڅه پخــوا مهال څخه هم ښودل کیدای شي ، اما په واضیح او ریالستي بڼه دا برخه هلتــه ځرګنده ده چې په غربي ژبو پوه افغانی لیکوال هم میدان ته راوځي اوپــه دې لاره کې څوک چې سره له یوې لفظــي کمزورتیــا د اولیــت حــق لــري هغــه نورمحمد تره کې دی ، ځکه دی نه یوازې دوخت او مهال په لحاظ دمخــه دی بلکي په افغاني لیکوالو کې یواځنی لیکوال دی چې ادبي لاره یې یوازې همــدا لاره ده ، اوبس ... کوم لیکوال چې وروسته تر تره کي په دې لاره خوځیدلی او آثاريي په متفرق ډول سره په مطبوعاتو کې خپاره شوي دی ، دهغوی آینــده روښانه او دپوره ډاډ وړبریښې امید دی چې د راتلونکي لپاره پــه افغــاني ادب کې دآسمان ځلانده ستوري وي. »(۱)

لنډه داچې ترې نیازی زمور په معاصرې کره کتنې کې په علمي لحاظ یواوچت او عالم لیکوال اومنتقید دی ، هسې چې دده دخپلو ادبیاتو راتلونکي ته روښانه خوبونه لیدل او ددغو ادبیاتو لپار یې روښانه لارښــونې کــولې ، همداســې دی زمور دمعاصرې کره کتنې په روښانه تاریخ کې دقدر وړ روزونکي او لارښونکی دریځ او ځای لري .

(c) ketabton.com: The Digital Library

زمورږ په انتقادي بهيرکې بل دپاملرنه وړ څيره سـعدالدين شـپون دى ، دغـه نوميالي ليکوال هم دخپل ادبی خدمت په ترڅ کې دپښتو ژبـې ، پښتـتو ادب، پښتو کره کتنې اوادبي تيورۍ په برخه دپاملرنه وړ ادبي مرغلرې زمورږ په واک کې راکړې دي. شپون په ليکوالۍ کـې ډيرحسـاس ، خيـرک اودپښـتو ادب پرراتلونکې باندې ډاډمن ليکوال دی، مخکې تردې چې زه په دغه برخـه څـه ووايم ښه به داوي چې دبينوا ليکنه په دغه اړه دلته راواخلو : « ... که څه هم ما دښاغلي شپون ډيرآثـار نـه دي لوسـتي خـو څـه مـې چـې ليـدلي هغـه ډيرخوندوراودنوې زمانې دليکنو په څير با کيفه دی ، نو يقين دی چې دا زلمی ليکوال به ډيرژر دپښتو ژبې ښه يوخ عصري ليکوال او نامتو شاعرشي. » (۱)

---

(۱) پورتنی مقاله (۷۵) مخ

(۲) عبدالروف بينوا ، اوسني ليکوال ، دويم ټوک ، ۱۳۴۱، (۷۵۵) مخ

شپون په پښتومعاصر په تيـره بيـا د کـره کتنـې پـه برخـه کـې د درنـاوي وړنامتوليکوال ځای او دريځ لري ، که څه هم ده پـه دغـه برخـه کـې زيـاتې تيوريکې ليکنې نه دي کړې ، خو هغه لږ څه چې ده په دغه برخه کې ترسـره کړي هغه ډيرمهم او دپاملرنې وړدي. دده تخليق هم په خپل ذات کې يـو ډول ټولنيز نقد بلل کيږي ، خو څه چې ده د کره کتنې په برخه کې ترسـره کـړي، هغه په را وروسته کې د يوشميرلپاره نه يوازې د لارښود بڼه لـري بلکـه (يـو شمير) تراوسه دده پرآثارو شخوند وهي ، اوان چې د غلا ترپولي يـې دده لـه ليکنوکاراخيستی دی ، شپون لومړنی ليکوال و چې يو مهال يې داخبره کـړې وه چې (ادبی ټوټه مه ليکي ، دهغه پرځای شعر ته پاملرنه وکړئ) خو وروسته يو شمير نورو داخبره پرته له دې چې دده نوم ياد کـړی پـه خپلـو ليکنـوکې ځانونه پرې خانتما کړاوهماغه ناره چې ده پورته کوله دهغوی له خولو پورتـه کيده ،همداده چې دده يادونه زما ددغه تحقيق په برخه کې زما لپاره مهمه وه

(c) ketabton.com: The Digital Library

. شپون صاحب د کابل مجلې له لارې يو شميرمقالې دمعمولي کره کتنې يو لــړ بيلګې خپرې کــړي دي ، دکــره کتنــې پــه برخــه کــې دده ليکنــې لکــه (داستايفسکي) (هنرمندان معاصــر) پــه بــاب يــوه لنــډه تبصــره (دپښــتو معاصرشــعرته يــوه کتنــه) (پښــتو ادبــي نثــر) او داســې نــورې دي . پــه پښتومعاصرشعرته يوه کتنه کې دپښتو معاصرشعر بهيرپه بشپړه توګه څيــړل شوی دی. ترکومه ځايه چې ما ته ښکاري ، ده دغه کره کتنــه د نيــازي دکــره کتنې پرمختللی شکل دی ، خو په يوه توپير هغه داچې په د غه کره کتنه کــې دسراج الاخبار په شاعرانو باندې دشکل په لحاظ کلــک انتقــاد شــوی دی. او وروسته يې دمعاصر شعراو شاعرانو پرآثارو باندې هم خپلې ليکنــې تــه دوام ورکړی دی ، کله چې د الفت ، خادم او بينوا د شعرونو بيلګې راوړي نو بيا دهغو دتحليل په پای کې ليکي : « په پورتنيو نمونو کې مې فقط د دريوشاعرانوآثار وړاندې کړي دي چې اول قيام الدين خادم ، دويــم ګــل پاچــا الفــت او دريــم عبدالروف بينوا دی ، دغه دری شاعران چې زما دليکنې په وخت کې ژونــدي دي اولاهم د پښتولومړۍ درجه شاعران ګڼل کيږي. ما ددې دپاره غوره وګڼــل چې يوهم مقلد نه دي ، او تريوه حده ځانله بيل بيل سبکونه لري ... لــه هغــې وروسته الفت هم د ويښ زلميانو په ډله کې ورګډيږي او داسې اشــعار لکــه د« اعلحضرت حضورته »او « زما ګناه » « دنازميرمنې » له ۳۰کال څخه راوروسته دی اوترورروســـته يـــې « دمونشـــن دســـفريوه خـــاطره) ده چـــې وايـــي : د هغواشعاروپه ډله کې دی، چې موږ ورته دويمه برخه وايو او صلح کل ، ښکلاو هنراو دصلح نړۍ په کې راځي ، داهغه مرحله ده چې دالفت په جهانبينۍ کــې ښکاره وسعت راځي ... تردغو دواړو پاس يادشوو شاعرانو بينوا زموږ عصــرته ډيررانږدي دی ، دبينوا په اشعارو کې مذهبي فکرما ونــه ليــد بلکــي يــوډول وطني او په عين حال شرقي انقلابي فکر دده په هرشعر کې تجــلا کــوي . دی هم د ويښو زلميانو په نهضت کې شامل و... » (۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپون همدازار داجمل ختک، غني خان او لایق ایجادیات یــې مطالعــه کــړي اوددغې کره کتنې په نتیجه کې یې ددغو شاعرانو په افکاروکې ښــه نوښــتي افکار هم موندلي اود هریوه په باب خپله نظریه وړاندې کړې ده ځکــه نــو یــو ځای دلایق او اجمل دشعرونو او افکــارو پــه بــاب لیکــي : « داجمــل او لایــق دشعرونو په منځ کې یو فرق دادی چې اجمل یوازې پښتانه یادوي ، اودخــاص پښتونخوا سره سروکار لري او لایق له بله پلوه داسې یوې ټولنې ته شــعروایي چې په هغو کې پاړسي وان ، هزاره ازبک اوتــرکمن پراتــه دي ،یعنــي دلایــق مخاطب داسې ټولنه ده چې په هغې کې له یوه نه زیات کلتوري واحدونه ژوند کوي ، سالنګ، چونغر، بدخشان او داسې نور شعرونه دلایق کلام ته یو وســیع شکل ورکوي اوداسې بریښي چې لایق تراجمله دډیرو سره غږېږي ... » (۱)

---

(۱) س.ش. پښتو معاصرشعرته یوه کتنه، کابل مجله (۷) ګڼه ، ۱۳۴۱ کال (۳۵) مخ.
(۲) همدغه مقاله (۱) ګڼه ۱۳۴۱ کال ، (۱۸) مخ

لنډه داچې پرشپون صاحب برسیره یــو شــمیر نورلیکــوال هــم وو چــې یــو شمیرمقالې یې دکره کتنې په برخه کې دپاملرنې وړ وو ، ددغو لیکوالو مقــالې زیاتره په زیري ، کابل ، کابل کلنی ، وږمه مجله ، ننګرهار مجله ، کندهار مجله ، پکتیا مجله (په دغو ټولو کې خپرونو کې یوازې کابل مجله ژونــدی ده دانــور ټولې یومهال خپرېدې او له منځه لاړې) اونوروخپرونوکې خپرې شــوې دي. د دویمې نمایې په کره کتنوکې یو شمیرلیکنې لکه د (چونغر) سریزه دیوه ښــه تقریظ بیلګه بلله کیږي .

دادبي کره کتنې دژانرونو پراختیاکې هم یو لړپرمختاوې ترسترګو کیږي ، مانا داچې دکره کتنې یو شمیرژانرونو پردغه وخت کې وده کړې او یــو شــمیرخو نوي هــم رامــنځ تــه شــوي دي لکــه انتقــادی مرکــه چــې دزیــرې او یــو شمیرنوروخپرونو له لارې په دغه برخه کې ترسترګو کیــږي. د ۱۹۷۵او ۱۹۷۶

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلونو په موده کې د زیرې جریدې اقتراحګانې چې پرهغه مهال دځوان کره کتونکي زلمي هیوادمل (*) په هلوځلو رامنځ ته شوې زموږ دکره کتنې په تاریخ کې دیادولو وړ دي ، دا یوجالب بحث و چې نامتو لیکوالو لکه علامه حبیبی ، علامه رشاد ، پوهاند رشتین او نورو برخه په کې واخیسته اود یو شمیر ادبي مسایلو په اړه که څه هم په ځینو برخو کې خورا تونـد هـم وو انتقادي مقالې ولیکلي. په دغه بهیر کې دحبیب الله رفیع او هیواد مل نومونه په ځانګړي توګه دیادونې وړدي. رفیع صاحب په دغه زماني پیرکې د یو شمیرآثاراو دیوانو په خپرولو باندې کاروکړاوپرهغو باندې یې لیکنې اوهڅې د متني کره کتنې په برخه کې د یادونې وړدي .همداسې دڅه کم دریو لسیزو په اوږدو کې دهیوادمل هلې ځلې دپښتوادب دبډایی په برخه له یاده نه شي وتلای ، دده یوشمیر لیکنې د وړمې مجلې او زیرې لـه لارې ډیرې مهمې او جالبې وې ، دده تر ټولوفعاله برخه اخیستنه دزیرې دمسوو لیت پرمهال وه چې دپښتوکره کتنې په کیفي او کمي وړتیا کې نه هیرودونکې دي.

په همدغو کالونوکې دوږمې مجلې کره کتنې په تیره بیا د پوهاند زیار دمدیریت پرمهال ځانګړی انتقادي ارزښت درلود.زیارپردغه مهال پـه وړ مه کې دکتاب پیژندنې یو جالب بحث ترلاس لاندې ونیو چې د هغه په ترڅ کې به پښتوخپاره شوي آثارپه ادبی او ژبنې دواړو لحاظو معرفي اوارزول کیدل.

استاد زیار په دغه دوره کې د همیش خلیل پر (چارګل) باندې کره کتنه کړې چې یوه برخه یې دلته را اخلو :

« لیکونکی ، همیش خلیل ، دخپروونکي دارالتصنیف چاپخانه ، منظورعام پیښور (پریس)

دخپریدو نیټه ۱۹۷۳ کال ، فبروری ، مخونه (۱۱۶) کچه ۱۲. ۱۸ سم.

دهمیش دامثلیکی دځلورونه ، چې دنهوهمیشه ګلونو(افسانو) یـو ښکلی جونګ دپښتونولی پتنګ اودخپلواکی لیوال لیکوال په دي لنډکو انځورونوکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دخپلوملي ځارځيلو هلو ځلو منډو ترړو ، دردونو، سوزونو، اوامرانو څو سپرغۍ رانغاړلې چې د ډيرو ډبرينو زړونو څخه لمبې پورته کوي ، او له ډيرو ليموڅخه دسرامنو اوښکوچينې بهوي، په دی توګه دغه لپاند انځور ګر څنګه ښــه نــور خپلې سوځندې نړۍ ته بيايی به غرو رغونو ، کوډلواوبنګلو اوبيا جيل په جيــل له ځان سره ګرزوي . له (اخري بس) نه پرته چې له پرانسي نه پشــتو شــوی اودپښتنو غوندې په کلتوري ښکيلاک اخته « الزاسيانو» پورې اړه لــري نــورې اته واړه افسانې د پښتنې ځپلي چاپيريال زيږنده او انګازه ده چې ليکونکي په کې سترګې پرانيستې ، خاړپوځي کړي او بيايي د آزادۍ په مينه کې پرې سور اورګرځيدلی دی . ښاغلي هميش دخپلو افسانو پــه ليکنــه کــې ترډيرځايــه بريالي ښکاري ، په تيره بيا دپايلې په برخه کې چې په ډيــرو نيمکښــوخو پــه ډيره زړه را ښونکي توګه يې ځای پرځای پريږدي ، مګر په نورو انځورونــوکې يې لنډون او سپما له اندازې نه يو څخه زياتي کوي ، اوداســې بريښــې چــې د څرګندونې پوره بډايه ژبه نه لري ، اوغواړي تشه يي په هسې بيا پيښنو اشعارو او تشبهاتو ډکه کړي ، که نه په افسانه کې تر ادبي فنکاريو ديوې نيمې څرمــه پيښې او ماجرا را ټومبل زيات راښکون پيداکوي ، دهمدې خبــرې لــه مخــې بيلګې په هرډول مګر د (مور) او (پښيماني) دا خو تشې ادبي ټــوټې دي . کــه څه هم ليکونکي زيار ايستلی دی چې ګړدودي او ورځ چلند ژبه په کارواچوي ، مګر بياهم دمعياري ژبې تراغيز لاندې راغلی ، او ان تــردې چــې د اروپــايي ليکلار (سبک) پيښې يې کړې دي. لکه دنيغې وينا په لينــديو کــې نيــول او ورپسې يې ويونکي ښوول « درخو په درخو ... دهغې مور ددې » ... دليک دود په برخه کې که څه هم ښاغلي هميش يو څه له ځانځاني لياري راوځــي مګــر بياهم پکې زړغي زړغي کيږي اوترګډوډيږي . دساري په توګه څانګه ، سانګه ، پاځيدل ، پاسيدل ، نا څاپه ، نا ساپه ... بياهم که له دغــو پاســنيو ګــو تينونــو تيرشو، نور نو دګران هميش (چارګل) چانــدې زر دی اودپښــتنې ښــکلا يــو

(c) ketabton.com: The Digital Library

قیمتي پسول ، څرنګه چې دا لیکنه یې ددغه دوَل مرغلرو لومړی بیلګه ده ، نو هیله ده چې په همدې بسیا پاتې نه شي ، او له دې لارې دپښتنې شعور پــه را وینښولو کې لا زیاته برخه واخلي . »(۱)

دافرادواو اشخاصو پرکارونو برسیره د لمریزې پیړی دڅلوېښــتمو کــالونو لــه نیمایي را په دیخوا د افغانستان رادیو دهنراوادبیاتوبرخې هم دکره کتنــې پــه برخه کــې دپــاملرنې وړپروګرامونــه درلــودل ، دکلاسیکواومعاصروشــاعرانو پرشعرونواو ددغو بهیرونو دپیژندګلوي په برخه کې ډیرکار هم پیل شو اوهــم یې دوام ومومند. ددغوپرګراموپه ترڅ کې نه یوازې زموږ ادبیات معرفــي کیــدل بلکه دنړی په ادبي شهکارونو باندې خبرې کیدې او دنظرخاوندانو نظریات بــه په کې ارزول کیدل. مانا ددغې برخې یادونه ځکه اړینه وه چــې دلتــه دیــوې اوږدې مودې لپاره یو شمیرلیکوالواو شاعرانو لکه بینــوا ، لایــق ، افغــانپور ، ژواک ،

---

(۱) زیار ، ورمه . (۱-۲) ګڼه ، ۱۳۵۲کال (۱۷۸) مخ

سیلاب ، ننګ یوسفري ، حافظ ، خیبرې ، ملګري په راوروســته کــې ،لطیــف بهاند، کاتب پاخون، سنګروال، زرین انځور، نور مراد، ځیرک ، هیواد دوست او نورو هڅې او کړه وړه دیادونې وړوو.

او وروستي ادبي مرکز چې په دغه زماني پیرکې یې کارونه دنژدې یوې پیــړې په اوږدو کې دیادولو وړدي ، هغه دکابل پوهنتون دژبو اوادبیاتوپه جوړښت کې د پښتوڅانګه ده ، چې له دغې لارې په زرګونو زده کونکي وروزل شول ، دغــه څانګه په لمریزحساب له دیرشمو کالو را په دیخوا دیوه فعال ادبــی او روزنیــز مرکز په توګه چې نومیالیو پوهانواو لیکوالویې هم داستادی او هم دشــاګردی ویاړ درلود خپل ملي او فرهنګی رسالت په خورا درنښت سره.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترسره کړ. ددغې څانګې په درسې پروګرام کې لــه (۱۳۵۴) کــال څخــه راپدیخوا دکره کتنې ځانګړې مضمون دتدریس ډګر ته راووت چې دهغــه لــه لارې به زده کونکي له انتقاد ، انتقادي نظریاتو اوعملي نقدونو څخه خبریدل او هغه به یې زده کول ، دغه موضوع هغه مهال ډیره مهمه اودپــاملرنې وړ شــوه چې په نویواوعصري ادبی مطالعاتو سمبال استادان چې لوړي زده کړې یې لــه هیواده دباندې ترسره کړې وې پــه تــدریس پیــل وکړ،پــه دغــه برخــه کــې دیوشمیراستادانولکه علامه رشاد،پوهاند رښتین،ډاکتر تږي، ډاکترګل محمــد نورزي ، پښتون زوی، ډاکترزیاراوډاکترزیور،ډاکترې زرغونې او نــورو کارونــه اوهلې ځلې د یادونې وړدي. په هرډول زه فکرکوم چې دابــه ســمه وي چــې دغه اوږد بحث بیاهم د شپون صاحب چې زموږپه معاصري کره کتنې کې یــې ژبه اوقلم بې ساري دي او ډیرو دده له دغه سبک څخه فــیض مونــدلي دی ، دلته یې « دپښتوادبي نثر » دکره کتنې وروستۍ برخه دبیلګــې پــه توګــه را واخلو چې له ښه مرغه په راوروسته کې زموږ نورو یارانو هم ترې تقلید وکړ:

« ... س ، ستاسو توصیه دنثرلیکوالو ته څه ده ؟

۱- د ادبي ټوټې په ځای کیسه ولیکۍ.

(۲) کیسه دلومړی لاس له تجربو څخه ولیکئ نه دبل چا په تجربو .

(۳) واقعی تجربې که درنولي نه شئ ، نو لږ ترلږه یې تحریف مــه کــوئ ، پــه ماشوم دلویانو خبرې په بزګر د فیلسوف نظریي او بیان، په اوښ دلارې بــاری مه تپۍ (تحمیلوئ) .

(۴) کیسه په تیره زمانه کې ولیکۍ (داحمد کور ناست دی) پرځای (احمــد کورکې ناست و) راوړل تاسو ته نوي نظر درکوي . او بیــا نــو مجبــوریږئ چــې دواقعیت خیال وساتئ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۵) له رنګینو الفاظو څخه د صحیح انځوراوتجسم په ګټه تیرشئ ، که ستاسودکیسې عمومي هډونه يو خيال افاده کړې هماغه هنردی،البته دسم انځوردپاره په الفاظوکې دقت په کاردی .

(۶) دصفاتو په ځای سم استعمال ته هڅه وکړئ د (ښه سړی) پرځای دده طبیعي ښه

سړیتوب ښکاره کړئ ، ښه سړی خو ستاسو حکم دی ، سړیتوب په واقعیت کې وښیئ ، چې لوستونکي ته حق ورکړي چې په خپله آفا قي قضاوت وکړي .

(۷) دکیسې په پای کې نتیجه په الفاظو کې مه اخلئ،بلکې کیسه داسې راولئ چې لوستونکي بې له دې چې هماغه یوه نتیجه ترې واخلي بله لار ونه لري.

دملګري په استدلال کې دبحث وړتکي ډیرشته ، خوردده اخره خبره مې ډیره خوښه شوه ، چې ویل یې، داسې فکرمه کوئ چې زموږ محیط بې خونده دی ، او په زړه پورې پیښې په لیکلو وارزي نه لري ، زه په زغرده وایم چې زموږ په ټولنه کې پرله پسې په زړه پورې کیسې پیښیږي ، هغه تجربې چې زموږ خلک ورسره په اخ و ډب دي دهومر او شکسپیر دکیسو اتلواله شرموي. زموږ زخمونه زموږ د ژورو دردو په شان ژور ، زموږ همت زموږ دغرو په شان لوړ، زموږ طبعه زموږ دکابو او زوزانو په شان زموږ د شړی په شان زیړه دي. تش يو شي چې کمبود دی لیکوال دی چې له همدې خښتود ادبي شهکاري ماڼۍ جوړه کړي ، بیانو هیڅ دلیل نشته ،چې زموږ لیکوال دې په ادب کې د نوبل دجایزې تمه ونه لري . »(۱)

---

(۱) شریفه ، شریف ، (ټولونکې) ، دژوند انځور ، پښتوټولنه کابل ، ۱۳۵۷ ، (۱۱۷) مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

« پولوستونکی کولای شي ، دلیکوال کمزوری اثر په نظرکې ونه نیسي ،
خودهغه مضر اثرهیڅکله نه شي زغملای » بیلنسکي

څلورم څپرکی

د انقلابي کره کتنې پیل

انقلاب په هره ټولنه کې دبنسټیزو اقتصادي، فرهنګي او سیاسي بدلونو پیلامه دی.. زه په دې باوریم چې انقلاب او بدلون به زموږ دټولنې د ټولنیز شعور ودې ته پاملرنه وکړي . ددغه بدلون اغیز په افغانستان له ۱۳۵۷ کال څخه راپدیخوا د ادبیاتو په برخه کې محسوس دی . له دغې نیتې را پــه دیخــوا دادبــي کــره کتنې نوې تګلاره دهغو هڅو لکه چې تردغه دمه مو په تیرو فصلو کــې یــادې کړې، مخ په وده شوه. همداده چې کــره کتنــې دادبیــاتو پــه ســمت ورکولــو اوپوهونې په برخه کې ځانګړې دریځ غوره کړی دی. زموږ دهیواد دادبیاتو پــه تاریخي وده کې ددغه پیر کره کتنه دیوې ملي پدیدې په توګه څیړل کیــدای او توضیح کیدای شي . دتعهد او پیغام مسالې په دغه عصــرکې دکــره کتنــې شمله په پښتوادبي بهیرکې نوره هم جګه کړه . دلیکوالو اتحادیې دکره کتنــې برخې داوښتیا پیر دکره کتنې دسازمان ورکونکي ارګان په توګه کره کتنې ته دملي ادبیاتو د ودې اوپرمختګ په څنګ کې د مختلفو ډولونوپه څیره کې پــه سازمان ورکولو باندې لاس پورې کړاو د همدې اوښتي یا انقلابي کره کتنې پــه لور نوې هڅې پیل شوې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تیرو څپرکو کې موږ دکره کتنې پر بهیرباندې رڼا واچوله ، هغه آثــار او کــره کتنې چې په دغه بهیرکې رامنځته شوې، بیاهم په مجموع کــې هغــه آثــار او افکار دي چې دتیرو کره کتنو تراغیزو لاندې رامنځ ته شوې او دهغو تیروکــره کونو تاثیرات او لړی له ورایه په کې څرګندیږي. نوځکه یې کــره کتنــه هــم یوازې دیوه نیم لیکوال له آثارو پرته ډیره لږ په زړه پورې بریښي . داځکه چې له یوې خوا عمومي بدلون ډیربطی دی او له بلې خــوا دآثــارو دتبــادلې اصــل دنړۍ اوهمداشان دکوزې او برې پښتونخوا ترمنځ ډیرکمزوری دی ، چې طبعــآ دغه کمزورتیا په خپل وار دادبي ایجادیاتو په بهیرونو کې ډیرمهم او آن داچې کله کله ټاکونکي هم وي . دلر او بر پښتو ادبي بهیــر تــرمنځ اړیکــي دپښــتو معاصرادبي بهیر د ودې ټاکونکی اصل ګڼل کیږي. نن سبا په لرو ادبیاتو کې بل ډول روح هنري ځلا کوي اود ادب پوهنې دمختلفو څانګو د ودې پــه لاره کــې رغنده او اوچت ګام پورته کوي. چې دا ګام اخیستل زموږ له اوښــتي پیرســره په یوه وخت کې ترډیره حده سبکي او زماني ورته والی لري او په یوه ډول وده ورسره کوي. خکه نو دلرو ادبیاتو په بهیرکې هم ژوندی کره کتنې ځای نیولي دی چې علت یې هم دمعاصروهنري ادبیاتو په څپاند ماناوي اوجولیز جوړښت کې لټولای شو.

هو، پرپورتنیوځانګړو برسیره باید داهم ووایو چې له اوښتون څخه راوروسته هم په لرو او هم برو کره کتنوکې دغه بهیر دنویو نړیوالومطالعاتو پــه رڼــاکې د نویو څیړنو اونویو ژباړو له لارې دودتیا او وړتیا مومي ، په دغه انتقادي بهیرکې یو نوی حرکت دنوې ادبی تیورې او نویو ادبي مطالعاتو په پایله کې رامــنځ تــه کیږي ، په دغه باره کې په علمي او عملي توګه یو شمیرلیکوال اوادیبــان لاس په کارشوي او د کره ناکره آثارو په پیژندلو او تشخیص کولو کــې یــې خپلــې هڅې رواني ساتلې دي ، په دغه دوره کې د نړیوالو ادبي مکتبونــواو تیوریوپــه رڼاکې ګامونه پورته شوي ، دیوه ادبي اثر په پیژندنه کې د ښه او بد لــه پــولې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورهغه خوا هم د منطق او دليل له عمليې څخه کاراخيستل شوي او کره کتنې ته هم له پراګماتستی دريځې څخه زيات کتل شــوي دي . ددغــه پيــر دکــره کتنې يو ځوان ليکوال ديونقاد او کره کتونکي په اړه ليکي چې : « خــورا ښــه منتقد هغه څوک دی چې ليکوال او دهغه اثر په مينه اوښه نظر ګــوري او پــه هرډول له هغه اثرسره مينه لري. مخکښ منتقيد له دوو پلوو نه بايد دليکــوال ښوونکی او لارښود واوسي . لومړی هغه بايد ځوانو ليکوالو په تيــره بيــا هغــو ليکوالو ته چې احتمالاً د تيروتنې سبب کيږي لارښونه وکړي ، ډيرکسان وايي او په دې عقيده دي چې دبيلنسکي په شان وګړو ته اړتيــا نــه لــرو ... دويــم مخکښ منتقد بايد په خپل ټولنيز مفهوم سره دليکوال په وړاندې دښــوونکي نقش ولري . غيرپرولترې ليکوال چې دټولنيز برداشــت لــه خــوا لا خــام وي ، دخپل دوران او ټولنيز ژوند په باب دناسمو عقايدو په سبب دځينــو تيروتنــو سبب کيږي ، اما داتيروتنې يوازې او يوازې دوی نه کوي او د کارګري طبقــي ليکوال هم کيدای شي دا تيروتنې وکړي ، داخبرې دليکــوال غندنــه نــه ده ، بلکي په اصل کې يوډول ستاينه ده. هنرمندان دټــولنې حســاس وګــړي دي اودټولنيزو واقعيتونو داغيزې لپاره تل چمتو دي ، داخبره هم بايد وکړو چــې ليکوال اکثراً علمي تفکر او مجددو مفاهيمو سره په دې برخه کې مينه نه لري ، اونه په دې برخه کې کوم خاص استعداد لري. » (۱) د پورتنۍ ميتود لوژۍ په رڼاکې کولای شو هغه توکونه په خپلو آثارو کې ومومو چې دپورتنې اصل ســره برابروي ، ددغه اصل د لاځرګندونې په خاطر لازمه ده په دغــه پيرکــې دلــرو ليکوالو په تقريظ باندې چې بيلګې يې له موږ سره شته ، دلته په لنډه توګه رڼا واچوو.

دکره کتنې د خصلت او طبعيت له مخې دغه علم ځانګړي اصول ، اوځــانګړي ژانرونه لري، چې يو هم په کې تقريظ دی . تقريظ په ادبــي کــره کتنــه کــې دهنراو ادبي آثارو دلنډې پيژندګلوۍ په زړه پورې ډول يا ژانردي ، زمــوږ پــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبياتو کې دغه کره کونکي ژانر زيـاتره د ادبــي آثـارو او ايجـادي پديـدو د ستاينې لمنې ته لويدلي دی، په تيره بيا له دغه علمي اواهم ډول څخه پـه دې وروستيو کلونو کې حتې دعلمي ترفيعاتو په ترڅ کــې (هغــه هــم پــه علمــي موسسوکې) ډيره ناوړه ګټه اخيستل شوې ، په دې مانا چــې لــه دغــه ژانــره يوازې دستاينې لپاره کار اخيستل شوي، په دغو تقريظونو کې داثرد جــوهراو ارزښت په باره کې څه نه ليدل کيږي ، همداده چې دغو ستاينو دمعاصرې کره کتنې پردغه ژانر باندې منفي اغيزه کړې ده . داسمه ده چې يولږ په زړه پورې کره کتنې په دغه برخه کې هم دپـاملرنې وړدي اوهــم پــه دغــه برخــه کــې ترسترګو کيږي ، چې هغه هم په لږو کې راځي . په پښتونخوا کــې دغــه ژانــر ډيره ښه وده کړې ده ، ماناداچې دتقريظ ليکوال په دې پوهيږي چې له دغــه ژانرڅخه د يوې ادبي پديدې دپيژندلو په برخه کې په هغــه شــان چــې وړده کارواخلي او يوشميرتقريظونه په علمي اصولو برابر ليکل شوي دي ، موږ دلته دوه تقريظونه چې يو دسائل پرشعرې جونګ (دلمبو پــه ســورې) دســعدالله جان برق اوبل پر(خوشال فرهنګ) باندې د قلندرمومند تقريظونه دي راخيږو .

دلمبو په سورې، هغه شعري جونګ دی چې دپښتونخوا په ادبياتو په تيره بيــا دشعرپه ځلاند بهيرکې خوږ ژبي شاعر رحمت شاه ســائل ويلــي دی . پردغــه اثرباندې ليکل شوي تقريظ دکره کونې پــه لحــاظ پــر دوو اساســي ځيزونــو راڅرخي چې يوېې شاعر او بل دهغه هنردی . خو له دې سره بايد دا وواېو چې ترليکوال هم زيات دهغه هنر ته وقف شوی دی ، دسائل دژونــد پــه اړه چــې هرڅه ويل شوي ، هغه بې لامله او بې دليله نه دي ، په تقريظ کــې هــم لويــه ځانګړنه هم داده چې ليکونکی يې بايد داثرپه اړه په خپله له هغو دلايلــو کــار واخلي چې په دغه اثرکې ترسترګوکيږي . دسائل ددغــه اثردتقــريظ ليکــوال ليکي : «سائل زما په خيال(اودې خيال کې ډيره دنيا ماسره اتفاق لــري) کــې

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه شاعردی چې د ژوندي پاتې کيدو دپاره دی ، دورکيـدو، هيريـدلو اوفنـا کيدلو دپاره نه دی .

زما ذهن دمرګ نه دی نه به مړشي دومره ده چې داوختونه بـه يـې شـل کړي

په سائل غريب باندې هم وختونو ښې لوبې وکړې چې څه يې زده وو هغه يې تمام کړي خوکوم چې يې پرې بائيلواصل کې داوخت لکه دهرظالم وخـت بـې شرمه هم دی اوبی وقوف هم، ښه ورته پته ده چې ددنيا ابتدا يزيـد لګيـا دی حسين وژني خو چې څومره يې وژني نو حسين دومره ژوندی کيږي اويزيد مړ

---

(۱) لطيف بهاند ، (ژباړه دمخکښ ادبي نقد په باره کې) زيری ، (۲-۳) ګڼه ۱۳۶۳ کال.

کيږي ... (۱)

بل ځای همدغه ليکوال په دغه اړه خپلو خبرو ته دوام ورکوي :

« دسائل آواز او شعر چې خپلوکې سره دومره لازم او ملزوم دي ، نودهغې هـم وجه ده . دده په شعرکې چـې دوخـت د زړه چـاودون ، دردونـو، ازمـانو نـو اوحسرتونو کوم زبيرګی دی ، دده اواز قطعی داسې ښکاري لکـه چـې دهغـې صوتي شکل و، لکه څه رنګ يې چې دشعرونو نه وينې ځاځي ، دغسې يـې د آواز نه هم وينې ځاځي اودا ځکه چې ددغه دواړو سرچينه يعني دسائل فکـر هم په وينو الواني دي . سائل چې په ترنم خپل کلام وايـې نـوزه اکثرداسـې محسوسوم لکه چې دده په زړه کې چا خنجرښخ کړي دی او هرڅه تـرې نـه زخمي زخمي راوزي :

وړې مې د روح جنازه چرته دخندا پراوړو

په وينوسره دې ترې شينکی شينکي خالونه نه شي (۲)

نوموړی ليکوال په همدغه تقريظ کې د سائل دغزل په اړه ليکي :

(c) ketabton.com: The Digital Library

« پښتو غزل ته دشلمې صدۍ ددې اخرې دور صحیح نماینده غزل ویلي شو ، او بیا دشلمې صدۍ ددغه غزل نماینده شاعر زما په خیال کې رحمت شاه سائل دی . دزلف اورخسار خبرې چې کوي نو په لاشعورکې یې دتیرې او رنړا احساس هم موجود وي ، چې دګل خبره کوي نو دازغي ازغي ماحول په حواله یې کوي ، دسائل غزل دپښتو دناوې نکریزې دی، خودا نکریزې په اسانه نه دي راغلې چې دده فکر اواحساس ټکیدلی دی ، اوړه شوې دی ، په اوښکو لوند شوی دی . اغږلی شوی دی ، نو هله ترې دا دومره ښایسته رنګ راوتی دی . ددې ښایسته رنګ یوه نمونه :

په تسنو وسنو سپورو زلفوکې دی سره ګلونه

دچا مزارته د زول په شپه ډیوې بلې کړې (۳)

لکه چې پخوامې هم ویلي وو د برق په تقریظ کې د یوعلمي او انتقادي تقریظ نښې نښانې په هراړخیزه توګه ترسترګوکیږي ، که چیرې زموږ پښتو کره کتونکي او یا په بله مانا پرادبی آثارو باندې تقریظ لیکونکي همدغه تګلاره په دغه برخه کې له نظره ونه غورځوي زه فکرکوم چې په دغه انتقادي دود سره به مو دتقریظ لیکنې حق په سمه توګه ور ادا کړي وي. ځکه زه خو په دې نظریم چې په تقریظ کې ددې پرځای چې په عمومي او تیوریکي مسایلو باندې خبرې وکړو ، ښه به داوه چې تقریظ دټاکلي اثر ماهیت ، ارزښت او اهمیت ته ونډه کړو . لکه چې ما په پیل کې اشاره وکړه چې زموږ ستونزه په دغه برخه کې دانه ده چې ښنګه تقریظ ولیکو ، بلکې ستونزه په دې کې ده چې زموږ پښتو ادبی مرکزونه لکه کابل ، جلال آباد ، کویټه ، پیښور کندهار له یوه بل سره په رابطه کې نه دي او موږ د یوه اوبل له کارونو ښخه ناخبره یو. په لرو ادبی لیکنو کې د عصر دادبیاتو روح چلیږي ، زموږ دابرخه له ټولې نړۍ او دنړۍ له ادبي جریانونو سره په تماس کې ده ، همداده چې زموږ هم زیاته تمه ترې کیږي. له بله پلوه داهم باید ومنو چې دا کار دپښتنو لیکوالو په دوامدارو

(c) ketabton.com: The Digital Library

هځو پورې زياته اړه لري ، دلته موږ داسې کره کتونکي لکه قلندرمومنـد لـرو چې دکره کتنې په برخه کې دده هڅې اويو لړعصري اونوي کارونه، هغـه څـه دي چې مورد کره کتنې په برخه کې له نړيوال ادبي بهيرڅخه خبروي . دی په دغه برخه کې دستورې ځای اوحثيت لري ، هغه چې دکره کتنې په برخه کـې همدا اوس ژوندی او روزونکي قلم خو ځوي، پر (خوشال فرهنگ) بانـدې يـې په زړه پورې تقريظ ليکلی چې يوه برخه يې دلته له خپلي موضوع سره په تړاو کې را اخلو: « دافرهنگ صرف په هغوتوريو مشتمل دی چې پـه کليـات کـې راغلي دي، دخوشال بابا ډيرناوياته توري دهغوی په نورو تاليفاتوکې هم شـته خدای پاک د مغموم صاحب او ځلمي کول نورو ملګرو لره

---

(۱) رحمت شاه سائل ، دلمبو په سوري ، پيښور ، ۱۹۸۵ کال (۶) مخ

(۲) همدغه اثر (۸) مخ .

(۳) همدغه اثر (۱۰) مخ .

توفيق ورکړي چې هغوی دخوشال بابـا دمکمـل فرهنـګ دترتيبولوکـار پـه کاميابۍ ترسره ورسوي او داکارترهغه وخته جاري وساتي ترڅـو چـې زمـوږ دټولو کلاسيکو ليکونکو ژبه موږ ته واضحه او صفا شوې نه ده . »(۱)

او راځو بيرته افغانستان ته، هلته چې دتحول د رسـالت دنـده ور دغـاړې ده اودهغې پربنسټ خپله دنده پرمخ بيايي . په افغانستان کې د پښـتوادبی کـره کتنې دبهيردوه اړخه دياډولو وړدي ، يو داچې په دغه بهيرکې دتيرو کره کتنو دود ته وده ورکړه شوې او بل داچې دغې ادبي پديدې ته په يوه ټاکلي سـازما ن (ليکوالو اتحاديه) له لارې د يوې مودې لپـاره د ودې لار پرانيسـتل شـوه چې زموږ زياتی خبرې هم کيدای شي پردغه دويم ټکـي بانـدې راوڅرخـي . دليکوالو داتحاديي په جوړښت کې يوه څانګه دکره کتنې پـه نامـه پـه ۱۳۶۰ کال کې رامنځ ته شوه . ددغې څانګې مهم اهداف يوازې زمـوږ دپښـتواودري

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبیاتو دکره کتنې دمختلفو ژانرونو وده وه چې په دغه برخه کې یــې یــو لــړ انتقادي هلې ځلې هم وکړې . په دي مانا چې ددغې ځانګړې ځانګې لــه خــوا دکره کتنې د ودې لپاره دملي سیمنارو په سویه پوهان اوکره کتونکي دې تــه وګمارل شول چې باید دمعاصرې کره کتنې دسمت ټاکلو روښانه لرلید وټاکي . یا په بله مانا تصمیم داسې و چې کره کتنه باید دادبي بهیر په برخه کې دیــوې اړتیا په توګه خلکو ، لیکوالواو شاعرانو ته ور وپیژندل شي . چې په دغه برخه کې د ژوندون مجلې دوو ځانګړو ادیشنو (پښتواودري)خپل رسالت ترســره کړ. زیات شمیر انتقادی مقالې دهغو له لارې دپښتو کره کتنې پــه برخــه کــې خپرې شوې . همداسې کله چې د لیکوالو اتحادیې او په تیره بیا دکــره کتنــې پربهیرباندې خبرې کوو ، ښه به داوې چې یوڅه پرهغو لیکنو باندې رڼا واچوو ، هغه چې زمورږ د فني او غیرفني (مسلکي او غیرمسلکي) لیکوالو له خوا لیکل شوې دي.

د ژوندون مجلې دکره کتنوپه لړکې ترټولو دمخه زمورږ مخ ته هغه کــره کتنــه راجوتیږي چې زمورږ دنامتو کره کتونکي اســتاد روهــي (*) لــه خــوا د امــین افغانپور پر (دبنګوبوټي) نومې کیسه باندې لیکل شوېده . روهي ددغې کیسې په اړه دیوې عملي کره کتنې په ترڅ کې لیکي : « ... د بنګو بوټي په داســتان کې واقعیت ښه ښکلي اوپه ایستیتکي بڼه تمثیل شوی دی، عواطف ، تخیــل ، اندیښنه ، روحیاتي حالات ، حافظه، ټول په هنرمندانه توګه په داستان کې په اورګانیک ډول سره ترکیب شوي دي ، په دغه داستان کــې بــدیعي یــاهنري خصوصــیات ډیربــارز او څرګنــد دی . د داســتان عبــارت ښــکلی ، روان او دتشبهاتو او نازکو خیالونو له پلوه غني دی. لیکوال د صحنو په توصــیف کــې لوی لاس لري اجازه راکړئ چې دمثال په توګه د (بنګړې) دنڅا او ښکلا تابلو یوځل بیا له نظره تیره کړو : چې هروار به هغه نڅیدله ، هیڅوک به نه پوهیدل چې ژر یې دڅه شي او کومې ښکلا ســتاینه او صــفت وکــړي . دخــوارړه آواز،

(c) ketabton.com: The Digital Library

دصافي مرى او جگي غاړې ، دتورو اوږدو زلفو او کړو وروځو اوکه دِغتوبادامي سترگواو سرو له شاتو ډکو شونډو اوکه دمرغلرې په خيرغاښونو اوبالاخره دنرى او لښتي په شان ملا ... او داټول شيان وو چي له مزدور او بزگر سمندر بلکي ډم سمندر چې هرچا يې به مجلس کې دکيناستو هيله درلوده دښار ...

زموږ يو شميرداستان ليکونکي کله کله د ډيالوگ په برخه کې مصنوعي ژبه کاروي، خو په دى داستان کې د ډيالوگ ژبه طبعي ده اودکرکتر له سويې اوحرفي سره عياره شوې ده . د داستان ژبه که څه هم په عمده توگه معياري ده خو دمحلي لهجې تاثير په کې له ورايه څرگند دى.

---

(۱) يارمحمد مغموم ، دخوشال فرهنگ ، پښاور ۱۹۸۵ کال (۷) مخ .

(*) زما په نظر استاد روهي دافغانستان په اوسني کره کونکي ډگر دبيل دريځ اونظر خاوند کره کتونکى دى. ځکه موږ په افغانستان داسې کره کتونکي چې دهغو مسلکي او تخصصي برخه د يوازې کره کتنه وي، نه په دري اونه په پښتوژبو کې درلودل، په تيره داسې چې هغوى د په لويديزو زده کړو اوتجربو سمبال وي. دى په معاصرو پښتو ليکوالو دکره کتنې په برخه کې هغه ليکوال دى چې دده د هڅو په برکت مو دنوې کره کتنې له ميتودونو او په تيربيا دعملي کره کتنې له اصولو سره آشنا شو ، ځکه نو زه ده ته د هغه دميتود له مخې عالم کره کتونکي يا نقاد وايم . دعالم اوهنرمند نقاد ترمنځ لوى توپير همدا دي چې دعالم کره کتنه په ثابتواصولو اواستدلالونه باندې ولاړه وي .

دداستان جوړونکي عناصر لکه زمان، کرکټرونه ، پيښې اوحوادث خبرې اترې ، توصيف، او روايت په بشپړه توگه مراعات شوى دى. اما سره له دې سرى نه شي کولاى د (بنگړې) له سرنوشت سره بې علاقې پاتې شي . موږ گورو چې دغه ښکلې ډمه يو وخت (دسمندرسپيلنى وه اوخپل ټول ژوند يې دسمندر دپښو خاورې گرځولي و...) بيا بنگړه ورکه شوه او ورپسې دلاتو بچي سندرو

(c) ketabton.com: The Digital Library

تــه ګډيدلــه ، دداســتان پــه وروســتۍ برخــه کــې ګــورو چــې (بنګــړه) دسمندرپوښتنې ته روغتون ته راغلې ده خودا ځل هغه بدرنګــه او خيرنــه ده ،آيا په وروستۍ شيبه کې (بنګړه) په رښتيا سمندر استاد تــه لاس پــه نامــه ولاړه ده اوکه داخيال و؟ که خيال نه و نود (بنګړې) لاســونه ځنګــه دخيــرو يوې پيرړې پردې اوچاودو پوښلي وو. داکوم احساس يا کومه انګيزه وه چــې (بنګړه) يې د سمندر استاد پوښتنې ته وهځوله ؟ زماپه فکر دابرخه څــه تتــه ده . که روغتون ته دبنګړې راتګ يو خيال و، نو بيا دا عبارت څه مانــا لــري « چې ښې يې سترګې وغړولې اوبيايې پاکې کړې (بنګړه) يي په تورتيکرې کې مخې ته ولاړه وه ، داديره نه وه ، دا د روغتون کوټه وه » او ورپســې حــوادث (بنګړه) له خيال نه دواقعيت ډګر ته راباسي . داســمه ده چــې د (بنګــړه) د داستان فرعي کرکتر دی خود هغې په کړو وړو کې ډراماتيک بدلون هرو مــرو په ذهن کې پوښتنې راولاړوي او ليکوال بايد دلوستونکو يا اوريدونکو توقعاتو ته پيشبين وي.

نتيجه : داستان دبديعي يا هنري خصوصــياتو اوتکتيکــي اړخونــو لــه پلــوه معيارونه پوره کړي دي، اما دمفکورې په لحاظ لوستونکي يــا اوريــدونکي لــه پوښتنوسره مخامخ کيږي . که اصلی مفکوره د بنګو بوتي نه وي نو بايــد چــې عنوان ته تغيرورکړ شي ، که هدف د هنرمند دبي قدرۍ او ســپکاوي تشــريح وي نوښايي چې دابرخه انلارج شي او د اوج ټکي همدغه ځای ته رانقل شــي. » (۱)

ددغې کره کتنې دهراړخيزې لوستنې په پايله او دکره کتنې د آرونو پــه پــام کې نيولو سره دی نتيجې ته رسيږو چې روهي هرڅه وايی دهغــو روزنيــراړخ ډيرپياوړي اومهم دی ، ځکه چې هغه دهرهنري اثر دکره کولوپه ترڅ کې لکه زموږددغه يو شميرپه نامه ليکونکی او کره کونکي د ليکوال ســترګو تــه نــه ګوري بلکی دهغه له هنراو د هغه د ايجاد له پروسې سره سروکار لــري. چــې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دده دغه دریځ موږ ته دی یولوی اومهم افغاني کره کتونکي په توګه رموږ مخې ته دروي. استاد روهي دا ډول زیات شمیر کره کتنې د کابل مجلې ، زیري جریدې ، او ژوندون مجلې له لارې زموږ په واک کې راکړې . برسیره پردې استاد روهي په پښتومعاصره کره کتنه کې د (انتقادي مرکې) له بنسټوالو څخه هم دی . دغه ژانر دخپل ماهیت له مخې دادبي پدیدو دماهیت دپیژندلو په برخه کې یو اغیزناک ژانردی چې یو شمیر بیلګې یې په بیلابیلو وختو کې د زیري جریدې له لارې خپرې شوې دي ، ددې لپاره چې د استاد روهي پرانتقادي مقالو برسیره مو دهغه دغه جالب ژانر هم لوستی وي یوه بیلګی یې له زیرې جریدې څخه دلته له ګرانو لوستونکو سره شریکوو .

« زرګ : څو ورځې مخکې مې استاذ په لاره کې ولید ، ما ورته وویل : استاذه ، زه چې ستا خوندورې علمي مقالې لولم نو دلیکوالۍ شوق را سره پیداشي ، کله کله خپل سر په سوک وهم چې شپه ورځ مطالعه کوم خو یوه مقاله هم نه شم لیکلي ، تا سو لطفاً مشوره راکړئ چې خپله لومړی مقاله دڅه شي په باره کې ولیکم. استاد بې اختیاره له خندا شین شو او یوه شیبه وروسته یې په متې خوارۍ خپله خندا کنترول کړه . دټوکې په لهجه یې وویل : داستاخبره دي ته پاتې کیږي چې ووایې ډیروړی یم خو لطفاً مشوره راکړئ چې څه شی خورم ؟

زه نه پوهیږم چې تاته کومه غذا خوند درکوي ، اوکه په دې وپوهیږم نو بیا له جیبه نه یم خبر ، که رښتیا

---

(۱) سرمحقق روهی ، (دبنګو بوټي داستان ته یوه کتنه) ژوندون ۱۳۶۲ کال (۵-۶) ګڼه (۹۲) مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

درته ووایم داستاد په ټوکه کې مې صمیمیت او زړه سوی ونه لید لو چپ پاتې شوم او څو دقیقی وروسته مې په مخه ښه ورته وویل :

سنک :کله چې د لیکوالی خبره رامنځ ته شي ، نوماتــه د (جــارج برناردشــاو) ټوکه رایاده شي، وایی چې یو

یومبتدی لیکوال خپله مقاله (برناردشاو) ته وښوده ، برنارد شاو دمقالې له لــو ستلو وروسته لیکوال ته مشوره ورکړه ، چې دغه مقالــه دې لــه ځــان ســره وساته اوهغه وخت یې خپره کړه چې دلیکوال په توګه پیژندل شوی بی اوښــه شهرت دې پیدا کړی وي.

زرک : زه هم له همدې سببه هڅه کوم چې لومړی مقاله مــې ډیــره ښــه وي ،یوځلې چې شهرت پیداکړم بیا نو د ورځپاڼو ا و مجلو چلونکي مضمون ته نــه ګوري بلکی لیکونکی ته ګوري . ارزان او مبتذل موضــوعات خوډیرزیــات دي اوهغه دچا خبره (په موضوعاتو یې پټې کرلي دینه !) ځینې لیکوال چې فقــط دحق الزحمې دپاره لیکنې کوي په ډیرو عــامو او ســاده موضــوعګانو بانــدې لیکنې لري اود څیړنې نوم هم وربانــدې ږدي ، لکــه پســرلی ، دشــاعرانو پــه نظر کې ، توره او میړانه په پښتوادب کې ، ادبیات دټــولنې پــه خــدمت کــې ، دښځې مقام ، دمورمقام ، دعلم اهمیت ، ښه کوئ بدمه کوئ ، اوداســې نــور » (۱)

استاد چې کوم څه دخپلو انتقادي افکارو په ترخ کې وړانــدې کــوي ، هغــه د لیکوال او ایجادګر دقریحې هڅونــه ده چــې هغــې تــه پــه ځــانګړې علمــي اومنطقي درک سره وده ورکوي اوتګلوری یې ورته ټــاکي ، روهــی تــه هرچــا درناوي کاوه ،ځکه چې هغه په خپل ادبی اوځاني ژوند کې دچا خبــره بالفعــل اوبالقوه یو ښونکي و، هغه خپل قلم دادبي جهاد لپاره و کاراوه او غــه ټکــی ده هم عملاً په پښتو ژبه اوادب کې له پامه ونه یوست لکه چې بلنسکي ګوګول ته په خپل یوه لیک کې لیکې وه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

« ... زمونږ لپاره دشاعر، اديب ، او ليکوال نوم دهرجنرال اومنصبدار دالقابو او درشيونه لوړدی . همدا دليل دی چې که شاعراو اديب د زيات لوړ هنری استعداد خاوند هم وي ، ولی لږ مترقي وي ، ټولنه هغه ته احترام کوي اودشهرت خاوند کيږي ،اما که شاعر، اديب او ليکوال د دربار، حکومت او کليسا ستاينې پيل کړي ، نو ګټلی شهرت ډير زر له لاسه ورکوي ، دمثال په توګه ډيره ښه نمونه پوشکين کيدای شي . » (۲)

او استاد روهي ديوه رښتينې اديب اوکره کتونکي ټولې علمي ځانګړنې درلودې ، دده زياتر ه ليکنې په (ادبي څيړنې) نومې کتاب کې راغلي دي ، په دغه ترخ کې دده يوه ليکنه چې « په ادبی کره کتنه کې د ولې ؟ څومره او څنګه » پوښتنو ته ځوابو نه دي په ځانګړې توګه ديادونې وړ ده .

په افغانستان کې دکره کتنې په برخه کې د نوميالی ليکوال ابراهيم عطايی ليکنې هم ديادونې وړدي ، عطايی صاحب ، دليک او ليکوالی له مخې زما په نظر په تاريخ ليکونکو کې راځي ، ادبی او انتقادي ليکنې يې ددغه مسلک په اندول په دويمه برخه کې دي ، خوداچې يو شمير ليکنې يې په دغه دوره کې له مونږ سره شته ، همداده چې دهغو له مخې دی له مونږ سره دبحث دموضوع په توګه ديادونې وړدی . لکه ما يادونه وکړه ، دی يو ښه فولکوريست او دټولنيزو ليکنو په برخه کې هم لوی لاس لري ، همداده چې زمونږ لپاره دده هراړخيز والی دا اجازه نه راکوي چې ده ته بايد يوه څانګه ، يو تګلوری او يورشته په ګوته کړو ، ده هم له پورتنيو ليکوالو سره په يوه وخت کې پر يوشمير پښتو ايجادياتو باندې ليکنې کړي چې دهغو له مخې مونږ دی د کره کتنې په معاصر بهيرکې را داخلوو ، ده برسيره پردې چې پښتوادبی آثاريې نقد کړي ، پر يو شمير باندنيو آثارويې هم نقدونه اوانتقادي کتنې کړې دي چې په دغه برخه کې يې دا لاندې کره کتنې په ځانګړي توګه ديادونې وړدي لکه : دامانت پرناول کره کتنه ، دماموني پرناول کره کتنه او دامانت له ناول سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

دهغه مقايسه ، دتربور پرډرامه کره کتنه ،رحمان کورونــه ، د ارهــټ منگــوټی چورلي ... اوداسې نور ، په همدې توگه عطايي صــاحب پريــو شــمير بانــدنيو داستانو هم کره کتنې کړې دي. چې جنگ او ســوله ، د رابنســن کــروز ادبــي داستان او نور په دغه ډله کې راځي . ترکومه ځايــه چــې ماتــه ښــکاره شــوه پرخارجي ناولونو باندې کره کتنه يې يوازې ديوې معرفۍ په کچه کولای شــي لوستونکي ته معلومات ورکړي.د رابنسن کروزو د ناول په معرفي کې دغه ټکی موږ ته څرگنديږي ، دليکنې پيل يې يوه مقايسوي

---

(۱) زيری (اوونيزه) (۳۲- ۳۳) گڼه . ۱۳۶۴ کال (۱) مخ

(۲) بلنسکي ، گوگول ته ليک ، دنورزي ژباړه ، ژوندون. ۱۳۶۳ کال ، (۵-۶) گڼه (۴۹) مخ .

خيړنه ده ، چي له سرليک سره خپل ارتباط په کمزورې توگه ســاتي ، کيــدای شي په دغه اړه داخبره وکړو داچي ليکوال له خارجي ژبو او په تيره بيا د ناول له اصلي ژبې څخه لرې و ، ځکه نو نه دی توانيدلی هغه څه چې موږ لــه خپــل يوه لوی ليکوال څخه تمه درلوده ، زموږ په واک کې راکړي. په هرډول دعطايي صاحب کره کتنې دخپل اهميت لرونکې دي دی دخپلې دغې کره کتنــې پــه پيل کې ليکي : « له دغسې داستانوڅخه يــوهم د اوولســمې پيــړۍ دمعــروف انگليسي ليکوال دانيل دفو رابنســن کــروزو دی چــې نړيــوال شــهرت لــري اودټولنپوهنې ډيرو خيړنکو ددغه داستان په هنــداره کــې دانســان دټــولنيز تکامل مضمون څيړلی دی، او داهغه لومړنی اثردی چې مضمون يې دلرغــوني يونان دمعروف داستان (اوډيسې) سره مقايســه کيــږي . رانســن کــرو زو د اوديسې د داستان قهرمان اوديســوس پــه شــان يــو بيړيــوان دی چــې پــه سمندرکې يې بيړۍ په ختوننوزي اودی ټاپو ته ځي ... » او دليکنې په پای کې بيا ليکي : « دا داستان دنړۍ په ډيرو ژبو ژباړل شوی دی ، اود ادبياتو څيړونکو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ويلي دی چې دحکايتي فورم ادبياتو په چوکاټ کې دا داستان يو مکمل نـاول دی . داپه دي مانا چې په هغه کې عيني واقعيتونه د ذهنی جرياناتو تابع شوي نه دي اودتاريخ دقانونمندۍ د اصولو په مراعات ماجراوې په کې ځـای شـوې دي. » (۱)

کله چې د ددغو آثارو په اړه دعطايی صاحب ليکنې لولو، هغه موږ ته يوه انتباه داسې راکوي چې داډول آثاردنړيوالو شهکارونه په لړکې راځي ، همداده چــې په ډيرو وختوکې لويديز کره کتنونکي هم په دي نه دی توانيدلی چــې دهغــو جزيات بايد دخپلو لوستونکوپه واک کې ورکړي ، له بله پلوه يوه بله داهــم ده چې ژوند روان دی ، دا آثار د هرې ورځي په تيريدو سره په نوي پوهه او نــوې ليد سره لوستل کيږي، شنل کيږی او هغه رازونه چــي پــه کــي دي ورو ورو را سپړل کيږي ، دلويديز زياتره داستانو نه د داستان ليکنې په لوړو مهــارتونواو هنري نوښتونوسره ليکل شوي آو داوډون ډول يې هم کله کله خپله پيچلتيــا لري ، له بلې خوا دا خبره هم ده چې ژور انعکاسات په کې شوي چــې ژورې او دوامدارې کره کتني ته اړتيا لري څــو پــه دغــه اړه خپــل کشــف دمنطــق او استدلال او عينيت پراساس برابرکړای شي.

له دی ټولو سره سره با يدووايو چې عطايي صاحب دپښتو کره کتنې په تــرڅ کې دپاملرنې وړ کار کړي او ليکنې يې په دغه برخــه کــې دځــانګړې يــادونې وړدي. د (ارهټ منګوټی چورلي) پرداستان يې کره کتنه خپل جالبيت لري ، لکه چې ليکي : « دپيښور د داستان ليکونکو پــه آثــارو کــې ددغــو منــاظرو انځورونه ډيرجالب دی ، خود کمبود برخه يې داده چې په داستان کې دپيښــو علتونه چي ټول دعينی قانونمندۍ په چوکاټ کې تحليل کيدی شي ، کله کله په بې پروا دتخيلاتو تابع کيږي، اوډيرې ورکې لارې په مخ اخيســتل کيــږي . دعايشه ملک داستانونه هم ددغو ښکلاوو او کمبودو نو څخه بې برخې نه دي ، ددغې مجموعي په داستانو نوکې د (ارهټ منګوټي چــورلي) داســتان يــوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډیره عمده او مهمه موضوع احتوا کوي ،په دغـه کـوچني داسـتان کـې ددې واقعیت ډیره ماهرانه عکاسي شوې چې څرنګه دتاریخ دوه غټ پړاوونه یعني دکلي شډله فیودالي اود ښار محیله بورژوازي په ټکرکـې راخـي . د داسـتان لیکوالو یعنی عایشه ملک یوازې ما جرا بیانوي اودخپل بیان لپاره ښکلي ادبي او ژبني ترکیبونه ـ استعارات او تشبهات راوړي . او هدف يې دادی چـې ددې په اصطلاح دخوارانو پرحال د بډایانو عواطف را اوچت کړی ، خو په آګاهانه تـو ګه تردي کوچني هدف پورته دیوډیر لـوی هـدف لپـاره کـارکوي. لیکوالـه دطبقاتي تضاد او طبقاتي جنګ دمقولو له مفاهیمو څخه خبـره نـه ده اوپـه رفورمستي طریقه دټولنیزو مسایلو دحل فکر کوي... »(۲)
په پای کې باید ووایو چې د عطایی صاحب کره کتنې زمـوږ دکـره کتنـې پـه بهیرکې په تیره بیا هغه چې د

---

(۱) ابراهیم عطایی ، (د رابنسن کرو زو ادبي داستان ...) زیری ، ۱۳۶۳ کال (۳۴-۴۴) ګڼه .
(۲) عطایی (دارهټ منګوټي چورلي پرداستان کره کتنه) کابل مجله ، ۱۳۶۳ کال (۱۱-۱۲) ګڼه (۵۶) مخ

باندنیو داستانو دپیژندنې په برخه کې يې ترسـره کـړي سـتراهمیت لـري. دعطایی صاحب لیکنې لکه د روهی صاحب دهغو په شان ډیرې مسلکي نه دي ، څکه نو دی هم موږ په هغو لیکوالو کې شمیرو چې دخیړنې ساحه يې علـوم ادبیه کیدای شي څکه چې دی هم لکه زموږ لومړني لیکوال پرادبي بوختیاوي. برسیره نوري هغه هم لري څکه دی هم په بیلابیلو برخو کې لیکنې کوي.
له عطایي صاحبه چې راتیرشو ، زموږ ددغه عصر دکره کتنې پـه دغـه تـاوده بهیرکې زموږ ددغه عصر د ځوان لیکوال لطیف بهاند لیکنې راځي چې دلتـه یو ه لنډه کتنه ورته کوو. لطیف بهاند په ځوانو لیکوالو کې یوازنی لیکـوال دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې له کره کتنې سره سرکار لري او په دغه برخه کې په عملـي توګـه ديـوه ژوندي او هڅاند ليکوال په توګه دپاملرنې وړدی ، داسې ښکاري چې دی هـم هڅه کوي په دغه برخه کې ديوه مسلکی ليکوال په توګه ځـان را وځرکـوي ، يو شمير ليکنې يې تراوسه دهيواد په مطبوعاتو کې زما پورتني ادعا تـه يـو لامل کيدای شي . جالبه خو داده چې دم ګړی په يو شـمير زړو پـالو کنګـل فکرو ليکوالو او شاعرانو باندې نه دي ښه لګيږي او نه دده ليکنې ځکه چې دي په خپلو ليکنو کې د تقليد او پيښو پرضد په بې صبرۍ سره انتقاد کوي او کله کله خو دشاعراو ايجاد ګر عيبونه په علني انتقادي محافلو کـې ددوی پـرمخ راباسي . دی په ادبي برخه کې د کميتي ودې پلوی نه دی ، ځکه يې په زيـاترو ليکنو کې ټينګار پر کيفيت باندې دی. دی کله کله ځينې جالبې خبرې کـوي دبيلګې په توګه يوه يې داده چې : « موږ ته دوه ، دری سـوه تـش پـه نامـه شاعران په کارنه دي ، موږ يوازې دری او څلور (شاعرانو) ته اړتيا لـرو » ددی مانا بيا دکيفيت وده او بسياتوب دی . دبهانـد زيـاتره کتنـې لـه اوښـتيايي (انقلابی) بهيره را په ديخوا دهيواد په مجلواو نورو خپرونو کې خپـرې شـوې دي، دده ادبي اوانتقادی مقالې هم زياتره د راديو افغانستان له ادبي پرګرامو، دکابل پوهنتو ن د خپرونې (احتماعي علوم) (کابل مجلې) (زيرې) جريدې له لارې خپرې او چا پ شوې دي. دده په ليکنو کې دده يوشمير ژبـاړې چـې زياتره يې له فارسي ژبې څخه شوې هم دیادونې وړ دي. دده په ليکنوکې دغه لاندې ليکنې يادونې وړ دي لکه : د سليمان لايق پر کيـږدۍ کـره کتنـه ، (دمارخې ناول) سريزه ، قتيل پر (انقلابی نغمې) نومې اثر باندې کـره کتنـه ، دامين افغانپور پر (بنګلو بتې) لنډې کيسې ته يوه کتنه او نورې په ځـانګړې توګه ديادونې وړدي . دلطيف بهاند يوه انتقادي مقاله چـې زمـا پاملرنـه يـې وراړولې هغه (پښتو معاصرو ادبياتو ته کتنه) ده ، له دغې مقالې څخـه مـوږ ترهرڅه دمخه په افغانستان د کره کتنې برخه را اخلولکه چې دی ليکې چـې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو معاصر ادبي بهیر کې کره کونه له څلویښتمو او پنځوسمو کالونو راپیل کیږي ، او خپل استناد یې هم د استاد حبیبي پرهغو لیکنو کړي ، هغه چې پــه طلوع افغان اونورو خپرونو کې خپرې شوې دي. دده داخبره که څه هم د بــل پرحواله کړې ، خو زما لپاره یوڅه دتامل وړده ، ځکه چې پښتو کره کتنه د یوه پراخ بهیر په توګه خپل برخلیک له پښتو ادب سره یوځای پیل کــوي ، داهــم داسې یو علم دي چې د نورو علومو لکــه فزیــک ، تــاریخ ، ریاضــي غونــدي دپرمختګ بهیروهي ، په دعه اړه هم موږ باید په دې باور ولرو چې کــره کتنــه یوازې دمعاصریت زیږنده نه ده ، بلکه په معاصریت کې خپله بنه لــري . مــوږ دخوشال انتقادي نظریات اویاد هغه عملي کره کتنه له اوسني معاصرې کتنې سره په توپیرکې نه وینو ، موږ چې کله په پښتوکره کتنه او دهغې په بیلابیلــو پیرونو باندې خبرې کوو ،هغه پرته دخوشال له نظریاتو داسې نیمګړې ده لکــه چې یو څوک د نړیوالې کره کتنې مطالعه او تشریح د ارسطو لــه (پوییتــګ) څخه پرته وکړي.

دبهاند دغه مقاله جالبه ده ، په معاصرو انتقادي مقالو کې په ځانګړو مقالو کې راځي ، زه یې یوازې دلته د وروستي برخه ، هغه چې لیکوالو اوشاعرانو ته یــو لړوړاندیزونه له ځان سره لري را اخلم :

« خو دکره کتنې دکار دښه دوام لپاره څوسپارښتنې ضروري دي :

۱ــ په نقد کې باید د تقریظونو او تشو اندېوالیزو ستاینو کډې ور بارشي .

۲- دداسې خبرو لمنه دې ورټوله شي چې مثلاً : دا شاعرځوان دی ، دی ته څه مه وایئ ، دابل سپین ږیری دی ، دابــل دلســو نســخو درلــودنکی دی ، دابــل غیرمتعهد دی څه مه ورته وایئ چې زړه کې یې څه ونه ګرځي ، دابل متعهــد دی خوابدی او په قهرنه شي .

۳ــ دنقد باید دیوه ادبي جریان یا یوه ادبي ښوونځي په رڼا کې نــه وي ، ځکــه زموږ ادبیات لاتراوسه دې پړاو ته نه دی رسیدلي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵ـ نقد باید له مسابقو اوجایزو څخه لکه هغه شیان چي اتحادیه یې هم کــړي ونه ژغورل شي ، دشعرمسابقې شته ، د داستان شته، دماشوم دادبیاتو شــته ، خو نقد هیرشوی دی .

۶ـ ګران ناقدان دې د اشخاصو په خپګان پسې نــه ګرځــي بلکــي زیــار دې وباسې چې دا ولس د عمومي فرهنګ دخپګان سبب نه شي . »(۱)

په پورتنیو پیشنهادونو کې دلومړي هغه په اړه داخبــره دیــادولووړ ده چــې د (تقریظونو) کډې باید بارنه شي ، بلکې دهغو لیکنو کډې باید بار شــي چــې د کره کتنې په نامه وي ، خوتقریظ نه وي. موږ دتقریظ پراړتیـا او داچــې دکــره کتنې یو مهم ژانردی هم باید پوه شو ، تقریظ د یوه اثر ډیــره مهمــه او اړینــه برخه په لنډو زموږ په واک کې راکوي ، تقریظ باید وي خولــه انتقــادي اړخــه باید کمزوری اوستاینلیک نه وي اونه باید له موضوع دباندې مسایلو تــه وقــف شي .همداسې دخلورم وړاندیز په اړه هم خبره یو څه ګونګه ده ، زما پــه فکــر داخبره هم علمي نه ده چې آثار باید دیو ه ټاکلي ادبی جریان پراساس کره نــه کړو، ځکه هرادبي اثر په یوه جریان پورې که څه هلته کوم ادبی مکتب مطــرح وي یا نه اړه لري ، کله چې یو اثر کره کیږي ، باید دیوې میتودلوژۍ پراســا س خو کره کړ شي ، چې کره کتنه پرخپله دا کار ترسره کوي ، که له جریان څخه دبهاند صاحب مطلب دغربي مکتبونو په پام کې نیول وي ، هلته خبره بیا پــه ادبی تیوري باندې راځرخي .پایله داچې هرادبي اثر لــه یــوه ادبــی تمایــل او جریان سره په تړاو کې رامنځ ته کیږي ، معرفي کیږي او کره کیږي .

په هرډول بهاند زموږ داوسني کره کتنې په برخه کې یو روښانه لیکــوال دی ، چې که همدغه تګلوري په خپل خیړنو کې په پام کې ونیسې ، دده هڅــې بــه نورې هم دپاملرنې وړشي ، بهاند تراوسه دکره کتنې پرلاره په مســلکي توګــه روان ښکاري ، خو زه دده په اړه په دی اندیم چــې لا هــم پــه علمــی لحــاظ ډیرواټن ورته پاتې دی چې باید هغه لاهم طی کړي ، باید لاهــم پــوخ شــي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددغه علم اصول بايد په دقيقه توګه هضم کړي . کره کتنې ته دعلومو په ډلــه کې يو ممتاز علم ويل کيږي ، هغوى چې په دغه برخه کې کارکوي بايد ددغــه علم پردغه مهم امتيازاو دهغه په مانا پوه شي. بهانــد همدغــه راز او همدغــه رمز ته ملا تړلې ده .
دلته دبهاند د انتقادي ژباړې يوه برخه چې دکره کتنې په اړه يــې کــړې ده را اخلو : « ... د شعر دکره کتنې بنسټ د ښه شعر په غوره کولو اودبدشعر په نــه منلو ولاړ دى او دکره کتنې خورا ګران ډول د (نوي) ښه شعر ټاکنې قــدرت او د نوي وضعى په وړاندې د لوستونکي عکس العمل دى ، په ځــوان او هوښــيار وګړي کې (شعري تجربه) دښو اشعارود اغيزومجموعه نه ده ، بلکي «شعري روزنه» ده چې ددغو اغيزو منظم کولو ته اړتيا لري ، له موږ هيڅ يو له ذوقــه ، او دتميــز لــه نــه تيروتــونکي قــوت ســره نــه دى زيږولــى ، اوهــم ناڅاپــه داځانګړتياوې دځوانى په دوران کې يا له هغه وروسته په لاس نه راوړو . هغــه وګړي چې تجربه يې لږه ده ، تل دتصنعى او تقلبى مطلــب دوکــه خــوري ، او دوکه کيږي ، اوکولاى شو ووايو چې دهرنسل نازمو بــل شــوى ، لوســتونکي د تصنعي اوتقلبى مطلب دوکه خوړلې ده . په حقيقت کې ډيرکســان ددغــه راز څيزونو غوښتونکي دي ، ځکه په هغوکې ددغه راز مطالبو دمنلو مننــه ډيــره زياته نه ده ، سره له دې چې زما په عقيده ډيروګړي ذاتآ له ځينواشعارو څخه خوند اخلي ، په دي حال کې مې مقصد له شعرنه خوند اخستلو دکميت په باره کې څيړنه نه ده .په ډيرکړاو سره به وکولاى شو داســې لوســتونکي پيــداکړو چې هغه اغيزې سره درجه بندي کړي ، ويي سنجوي چې دهغو دلوستلونه بــه شوې وي ، په دي توګه په هره اندازه چې دهغوى شعري پوهه زياتيږي ،کولاى شي په شعرونو لاښه پوه شي ، انسان لومړى له شعرنه خوند اخلي او بيا دهغــه دارزښت په ټاکنه پيل کوي اوعقل داحساس ملګرتيا ته راغــواړي ، دشــعرپه درک کولو کې دويمه مرحله شته په هغې کې اشعار نه غوره کيږي اونه يې لــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

منلو ډېره کيږي ،بلکي هغه درجه بندي کوو په دې مرحله کې هغه وګړي چې پخوانه يې له شعرسره آشنايی درلوده ، له هغه شعرنه چې په ادبياتو کې دځان لپاره ځاي پيداکوي خبريږو ... »(۲)

---

(۱) لطيف بهاند ، په پښتو معاصرو ادبياتو کې کره کتنه ، ژوندون . ۱۳۶۳ کال ، (۶) ګڼه (۴۱) مخ.
(۲) لطيف بهاند ، دشعر کره کتنه ، زيری . ۱۳۶۵کال (۱-۲) ګڼه .

زموږ دبحث له موضوع سره پرا ړيکه ،په دغه برخه کې بل څيره چې په دې وروستيو کې يې يو لړکره کتنې ترسترګو شوې ، هغه ځوان ليکوال زرين انځور دی ، دده يوشمير ليکنې زموږ د رواني کره کتنې په بهيرکې چې زموږ دهيواد په يوشميرخپرونو کې را څرګندې شوې ترسترګوکيږي . دده دليکنو لپاره زموږ په ځوان کول کې يوه خوشبينې ترسترګو کيږي ، خو اوس يې لاس کره کتنې ته هم وراچولي ، خو زه دی ترټولو دمخه ديوه ځيرک ليکوال په توګه پيژنم ، کره کتنه دده دليکنو په ځنګ کې يوه ځنګځنې برخه ده ، ځکه چې دی په عين وخت کې دمسلک په لحاظ يوژورنالست دی ، نه يو دادبياتو شاګرد لکه زموږ پورتنی ياد شوي کره کتونکي . زما لپاره دده دنقد ساحه هم هغه ساحه ده لکه چې يو ژورنالست يې بايد دکره کتنې او دهغې دميتود لوژی په برخه کې ولري . نن سبا کره کتنه او ژورناليزم هم په هغو علومو کې راځي چې اغيزه يې يو پربل باندې دوه اړخيزه ده . ده دکره کتنې په برخه څه کارونه کړي ، څه انتقادي مقالي يې ليکلي چې هغه يې بيا د (شعرونه او نقدونه) په مجموعه کې چاپ شوې هم دي ، ترټولو لوی جالبيت يې داهم دی چې دم ګړی دده همدغه مقالي خوڅو واري په بيلابيلو خپرونو کې هم چاپ شوې دي. خو اوس دادی کتابي چاپې بڼه هم له ځان سره لرو . داڅرلکه چې وموويل دزرين ديو شميرانتقادي مقالو جونګ دی ،استاد روهي ددغه اثر اود انځور د کره کتنې په اړه ليکي :

(c) ketabton.com: The Digital Library

« ... ددعه کره کتونکي کار دکميت او کيفيت په لحاظ پــه خپلــه ســاحه کــې دپښتو له نورو ادبي څېرونکو څخه زيات دی ،دده دکار ستراهميت دادی چــې هغه په عمومي توګه دپښتوادب په بڼه کې مــړاوي بــوټي او هــرزه واښــه نــه پرېږدي . دباغ د سمسوريتا او تازه ګۍ دپاره ديوه خواريکښ ښه ماليار دنــده اومسووليت پرغاړه لري ، انځور له ابتذال سره مبارزه کوي ، ديکنواخته کليشه يي او تکراري خبرو پرضد مبارزه کوي ، دشعراو داستان لــه پرســتيژه څخــه دفاع کوي ، ادبي نوښتګرو ته بلنه ورکوي چي دابتکــار مشــال پــه لاس کــې واخلي ... » (۱)

پښتو ادب ، هغه هم په افغانستان کې دنړۍ د نويو پرمختګو له کــاروان څخــه ډيروروسته پاتې دي ، استاد روهي هم په دغه برخه کې بله چاره نه ده ليــدلې نو ځکه له هغو جملو څخه کار اخيستی چې زياتی هنــري اړخ لــری ، کــه نــه داشونې وه چې دغه مطلب يې په يوڅــوعلمي او کــانکريتي جملــو کــې هــم اداکړي وای . لکه چي هغه دانځور په اړه ويلي چې دی له ابتکــاره کــاراخلي ، مانا يې هم داده چې دی خپل مخاطب ته يو څو نــوي خبــرې کــوي ، داچــې څومره نوې دي او يا داچې دلوستونکي په نا خبرتيا به دلالت کوي ، موږ بايد د مسلې دا دواړه بعده له پامه ونه غورځوو . خو زه بياهم خپله خبــره تکــراروم چې دی يو اديب او هنرمند کره کتونکي دی ، کره کتنــه يــې ترډيــرې کچــې دعلمي اړخ په تناسب زياته هنرې ده ، خو ليکنې يې اغيزناکې اوتريــوه حــده پروړتيا برابرې دي چې بې زړه سويه خپل روزونکی تګلوري وهــي . پــه يــاد شوي اثر کې يې دا لاندې سرليکونه راغلــي : « ســريزه ، زمــا داکــره کتنــې ، دمعاصر پښتو شعر يولنډه مطالعه ، معاصر پښتو شعر ته دکره کتنې ضــرورت ، معاصر ښتو شعر کې د هنــري نوښــت مســاله ، دمعاصــر ښتوشــعرڅونورې نيمګړتياوې ، معاصر ښتو غزل تــه يوانتقــادی نظــر ، شــعرکه ادبــي تــوټې ، دمعاصر پښتو روان شعر ته څو پيشنهادونه ، څو وروستي ټکي ، ماخذ »

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددي لپاره چې دانځور ددغه کتاب په محتوياتو باندې پوه شو ، کيداى شي پــه دغه برخه کې يوه لنډه کتنه وکړو په لاندې ډول : د انځور په (دمعاصر پښــتو غزل ته يوانتقادى نظر) کې پرغزل ، دهغه په وده ، په لـره اوبـره پښــتونخوا پرغزلبولو څيرو باندې رڼا اچول شوې ده ، ښکلې او نا ښکلې غزليزې شــعرې بيلګې را اخيستى دي. چې داموضوعات واقعآ دمعاصرغزل (هغه چې واقعآ ښه شعروې) دپيژندګلوى او ودې

---

(۱) زرين انځور ، شعرونه او نقدونه ، کابل ۱۳۶ سريزه .

په برخه کې په رښتيني توګه دپاملرنې اويادونې وړ دي. خو دليکنې پــه پــاى کې مورږ له يوې داسې خوشبينۍ سره مخامخ کيږو چې هلته لوستونکى وار د واره يو اړخيز قضاوت ته متوجه کيږي چې : دغزل په ښه والي ، باندې هم پــه لره اوهم په بره خوا کې تبصره کوې ، دغزل مطالعه هلته او دلتــه کيــږي ، لــه دواړو خوا ووخخه ټاکل شوې بيلګې را اخستل شوى خو کلــه چــې دتبصــرو خبره رامنځ ته کيږي ، ليکوال بيا خپلو تبصرو ته يوازې دبر غزل په بــاره کــې زور ورکړى دى او په پښتونخوا کې په هسې تش په نامه غزلو ته يا داچې لاس رسى نه و اويادا چې په لوى لاس يې غوښتي چې له هغو څخه بايد يوازې ښــې بيلګې را واخلي اوبس . په داسې حال کې چې په افغانستان کې يــې لــه دواړو ډلو څخه شعرونه او غزلونه را ټاکلي دي. دغه ټکى دا ښکاروى چې پرليکــوال باندې خوشبينۍ غلبه کړې او دکره کتنې اصلي موخې ته يې ورشــا کــړې ده. بايد له دواړو غزليزو بهيرونو څخه دواړې ډوله بيلګې را ټاکلې واى .

د (شعرکه ادبي ټوټې) کره کتنې کې يې له ماسره داپوښتنه رامنځ ته کــړې چې که په دغه ليکنه کې يې ادبي ټوټه ستايل شوې ، په عين حال کــې ادبــي ټوټه غندلي هم ده . دبيلګې په توګــه کلــه چــې د پښتومعاصــر ادبــي بهيــر

(c) ketabton.com: The Digital Library

داستادانو پرادبي ټوټو باندې خبره راځي ، نوهلته دا وايي چې « هغو پــه پيــل کې غوښتل چې دشعري غنا په څنګ کې پښتو معاصرو ادبياتو ته نثــري غنــا هم ورپه برخه کړي ، داځکه چې ترهغه وخته لا دنثر په برخه کې زيات کار نــه و شوی ، خواوس په نثرکې نوې ځانګې اونوي ډولونه زموږ ليکوالو ته ســترګې په لاره دي. همدارنګه خينو دغو ليکوالو ادبــی نثــر دشــعرترحده رســولی او ښکلي کړی دی. او حتی الفت ، غوندې پياوړو شاعرانو له شعرونوځخه په خپل وخت کې دهغه ادبي نثرونه له هنري پلوه نقادانو لوړ ګڼلي دي »(۱)

په همدغه لړکې بل ځای ليکي : « موږ يوځل بيا ټينګار کوو چې : په ځــانګړي ډول په معاصرو پښتوادبياتوکې ادبي ټوټې دمعاصرو ادبياتو دپيل په لومړنيــو آثاروکې اود استادانو او مخکښانو په آثارو کې ډېرډېره ځايه په زړه پورې بڼــه لري، څرنګه چې هلته دادبي ټوټو په برخه کې ځينې نورمسايل پــه نظــر کــې ساتل په کاردي نو ځکه خو په هغو برخو کې دلومړنيو نمونو په عنــوان هغــو آثارو ته پاملرنه په کارده ...» (۲)

اوپه همدې توګه دخپل دغه اثرپه ترخ کې ځوانو شاعرانو(٭) ته بيا ليکــي : « اوس د ادبي ټوټو وخت تيردی ، اوس ادبي ټوټې ډيرزوړ چوکاټ ګڼلی شــو، او اوس دادبي ټوټو پرځای ډيرې نو ې ادبي ټوټې او داستانی ځانګې موږ ته لګيا دي اشارې کوی ... » (۳)

په دغه برخه کې بايد دايوه خبره له ياده ونه باسو او هغه داچې مــوږ نــه شــو کولای يو پريو ليکوال ته داقومانده ورکړو چې ادبي ټوټه ليکل بايد بند کــړي ، برعکس بايد ووايو چې ادبي ټوټه يا منثــور شــعر(زه ډيرتوپيردلتــه نــه شــم قايليدای) نن په زيا ترو ادبياتو کې ديوه مسلط ژانــر پــه توګــه خپــل ادبــي اوهنري ځای اومقام لري ، بايد دغه ژانر دضد ونقيض نظرياتو ګرداب ته ور ونه لويږي ، ليکوال هم ددغه ژانر په وړاندې همد ا ډول چلن کړي ، هغه هــم پــه تقليدي توګه، زه پردې نظريم چې داډول حکمونه خولــه يــوې خــوا تراوســه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دمنلو وړ نه دي او له بلې خوا داخبره تراوسه هم د ذهنيــت دروازه ډبــوې دا چې په عينت به بدليږي او که نه ، هغه ته به لاسترګې پــه لاره شــوځکه چــې هغه بياهم يوې زياتې مودې ته اړتيالري. بله داچې داخبره هم په دغــه برخــه کې شته چې په داسې ادبياتو لکه زموږ هغــه ، اوس وار دواره د داســې خبــره اړتيا څه ده ؟ څه فرق کوي که زموږ پوشميرشاعران د خپلوپخوانيو دغــه لاره تعقيب کړي ، څه خبره ده

---

(۱) زرين انځور ، ياد شوی اثر (۱۰۵)

(۲) انځور ، ياد شوی (۱۱۵) مخ .

(*) په علمي لحاظ داسې پوله ټاکل روا کارنه دی ، دلته پوښتنه دپوهې په بــاره کــې اړينــه ده ، نــه د ځوان او زاړه په باره کې ، بايد خبره دشاعراو هنرمند په وړاندې هغه چې اثريــې ايجــاد کــړی او يــايې ايجادوې مطرح وي . ځکه نقاد چې نقد کوي ، هغه په هنراو هنري پديده باندې کوي. بايد هغه تشريح او توضيح کړي اوبس .

(۳) يادشوی اثر (۱۱۵) مخ .

چې که موږ وکولای شو چې دغه ژانرته په سالمه توګه وده ورکړو ؟ که شاعر، شاعروې او دشعر په رنګينو کې خپله لاره ايستلای شي ، زه باور لرم چې ادبي ټوټه ليکل به دهغه دشعر اهميت کله هم راټيټ نه شــي کــړای ، بــرعکس زه باورلرم چې که ښه شاعر ، ادبي ټوټه وليکي ، دابه زموږ دمعاصرادبي بهيــر لــه لويو اومهمو برياوو څخه يوه وي . موږ تکل ليکو، او لږ لــږ اوس دهغــه پــه اړه معلومات هم لرو ، خو د دغو دواړه ترمنځ کــوچني تــوپيردادی چــې د تکــل دليکنې ډول تقريباً کيسه يي ډوله دی ، چې دهغه پربنسټ لنــډه کيســه وده وکړي ، همداسې که د ادبي ټوټې پراوږ و باندې د شعر د آسمان پرلــور والــوزو څه ستونزه به وي ؟

دهرادبي ژانر په کارخانه هم ښکلي جوړيږي او هم بــد رنګــي داچــې زمــوږ خريدار ذهن ددغو متاعو لپاره څومره قيمت ټاکي ، دلته بيا دادبي اوايجــادي

(c) ketabton.com: The Digital Library

پديدې دماهيت له مخې ددغه اوهغه ژانر دشتون او نه شتون پوښتنه نه شي رامنځ ته کيدای . بله داچې وايی ، ادبي ټوټه نه سپن شعر دی اونه هــم آزاد ، په دغه ترڅ کې خو زموږ نظر لا درنښت پيدا کوي او ګردسره په ډاګه داخبــره کولای شو چې شعر ، شعر دی او نثر نثر . که موږ ادبي ټوټه دنثر يو ډول وبولــو او په ربښتيا هم (لطيف ادب *)   نومونه ورته وکاروو، دهغه کميت او کيفيــت په کې په پام کې ونيو ل شي ، په هغې کې نوښت له ياده ونه باســو او د ژونــد لطافت په کې منعکس شي ، نو بيا خو ړوند له خدايه څه غواړي دوه سترګې .

په عين حال کې زه دغه نظرچې دانځور په دغه اثر کې دتاکيد پرلامــل راوړل شوی دانتقاد وړبولم لکه چې دادبي ټوټې په اړه وايــي : « زه لــه هغــو ټــو لــو کسانوڅخه چې ادبي ټوټې صادروي کرکه لرم » څه بايد ووايو چې دانظر پــه خپل وار يو ادبي نظردي؟ زه خو پرې شکمن يم ، ستاسو يې زړه ، کــه ســړی يوازې دومره ووايي چې ته (هغه څوک چې پورتني خبره کوي) څه کاره يــې چې د کرکې پر ډګر دريدلی يې ؟ له بله پلوه يــو څــوک غــواړي ادبــي ټوټــه وليکي هغه به ځانته دا صلاحيت ورکوي ، استعداد به يې لري، خوموږ داحق نه لري چې پرچا دصادرونکي نوم (چې په ادبياتو او ادبي مطالعاتو دود خبره نــه ده) کيږدو ، ځکه موږ نه پوهيږو چې اوس دلته کرکه کونکي ډيرمقصــر دی او که تش په نامه صادرونکي ؟

تراوسه چې هرچا او هرچيرې د ادبي ټوټې پرضــد څــه ويلــی او ليکلــي دي ، هغوی ټول پريوه ټکي باندې ګوته ږدي چې ګواکې ادبي ټوټــه شــعرته زيــان رسوي ، د شعرارزښت راټيټوي ، دغه ټکی هم په دري او هم پــه پښتــتو روان بهيرکې روان دی ، په داسې حال کې چې دخپلې دغې ادعالپــاره تــردې دوو ټکو زيات نه څه وايي او نه يې ليکلي دي . زه فکرکوم چې دا يوه ذهنی بهانــه ده چې په علمي لحاظ سړی زيات اهميت نه شي ورکولای ، ځکه تردغو لږکيو نظرياتو څوځلې زيات نظريات شته چې برعکس ددغې پديدې ملاتړکړي .پــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتومعاصر ادب کې ددغه ژانر بنسټوال راحت زاخیلـي یـادیږي ، لـه هغـه تراوسه نژدي یوه پیړی په بشپړیدو ده ادبي ټوټه هم د عمـر پـه لحـاظ اوس ترسلوکالو زیات عمر لري ، خو موږ نه پوهیږو چې ځنګـه دابیـا اوس یـو زوږ چوکات شو ، زوږوالی خو خپل دلایل لري ، خو موږ نه پوهیږو چې د ادبي

---

* دپښتونخوا ادب پوهان تقریبآ همدغه نومونه د ادبي ټوټې لپاره کاروي ، خو زه دیو وړاندیز پـه توګـه وایم چې د لطیف ادب او ادبي ټوټې دواړې نومونې ددغه ارتستیک ژانرله قدو قامت سره نه جـوړیږي . ځکه چې دادب مختاړی په دغه برخه پراخه اوعامه انطباع لري ، دابه هم داماناً ولري چې که مـوږ ووایـو ادبي کیسه ، ادبی ناول اونور ، زه باورلرم چې په راتلونکو نژدي وختو کـې زمـوږ نـوي کولونـه او نـوی انکشافات زموږ دغو وړو وړو تیروتنو ته متوجه کیږي ، موږ پـه رښـتیاهم اوس نـه پـوهیږو او یـاداچې ډیراهمیت نه راته لري ، خو په دی باید پوه شو چې ستونزه شته او له هغې باید په دغه ترخ کې سـترګې پټې نه کړو ، که موږ ووایو (هنري ټوټه) بیاهم خبره ډیره پراخه ده ، خو که ووایو (نازکـه ټوټـه) ددې لپاره اوس دومره وخت لکه چې پر (ادبي ټوټه) تیرشوی دی په کاردی ، ځکه هره ادبي نومونه که څـه هم قراردادي بڼه لري ترهغو چې په عینیت باندې د ذهنیتو ګوزارونه خوري . زما وړاندیز دادی چـې دم ګړی (۱۳۷۰) موږ په ټول افغانستان کې دوه دری ښه شاعران لرو ، ادبي ټوټه خو یوې خواته پریږده ، که موږ زیات لیکوال او شاعران ولرو او ددغې برخې له ودې سره لیواتیا لري ، هغوی یې باید ولیکې اوهغوی یې باید پر نومونه باندې هم فکر وکړي .

ټوټې ما شومتوب او ځواني چیرې او ځنګه تیرشوي دي ؟
پرپورتنیو خبرو برسیره یو څه چې ددغې موضوع په اړه باید له یاده ونه باسو ، هغه دادی چې انځور صاحب باید داخبره کړې وای چـې دغـه خبـره او دغـه نظریه چې د ادبي ټوټې په اړه ده وړاندې کړي لـه سـره دده نـه ده ، داهغـه طرحه ده چې دلومړي ځل لپاره پردې باندې شپون خپل زور وهلی و، لکه چې په دغه کتاب او هم د (ژوند انځور) کتاب کې یادونه په مفصله توګه شوې خو په شعرونو او نقدونه کې دغې موضوع ته یوه ساده اشاره هم نه ده شوې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بل سرلیک په دغـه اثرکـې « د پښـتو معاصـر شـعرد روان بهیرلپـاره څـو پیشنهادونه » هغه جالبه کره کتنه ده چې که مې څوک په ګناه ونه نـه نیسـي نودابه ووایم چې دانځور په ټول اثرکې همدغه یوه لیکنه ده چې ټـول اثریـې دلوستلوکړی دی. د اوسني کره کتونکي دنـده یـوازې دانـه ده چـې یـوازې ستونزې او نیمګړتیاوې را وسپړي ، بلکې یو کره کتونکی ترهرڅه دمخه داپازه هم لري چې باید له ستونزو ا و نیمګړتیاوو څخه د وتلو لارې په ګوته کړي . په دغه لیکنه کې هم دغه تیوریکي اصل دا رسالت ترسره کړی چې ادبی بهیریې په رښتیاهم دخپل معراج په لور لارښونه کړي دی .دبیلګې په توګه یې په (۶) وړاندیزکې دنوي شعر د رسالت په باب خپل وړاندیز داسې طرحه کـړي دی : « ... له بده مرغه په پښتومعاصره او اوسني او ځوانه شاعرۍ کې (نوی شعر) تـه په خپل اصلي مفهوم سره دومره زیاته توجه نه ده شوي او شـاید یـو څوتنـه نامتو معاصر شاعران ولرو چې په خپلو ښواولوړو شعري آثارو یې (نوی شـعر) رامنځ ته کړي او روزلی دی ، خونور مجموعي معاصر او اوسنی اوځوان شـعري بهیر دی اړخ ته بې توجه پاتې دی . اوکله کلـه لا حتـی (نـوی شـعر) او (آزاد شعر) چې مفاهیمو ته یې باید غوروشي رټل شوی او توهین شـوی هـم دی او داځکه چې له دغو مفاهیموسره دعصر دنویو شعري پدیدو په عنوان آشـنایی کمه وه او یاده ... له دغوخبروڅخه زموږ موخه داده چې نوی شعرته په پښـتو شاعرۍ کې دخپلو اصلي اساسي مفاهیمو پربنیاد پاملرنه وکړو. زموږ په ځوانه او اوسنۍ پښتو شاعرۍ کې که نوي شعر ته او یاد نویوالي مسالی ته که په زړو قالبونو کې دقت کیږي نوداهم یوه خبره ، خو ددې په څنګ کې بایـد نـوی او آزاد شعرته هم بې غوره نه شو. او باید نوی او آزاد شعر له دې وروسته دعصر دولولو ډیره ښه هنري تصویرګري وکړي اوزموږ په اوسنۍ شاعرۍ کې نـوی او آزاد شعرونه رامنځ ته شي ... » (۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

داډول وړاندیز سره له دې چې وضاحتی منطق یې لـږ کمـزوری دی ، دځوانـو لیکوالو او شاعرانو لپاره چې هغوی له شعرو شاعرۍ سره آشنا کوي اوداهغـه جوړونکې چاره ده چې موږ یې دانځورپه دغه لیکنه وینو.
په تېلیزه توګه ، انځور او دهغه داشان کره لاربښوونې د پښتو معاصر ادبي بهیر په اوسني پړاو کې چې نورډېرڅه نه لرو دمعاصر شاعرپه تګلاره کې روزونکې مثالونه دي ، انځور دي او انځورونې !
دانقلابی بهیردکره کتنو په برخه کې یو شمیرنور لیکونکې هم د یادونې وړ دي ، هغوی چې په دغه پیرکې یې لیکنې کړې دي لکه زیار ، دوست شـینواری ، نورمحمد سهیم ، شاه محمـود حصـین او نـور . د دوی یـو شـمیر جـالبې او دپاملرنې وړ کره کتنې هم پـه کابـل مجلـې ، زیـري ، ژونـدون اونـورو کـې مطبوعاتو کې خپرې شوې دي. د دوست شینواري (دتېکـور شـعر...) کـره کتنه دده له مهموهغو څخه ده ، دوست شینواری یواکادمیک او مترقی پوه دی چې په کره کتنه کې یې د استدلال تګلوري منطقي ، عالمانه

---

(۱) زرین انځور یاد شوی اثر (۱۲۹) مخ .

اومنصفانه دی . ده په ځواني کې ډېره ښه غزلیزه شاعري کړې ده، یوه شعری مجموعه یې هم چاپ شوې ، خوله هغه وروسته په اکـاډمیکو څیړنـو بوخـت شواو شاعري یې ځنګځنې ذوق شو . همداده چې دی زموږ پـه اوســنیو هغـو پوهانوکې راځي چې هم شعرویلای شي اوهم یې کره کولای شي لکه چې مـا ددغه اثرپه لومړیو کې دعالم او ادیب کره کتونکې پـه اړه خبـرې کـړې وې ، ځکه نو دوست صاحب زما دلست په ادیبوکره کتونکو کې راځي . دځوان شاعر افضل ټکورپرشعرېې د کره کتنې یوه برخه دلته دده دکرهکتنې دبیلګې په توګه را اخلو لکه چې لیکي :« ... دخیبر دادبي مکتب زیات غزلونه په داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنډو بحرونو او ياتول او تال ويل شوي چې غالبآ هره مصـرع يــې (يــوولس) څپې اوڅه يې (دوولس) څپې لري ، دټکور له دغو غزلونو څخه څلور يې پــه (يوولس) څپيز دي ، يوازي پنځم مثال غزل يــې (دولــس) څپيــزه دی ، دده زيات غزلونه چې مالوستي يوولس څپيز دي ، که په لنډ ډول ووايــم ترکومــه ځايه چې ما دټکور غزلونه لوستي اويا مې اوريدلي دي ، دهغو په رڼاکې ويلای شم چې دده په شاعرۍ باندې داستاد حمزه دادبي مکتب ستره اغيزه پرته ده اوهمدغې اغيزې دټکور شــعر ته خونــد ، نازکخيــالي ، او روانـــي ، سلاســت او راښکون ور ښنلي دی. » (۱)

دپوهاند زيار په کره کتنو کې (ځوان ژمن پښتوادب ته يوه کتنه) ددغه پيرپه انتقادي بهيرکې دځوان کول د روزنې په ترڅ کې روزونکي انتقادي مقالــه ده ، زيار هم لکه د دوست شينواري په شان يوځو بعدي ليکوال او پوهاند دی ، آره :ځانګه يې ژبپوهنه ده ، خو په ادب پوهنه او ايجادياتو کې يی ځای دويم دی ، دمعاصر انتقادی بهير په ترڅ کې دده نوم ديوه لارښود او استاد په توګه اوڅار دی ، دی په فکري لحاظ هم يو ژمن او پرمترقي اساساتو باندې باورمن ليکوال اوژبپوهاند دي ، دده په ياده شوې ليکنه کې هم موږ دده په اند او آيده بانــدې په ښه توګه پوهيدای شو دی ليکې چې : « په خواشينۍ سره بايدوويل شــي چې نن سبا په پښتو کې شعري زيږونې په سمه او رښتينې مانا او مفهوم ډيرې لږې ليدل کيږي ، اوښايي په ورځنيو سلو نظمونوکې متې ديونيم (شعر) څرک ولګي چې هغه دي په رښتيا له تعريف سره سم په هنري او ښکلاييزه ادبيــاتو دټولنيزو واقعيتونودځلونې او انګازی په ښه يو ډول رښتنی انساني چار اوسي ...» (۲)

دعلوماکاډمۍ دغړي او دکابل مجلې مدير نورمحمد سهيم هغه کره کتنې چې په زيرې اوونيزه اودده په ځانګړي اثر (په پښتو لنــډو کيســو کــې ريالســتي افکار » کې راغلې دي ، دځوانو کره کتنونکو دآثــارو پــه لړکــې دمرغلــرو پــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شميردي ، دی شاعرنه دی ،خو ښه کیسه لیکونکې دی ، دیوه کیسه لیکونکي په توگه دده کره کتنه هم دلته زمونږ دخیرنې په ترخ کې ځانگړی ځای لري ، ده په دغه اثرکې دځوانو لیکوالو یوشمیرکیسې کره کړې دي ، د (اوښکې او الماس) په نامه کیسې په اړه لیکي : « ... په همدې توگه د اوښکې او الماس کیسه درواخلئ ، او سره له دې چې دې کیسې دیوه فیشني ښاري ژوند ښه تابلو ایستلې اولوستونکي دداسې ژوند په تولوکوایفو ښه پوهوي ، خو چې د لالا رمضان د وریري برخه په کې یوازې وهل اوټکول اودلالا رمضان په کې یوازې مړې اوښکې تویول دي نودسلما یې پې څه ؟ څکه سلما هماغه سلما ده اونه یوازې یې په ژوند کې بدلون نه راځي بلکې یوه زړه وړونکې نشه هم ور زیاتیږي باید په یاد ولرو چې دغه کیسې چې یوازې خوالې او ناخوالې شمیرې او یاپه هرڅه یوازې دانتقاد گوته ږدي ، هغه دگورکې خبره (زمونږ لپاره یوازې په دې درد لگیږي چې موږ په خپلو تیرو آثارو اوبقاوو باندې یوه شو ، او دهغو دناانډولیو له منځه وړلو په لاره کې په مبارزه لاس پورې کړو ، که نه نو دیوه تولنیز شخصیت دښوونې او روزنې په درد نه خوري څکه سره له دې چې په هرڅه دانتقاد گوته ږدي ، دکوم نوي شي بنسټ نه ږدي ، دغه راز کیسې له ژوند سره دخپلو کرکترونو دپیوندولو او له طبعیي پیښو سره دهغو دآشتي کولو له لارې یوازې کولای شي چې ژوند ته ورخیرمه شي خود ژوند دشرایطو په ښه کیدو کې کومه لاره نه شي ښودای ...» (۳)

---

(۱) دوست شینواري ، دتکورشعرزما په نظر ، ژوندون ، دریمه گڼه ، (۱۳۶۵) (۶۵) مخ .

(۲) پوهاند زیار، « ځوان ژمن پښتوادب ته یوه کتنه » لکچرهای آموزشی ۱۳۶۲کال (۲۰۱) مخ .

(۳) نورمحمد سهیم ، په پښتولنډو کیسوکې ریالستي افکار ، ۱۳۶۵ کال ، (۹۹) مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دغه ادبي پیرکې دنورو خورو ورو مقالو په څنګ کې یوبل ځانګړي اثــر د « کره کتنه » په نامه په ۱۳۶۴ کال کې د هڅاند لیکــوال ګــران هیــواد مــل پــه پاملرنه افضل ټکور راغونډ او خپورکړ، ددغه اثر
محتویات په زیاته کچه د کره کتنې په عملي او تیوریکي برخو کې دي. که څه هم ما په پنځوسموکالونوکې پرکره کتنه اودهغې پربهیربانــدې اوږدې خبــرې وکړې ، خوداچې دغه اثر په دغه دوره کې وروستي چــاپ شــوي اثــردی ، او کومې کره کتنې چې په دغه اثرکې راغونډې شوې ، هغه هم په اوســني کــره کتنې کې دیوې ځانګړې هدفمندۍ یادونه کوي. په کتــاب کــې دعلمــي کــره کتنې ډیرې ښې اوانتقادي بیلګی راټولې شوې دي خو له بده مرغه چې ددغــو کره کتنوپه اړه دیوې تفصیلی تبصرې او دهغو دماهیت د څرګندونې کمي لــه ورایه محسوس دی . زما وړاندیز داو چې ټولونکي اویاهم مشوق باید لږ ترلــږه یوازې د مقالې اوجالبو انتقادي لیکنو په راټولولو بانــدې بســنه نــه وای کــړي اویوڅه یې سره سپړلې وای. زه داهم منم چې مدون کیدای شي دځان لپــاره داخبره وکړي چې ګواکي دده چاره یوازې ددغه اثرخپــرول او ترنــورو پــورې رسول وو. په دغه ترڅ کې زه فکرکوم دادهغې موسسې مسوولیت و چې بایــد هغه یې یوه باصلاحیته کس ته سپارلې اوهغه زموږ دغه وړاندیز ته عملي بڼــه ورکړې وای .
په هرډول که خبره سره خلاصه کړو ، کولای شو ووایو چې د اوښتیایي پیرکره کتنه او دهغې دخپریدواو پیژندګلوۍ په برخه کې ښایسته خواري شــوې ده ، هغه کره کتنې چې د لیکوالو داتحادیې له خوا خپرې شوې ، هغو ټولو زموږ په معاصر ادبي بهیربانديې پوره روزنیز اغیزدرلود. دلیکوالو داتحادیي دکره کتنې دځانګې په هلوځلوکې دوې خبرې په خانګړې توګه دیادونې وړ وې ، یو دلتــه د افغاني معاصرادب دنامتو لیکوال راټولون واو بل په دغه وخت کــې دعلمــي کره کتنې د بیا راژوندي کولو بهیر، چې له یــوې اوږدې مــودې رکــود څخــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته دهغه لپاره کارپيل شو، په دغه ترخ کې له يوې خــوا دمعاصــرادبياتو يوشمير ښې اوبابدې بيلگې د انتقاد تر ژرنده راووتې ،او له بلې خوا کره کتنــه د ادبی آثارو د عملي تنقيد اوانتقاد په ډگر کې راخرگنده شوه . پرعلمي آثــارو باندې بحثونه ، تقريظونه او انتقادي مقالې هغه څه وو چې هــم زمــوږ ليکوالــو وليکلې او هم يې له نورو ژبو څخه راوژباړلې . مطلب داچې انتقاد هم د انتقــاد کولو دجرآت اوهم د انتقاد دزغم روحيه په علمي اومنطقي توگه رامــنځ اوپــه نژدې يوه لسيزه کې دخپلې پياوړتيا پوړۍ ته ور رسيده. موږ د افغانی ليکوالو پرکارونو او دهغو پرانتقادي هڅو باندې تبصرې وکړې ، خو دهغو ي په باره کې چې له باندنيو سرچينويې زموږ ددغه بهير دپياوړتيا لپاره کار وکړ ډيرڅه ونــه ويل ، په دغه برخه کې يوازې ديوه ليکوال او استاد ارواښاد گل محمد نورزي (دافغانستان دعلومو اکاډيمۍ دلومړي مشر اوبنسټوال) د نامتو روسي ليکوال بلنسکي « گوگول ته ليک » چې دنړيوالې کره کتنې په ترخ کــې ډيراهميــت لري پښتو ته له روسي سرچينو را وژباړه . دا له هغو ژباړو څخه وه چې زموږ د نوې کره کتنې لپاره هم په تيوريکي لحاظ ډيرمهم او ديادونې وړ اثــرو ، چــې دلته يې يوه برخه ديوې ژوندۍ کره کتنې په توگه را اخلواو خپل مبحــث تــه هم ددغه ليک په يوه برخه باندې دپای ټکي ږدو. د (گوگول ته ليک)په يــوه برخه کې ويل شوي :

« ... زه ستا سې په آينده تصميم خبرنه يم . ولې زما په مخ کې ستاسو کتــا ب پروت دی ،ما هغه سل کرتې سرترپايه ولوست. په هغه کې ما هيڅ پيدا نه کړل بي له هغو شيانو، په کومو باندې چې اوسنۍ خبرې روانې دي. هغه څــه چــې ستاسو په کتاب کې شته زما زړه او احساس يې رټ زخمي او توهين کړل . که چيرې ما خپل توهين شوي احساس ته موقع ورکړې وای نو يقين دی چې دغه ليک به په ستره کتابچه بدل شوی وای. ما په اول کې هيڅکله نه غوښتل چې ددې کتاب په باب تاسو ته څه وليکم ، ولو چې زړه مې ډيرڅه راته ويل او پــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بې صبرۍ سره د ليک ځواب ته منتظيروم. تاسو په رسمي توګه په مطبوعــاتو کې وليکل چې که څوک زما په باب څه ليکل غواړي کولای شي خپل نظريات خپاره کړي . که چيرې زه په روسيه کې اوسيدای ما دغسې مکتوب تاسو ته نه شو ليکلای ځکه دهغه ځای شي کينان (جاسوس) پردې ليکونه راخلاصــوي اوهغه لولي . د دوی داکار دخپلې خوښې لپاره نه بلکې دجاسوسۍ لپاره هــم دی. د سړ کال دوبي زما لپاره په توبرکلوزپيل شو . زه يې خــارج تــه پــه تلــو مجبورکړم ، ان ستاسو ليک يې ماته رازلځ يرون ښــارته راوليــږه . نــن شــپه پاريس ته دفرانکفورت ناماين له لارې روان يم. داچې په تصادفی ډول ستاسو ليک زما لاس ته راغی، زما په زړه کې راغونډ شوي شيان په همدې ليک کــې راووتل ، زه هغه څوک نه يم چې خبرې په نيمايې کې پريږدي ، چــالاکۍ مــې هم زده نه ده ، داشيان زما په طبعيت کې نه راځي .

پريږدئ چې يا تاسو او پخپله زمانه ما ته راوښيي چې ستاسو پــه بــاب زه پــه خپلو نتيجه ګيريو کې غلط شوی وم. زه به ترټولو اول ، په دی خوشاله شم. زه دخپلوخبرو څخه هيڅکله هم نه منکريږم ، دلته زما اوستا دشخصيت موضوع مطرح نه ده ، بلکې دلته په هغه څه باندې خبره روانه ده چې نــه يــوازې زمــا بلکې ستانه هم لوړه ده. دلته خبره په واقعيت باندې روانــه ده ، او خبــره پــه روسيه باندې روانه ده ، داده زما وروستۍ او اخرنۍ خبره که چيــرې تاســوته داسې بدبختي درخيرمه شوې وي چې دخپلو پخوانيو هنــري آثاروڅخــه پــه آرامه توګه او آسانۍ سره لاس په سرشوي وئ ، نو اوس هم داسې پــه آســانۍ سره دخپل وروستي اثر نه منکرشئ ، هغه ګناه ده چې ددې اثر په چاپولو سره مو په سراخيستي ده ، هغه بايد په خپله جبران کړئ ، دهغه پــه جبــران کــې داسې نوي اثرجوړکړئ چې ستاسو پخوانيو آثارو ته ورته وي. » (۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

نتیجه :

دپښتوادبي بهيرپه ترڅ کې مودکره کتنې په لنډه تاريخچه باندې لږ اوډيره رڼا واچوله ، خو دابايد ووايو چې لومړی خو دغه کار ديـوې پيلامـې بڼـه درلـوده ،دويم داچې دغه کاربشپړنه دی ،کيدای شي ، په راتلونکې کـې دا کـارترڈې هم ښه اوپه بشپړه توګه ترسره شي اوبډايی ورکړه شي . په دغه اړه بايدووايو چې دکره کتنې په برخه کې په تيرو لسوپنځلسو کلونو کې يولړعملي کارونـه له هره پلوه د يادونې وړ دي. په دغوکلونوکې د کره کتنــې يوشــمير ژانرونــه (ډولونه) دپخوا په اندول نه يوازې دود شول بلکی پراختيا هم ورکړه شوه. د « نقد پرنقد » اصل چې تردغه وخته زموږ په ادبي بهيرکې کله پردی او کلــه نـا آشنا ښکاريده رامنځ ته او دپرله پسې عملي ټولنـو او غونـډو لـه لارې يـې پياوړتيا ومونده. چې ګټورتيا يې دادبي آثارو اوادبي بهيرد کره کيدو پــه تــرڅ کې روښانه وه . دادبي خپرونو په لړکې يوشميرخپرونې لکه ژونــدون مجلــه ، کابل مجله او دزيرې جريده ډيرې مهمې اود يادونې وړدي. ځکه ددغو خپرونو له لارې يوشميرمعياری کره کتنې د رواني پيړۍ په دويمــه نمــايی ترســترګو شوې.

دهرې ټولنې د ژوند او ادبي آثارو دښې پيژنــدنې لپــاره کــره کتنــه يــوازنې موثراوګټور مضمون دی ، چې زموږ په ټولنه کې لاهم په مقــدماتي مرحلــوکې دی ، ترهغو به موږ ښه ادب او ادبی آثار ونه لرو ترڅوچي ديوې سستما تيکــې علمي کره کتنې خاوندان نه وو. ترهغو به دنوښت پررنګ اوترنــګ پــوه نشــو ترڅو هغه ونه پيژنو ، اوترهغو به ديوه ادبی شهکار خاوند ان نه شو ،ترڅو چې د ادبي شهکار دزده کړې اوتمرين په رمز باندې نه وو پوه شــوي . ددغوټولــو

(c) ketabton.com: The Digital Library

رمزو لپاره وړده چې کره کتنې ته مخه کړو، ويې وايو او په عملي توګه يې لـه ادبی ايجاد سره پتليزکړو.

زه باورلرم چې دادب ددغې مهمې برخې په باب به زمونږ ځوانان په زړه پـورې اوکوټلی کار راپيل کړي اوددې اميد شته چې په نژدې کې به مونږ دکر کتنې په برخه کې ډيرښه او فني او کره کتونکي ولرو. ځکه څومره چې ادبـي او هنـري ايجاديات دټولنيز ژوند ژورې راسپړلې شي ، دهغوپه څنګ کې به دغه ادبي

---

(۱) بلنسکي « ګوګول ته ليک » دګل محمد نورزي ژباړه ، ژوندون (۶) ګڼـه ، ۱۳۶۳کـال (۵۱) مخ .

ډالۍ هم دخپل انتقادي طبعيت په رڼـاکې پـه علمـي وړتيـا سـره دانسـاني ارزښتونو دپيژندنې چاره په ښه توګه ترسره کړي . زمونږ کـره کتنـه د ودې او ځلا اونوې راتلونکې په لورګامونه پورته کوي اوزمونږ د اوسني ادب هسـکې او ټيټې به دغه علم مونږ ته راپيژني او ځان به زمونږ د ژونـد لـه عينـې او ذهنـي وړتياسره دسمون په لور غزوي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماخذونه:

۱ـ افغان یاد ، دمقالوجونګ ، دکابل پوهنتون خپرونه ۱۳۶۰ کال .
۲ـ زرین انځور ، شعرونه او نقدونه ، دلیکوالو اتحادیې خپرونه ، ۱۳۶۵ کال .
۳ـ براهني رضا ، طلا درمس ، تهران ، ۱۳۴۷ کال .
۴ـ بینوا عبدالرووف ، اوسنی لیکـوال (۱) (۲) ټوکونـه ، کابـل ۱۳۴۱ -۱۳۴۵ کالونه
۵ـ بلنسکي ، ګوګول ته لیک ، د نورزي ژباړه ، دلیکوالو اتحادیه ، ۱۳۶۳ کال
۶ـ پښتون اتمانزي ، (اخبار) پیښور ، ۱۹۳۸ کال .
۷ـ پښتو مجله ، پیښور ، ۱۹۷۹ اونورکلونه .
۸ـ تربور ، پښتو ډرامه ، پیښور ۱۹۶۱ کال .
۹ـ حبیبي ، عبدالحی ، پښتانه شعرا (۱) ټوک ، ۱۳۳۰ کال .
۱۰ ـ حبیبي عبدالحی ، په اوسني پښتو شعرکې د ژوند څپې ، کابل ۱۳۶۰ کال .
۱۱ـ ختک ، خوشال خان ، دستارنامه ، پښتوټولنه ، ۱۳۴۵ کال .
۱۲ـ ختک ، خوشال خان ، ستواتنامه ، کبل ۱۳۵۸ کال .
۱۳ـ ختک ، خوشال ، کلیات ، پیښور ۱۹۵۲ کال .
۱۴ـ خپلواک ، مجله . پیښور ۱۹۵۸ کال .
۱۵ـ دوران مجله ، پیښور ۱۹۵۸ کال .
۱۶ـ روهي محمدصدیق ، ادبي څیړنې ، دلوړو زده کړو مطبعه ، ۱۳۶۰ کال .
۱۷ـ راحت زاخیلی ، ناول دماروخی دژبواوادبیاتو پـوهنځی خپرونـه ، ۱۳۶۳ کال .
۱۸ـ رهبر ، مجله (۱۷) ګڼه ، پیښور ۱۹۵۸ کال .
۱۹ـ زیار مجاوراحمد ، (مقاله) کابل مجله ، ۱۳۶۰ کال .
۲۰ ـ زرین کوب عبدالحسین ، نقدادبی (۱) ټوک ، تهران ۱۳۵۴کال .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۱ زيري (اوونيزه) دافغانستان دعلومو اکاډيمی ، ۱۳۶۳ کال .
۲۲ـ ژوندون (مجله) د افغانستان دليکوالو دټولنې خپرونه ، کابل . ۱۳۶۲ کال .
۲۳ـ ژوندون (مجله) - - - - - - - - ۱۳۶۳ کال .
۲۴ـ ژوندون مجله ، - - - - - - - ۱۳۶۴کال .
۲۵ـ ژوندن مجله - - - - - - - ۱۳۶۵ کال
۲۶ ـ سراج الاخبار (جريده) پنځم کال ، (۱۳۳۳ه ق) کال .
۲۷ - سراج الاخبار (جريده) شپږم کال ، (۱۳۳۴ه ق)
۲۸ـ سائل ، رحمت شاه ، دلمبو په سوری ، پيښور ۱۹۸۵ کال .
۲۹ـ سهيم ، نورمحمد ، په پښتوکې کيسوکې ريالستي افکار، علومو اکاډيمی ۱۳۶۵ کال .
۳۰ ـ سورانی مجبور ، دبنوادب پيښور ۱۹۷۱ کال .
۳۱ـ شريفه شريف ، د ژوند انځور ، ۱۳۵۷ کال .
۳۲ ـ شيد ا کاظم ، ديوان ، کابل ۱۳۳۱ کال .
۳۳ـ طلوع افغان (جريده) کندهار ، ۱۳۱۷ کال .
۳۴ـ عرفان (مجله) دمعارف وزارت ، ۱۳۶۲ کال .
۳۵ـ کابل مجله ، (۷) ګڼه ، ۱۳۳۹ کال .
۳۶ـ کابل مجله ، (۱۲) ګڼه ۱۳۳۹ کال .
۳۷ـ کابل مجله (۱) ګڼه ۱۳۴۱ کال .
۳۸ـ کابل مجله ، (۱۱ - ۱۲ ګڼه) ۱۳۶۳ کال .
۳۹ـ لکچرهای آموزشی ، کابل پوهنتون خپرونه ، ۱۳۶۲ کال .
۴۰ـ مغموم يارمحمد ، دخوشال فرهنګ ، پيښور ۱۹۸۵ کال .
۴۱ـ هوتک محمد ، پنه خزانه خلورم چاپ ، کابل پوهنتون ۱۳۵۷ کال .
۴۲ـ هيوادمل ، دمحمد هوتک ژوند اومزار ، کابل ۱۳۶۲ کال .

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننه او کور ودانی

د افغانستان ملي تحریک له هېواد پال او فرهنګپال شخصیت ښاغلي (ګلزار سنګروال) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د دې اثر چاپ ته يې اوږه ورکړه. ملي تحریک ویاړي چې د علمي اثارو د چاپ لړۍ يې پیل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. موږ له ټولو درنو هېوادوالو څخه په خورا درنښت هیله کوو چې په خپل معنوي او مادي وس د کتابونو د چاپ دا لړۍ لا پسې وغځوي.

یو ځل بیا د دې اثر له لیکوال او چاپوونکي څخه د زړه له تله مننه کوو چې د دې اثر د لیکلو او چاپولو جوګه شول.

په فرهنګي مینه

د افغانستان ملي تحریک

(c) ketabton.com: The Digital Library

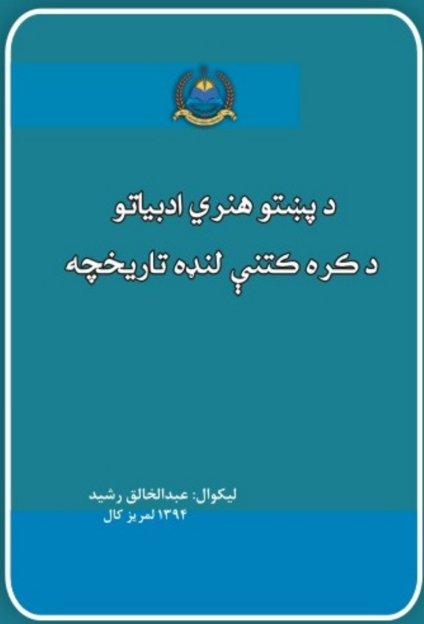

د افغانستان ملي تحریک
www.melitahrik.com

د خپرونو لړ: ۱۱۲

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library